

İfadə azadlığı

*İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi
haqqında Konvensiyanın 10-cu maddəsinin
tətbiqinə dair məlumat kitabçası*

(2-ci nəşri)

Monika Makovey

İnsan hüquqlarına dair məlumat kitabçası № 2

“İnsan hüquqlarına dair məlumat kitabçaları” seriyasından nəşr olunmuş kitablar:

Məlumat kitabçası № 1: Şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ. İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın 8-ci maddəsinin tətbiqinə dair məlumat kitabçası (2001)

Məlumat kitabçası № 2: İfadə azadlığı. İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın 10-cu maddəsinin tətbiqinə dair məlumat kitabçası (2001)

Məlumat kitabçası № 3: Ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ. İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın 6-cı maddəsinin tətbiqinə dair məlumat kitabçası (2001)

Məlumat kitabçası № 4: Mülkiyyət hüququ. İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsinin tətbiqinə dair məlumat kitabçası (2001)

Məlumat kitabçası № 5: Azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququ. İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın 5-ci maddəsinin tətbiqinə dair məlumat kitabçası (2002)

Məlumat kitabçası № 6: İşgəncələrin qadağan olunması. İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın 3-cü maddəsinin tətbiqinə dair məlumat kitabçası (2003)

Bu nəşrdə ifadə edilmiş fikirlər müəllifin fikirləridir və onlara görə Avropa Şurası məsuliyyət daşımır. Onlar üzv dövlətlərin hökumətləri, Avropa Şurasının nizamnamə orqanları və ya İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiya vasitəsilə yaradılmış hər hansı orqan üçün bu nəşrdə göstərilmiş hüquqi sənədlərin məcburi qüvvəyə malik rəsmi şərhə sayıla bilməz.

Directorate General of Human Rights Council of Europe
(Avropa Şurasının İnsan Hüquqları Baş Direktorluğu)
F-67075 Strasbourg Cedex

© Avropa Şurası 2001, 2004

1-ci nəşr, noyabr 2001

1-ci nəşrin korrektə edilmiş təkrar nəşri, fevral 2003

2-ci nəşr, yanvar 2004

Məlumat kitabçası 2008-ci ildə Azərbaycan dilinə ATƏT-in Bakı Ofisinin dəstəyi ilə tərcümə və nəşr edilib.

Tirajı 1000 nüsxə.
Pulsuz.

Mündəricat

Giriş

10-cu maddə ilə bağlı ümumi mülahizələr

İfadə azadlığının müdafiəsi – 1-ci bənd

- Öz rəyində qalmaq azadlığı
- Məlumat və ideyaları yaymaq azadlığı
- Məlumat və ideyaları almaq azadlığı
- Mətbuat azadlığı
- Radio və televiziya yayımı azadlığı

10-cu maddə nələri müdafiə edir? Məhkəmənin konkret məsələlərə dair praktikası

İfadə azadlığı hüququnun həyata keçirilməsinə qoyulan məhdudiyyətlər sistemi – 2-ci bənd

- İfadə azadlığının həyata keçirilməsinə qanuni müdaxilə üçün üç tələb
- İfadə azadlığı və milli təhlükəsizlik, ərazi bütövlüyü və ya ictimai asayiş
- İfadə azadlığı və iğtişaşların və ya cinayətlərin qarşısının alınması
- İfadə azadlığı və məənəviyyatın mühafizəsi
- İfadə azadlığı və digər şəxslərin nüfuzu və hüquqları
- İfadə azadlığı və ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyi
- Jurnalist mənbələrinin müdafiəsi və qanuni məqsədlər

İşlərin siyahısı

Giriş

İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiya (“Konvensiya”) Avropa Şurasına üzv dövlətlərin demokratiya, sülh və ədalət dəyərlərinə, habelə onların cəmiyyətlərində yaşayan bütün şəxslərin təməl hüquq və azadlıqlarına riayət olunmasına sadıqlıklarının ən mühüm ifadə formasıdır.¹

Konvensiya 4 noyabr 1950-ci ildə Romada imzalanıb. Son 50 ildə Konvensiya müddəaları Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin və Avropa İnsan Hüquqları Komissiyasının onlara verdiyi şərhlər vasitəsilə² və Avropa Şurasının işi sayəsində inkişaf etdirilib. Şura Konvensiyanın tətbiq dairəsini genişləndirən əlavə protokollar və üzv dövlətlərin davranış standartlarını müəyyən edən qətnamə və tövsiyələr qəbul edib, habelə Konvensiya müddəalarına riayət etməyən dövlətlərə sanksiyalar tətbiq edib.

Demək olar ki, İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın iştirakçısı olan bütün dövlətlər Konvensiya müddəalarını milli qanunvericiliklərinə daxil ediblər. Bu yolla Konvensiya onların milli hüquq sisteminin tərkib hissəsinə çevrilib və daxili məhkəmələr və bütün dövlət orqanları üçün məcburi qüvvəyə malikdir. Buradan həm də belə nəticə çıxır ki, müvafiq dövlətlərdə yaşayan bütün fərdlər Konvensiyada nəzərdə tutulmuş hüquq və azadlıqlara malikdirlər və milli məhkəmə proseslərində Konvensiyanın müddəalarına və presedentlərinə birbaşa istinad edə bilirlər, milli məhkəmələr isə öz işlərində onları tətbiq etməlidirlər. Üstəlik, milli qanunvericilik Konvensiyanın müddəalarına və presedentlərinə zidd olduqda, məhkəmələr də daxil olmaqla, dövlət hakimiyyəti orqanları Konvensiyaya üstünlük verməlidirlər.

Konvensiyanın mətni onun presedentlərindən ayrılıqda götürülə bilməz. Konvensiyanın fəaliyyəti ümumi hüquq sisteminə əsaslanır. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin (“Məhkəmə”) qərarları Konvensiyanın mətnini izah və şərh edir. Onlar məcburi hüquqi qüvvəyə malik presedentlərdir və onların statusu məcburi qüvvəyə malik hüquq normalarının statusuna bərabərdir. Buna görə də, Konvensiya ratifikasiya olunduqda, bütün iştirakçı dövlətlərin, o cümlədən mülki (kontinental) hüquq sisteminin qüvvədə olduğu dövlətlərin hakimiyyət orqanları Məhkəmənin qərarlarına məcburi qüvvəyə malik qanun kimi baxmalıdırlar. Məhz həmin səbəbdən bu məlumat kitabçasında Məhkəmənin praktikasına geniş istinad edilib. Bu məsələ ilə bağlı başa düşmək lazımdır ki, bu gün hətta ənənəvi mülki hüquq sistemlərində mülki və ümumi hüquq sistemlərinin qarışıq tipi tətbiq edilir və məhkəmə praktikasına parlamentin qəbul etdiyi qanunlarla eyni dəyər verilir.

Konvensiyanın mətninin şərhı dinamik və təkamül edən və Konvensiyanı canlı sənədə çevirən prosesdir; belə ki, Konvensiya bu günün şərtlərinin işığında şərh olunmalıdır. Müvafiq olaraq, Məhkəmə Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlərdə formalaşan və qəbul edilən standartların təsirinə məruz qalır (və belə də olmalıdır).

Konvensiyanın təməlində duran ümumi prinsip ondan ibarətdir ki, orada yer alan hüquqların qorunmasına görə ilkin və başlıca məsuliyyət iştirakçı dövlətlərin üzərinə düşür. Məhkəmənin vəzifəsi dövlətlərin hərəkətlərini müşahidə etməkdən və dövlət orqanlarının qərarlarına yenidən baxmaq səlahiyyətini həyata keçirməkdən ibarətdir.

¹ İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasına giriş. Avropa Şurasının sənədlər toplusu, 1994.

² 11 sayılı Protokola uyğun olaraq, Avropa Komissiyası və Avropa Məhkəməsi bir orqanda – Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsində birləşdirilib.

Beləliklə, dövlətlərə verilən müəyyən qiymətləndirmə sərbəstliyi Avropa nəzarəti ilə müşayiət olunur. Qiymətləndirmə sərbəstliyi doktrinası müxtəlif cür tətbiq edilir və dövlətlərə verilən müəyyən qiymətləndirmə sərbəstliyinin dərəcəsi vəziyyətdən asılı olaraq dəyişir. 15-ci maddədə nəzərdə tutulmuş fəvqəladə hallarda, yaxud hər hansı məsələ barədə iştirakçı dövlətlərin praktikasında ümumi cəhətlərin az olduğu hallarda dövlətə geniş qiymətləndirmə sərbəstliyi verilə bilər, lakin müəyyən sahələrdə, məsələn, ifadə azadlığının müdafiəsi sahəsində qiymətləndirmə sərbəstliyinin həddləri, demək olar ki, minimuma endirilə bilər.

Bu məlumat kitabçası bütün səviyyələrdən olan hakimlərə yardım göstərmək və ifadə azadlığına aid bütün işlərin Strasburq Məhkəməsinin presedentlərinə və dövlətlərin Konvensiyanın 10-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş öhdəliklərinə uyğun şəkildə həll edilməsini təmin etmək məqsədini daşıyır.

10-cu maddə ilə bağlı ümumi mülahizələr

Səmərəli siyasi demokratiyanın mövcud olması və Konvensiyanın preambulasında qeyd edilmiş insan hüquqlarına hörmət edilməsi baxımından ifadə azadlığı mühüm hüquq olmaqla yanaşı, həm də Konvensiyada nəzərdə tutulmuş digər hüquqların müdafiəsində mühüm rol oynayır. Müstəqil və qərəzsiz məhkəmələr vasitəsilə qorunan ifadə azadlığına geniş təminat verilmədən azad dövlət və demokratiya mövcud ola bilməz. Bu ümumi müddəa inkarolunmazdır.³

İfadə azadlığı həm müstəqil hüquqdur, həm də, Konvensiya ilə qorunan digər hüquqların, məsələn, toplaşmaq azadlığının komponentidir. Eyni zamanda, ifadə azadlığı Konvensiya ilə qorunan digər hüquqlarla, məsələn, ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ ilə, şəxsi həyata hörmət hüququ ilə, vicdan və din azadlığı ilə ziddiyyətə girə bilər. Belə ziddiyyət baş verdikdə, Məhkəmə bu hüquqlardan hansının digərinə nisbətən daha üstün olduğunu müəyyən etmək üçün balanslı yanaşma nümayiş etdirir. Digər hüquqların maraqları ilə onlarla ziddiyyətə girən ifadə azadlığının maraqları arasında balans axtarırlarkən sonuncunun mühüm əhəmiyyət daşıması nəzərə alınır. Məhkəmə dəfələrlə bildirib ki:

*İfadə azadlığı demokratik cəmiyyətin mühüm dayaqlarından, onun tərəqqisi və hər bir fərdin inkişafı üçün əsas şərtlərdən birini təşkil edir.*⁴

Yaxud:

*Mətbuat qanunun aliliyi ilə idarə olunan dövlətdə aparıcı rol oynayır.*⁵

Demokratik siyasi proses və hər bir insanın inkişafı ifadə azadlığının müdafiəsinin vacibliyini zəruri edən amillərdir. O da prinsiplial əhəmiyyət daşıyır ki, 10-cu maddənin təmin etdiyi müdafiə, məzmunundan, fərd və ya qrup tərəfindən yayılmasından, yaxud

³ Yoxen Abr. Frovayn “İfadə azadlığı İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasında”, Monitor/Inf (97) 3, Avropa Şurası.

⁴ *Lingens Avstriyaya qarşı*, 1986; *Şener Türkiyəyə qarşı*, 2000; *Toma Lüksemburqa qarşı*, 2001; *Maronek Slovakiyaya qarşı*, 2001; *Dixand və başqaları Avstriyaya qarşı*, 2002; və s. Bu əsərdə istinad edilən işlərin siyahısı sonda verilir.

⁵ *Kastells İspaniyaya qarşı*, 1982; *Prager və Oberşlik Avstriyaya qarşı*, 1995.

kütləvi informasiya vasitəsinin növündən asılı olmayaraq istənilən fikrin ifadəsinə şamil olunur. Fikrin məzmunu ilə bağlı Konvensiyanın tətbiq etdiyi yeganə məhdudiyət irqçiliyi və nasizmi təbliğ edən, habelə insanları nifrətə və irqi ayrı-seçkiliyə təhrik edən ideyaların yayılmasına aiddir. Komissiya Konvensiyanın 17-ci maddəsinə istinadən bildirib ki, ifadə azadlığı Konvensiyanın təmin etdiyi hüquq və azadlıqları məhv etmək üçün istifadə oluna bilməz.⁶ Belə qərarlar “tolerantlıq paradoksu” deyilən nəzəriyyəyə əsaslanır: mütləq tolerantlıq dözümsüzlüyü təşviq edən ideyalara qarşı tolerantlığa gətirib çıxara, sonuncular isə öz növbəsində tolerantlığı məhv edə bilər.

Dövlətlər ifadə azadlığına hər hansı müdaxiləni əsaslandırmağa borcludurlar. Fikrin ifadəsinin konkret formasının nə dərəcədə müdafiə edilməli olduğu barədə qərar çıxarmaq üçün Məhkəmə ifadə edilən fikrin növünü (onun siyasi, kommersiya, incəsənət və s. sahələrə aid olmasını), hansı vasitələrlə (şəxsi qaydada, yazılı media və ya televiziya vasitəsilə və s.) yayılmasını və auditoriyasını (yetkin yaşlılar, uşaqlar, bütövlükdə ictimaiyyət, konkret qrup və s.) araşdırır. Hətta ifadə edilən fikir “həqiqət” olsa belə, o, bu meyarlardan asılı olaraq müxtəlif dərəcədə əhəmiyyət daşıya bilər.

Qərarlarını qəbul edərkən Strasburq Məhkəməsi ifadə azadlığının güclü müdafiəsini təmin edən Birləşmiş Ştatların konstitusiya təcrübəsi də daxil olmaqla dövlətlərin milli konstitusiya təcrübələrini nəzərə almalıdır. Bununla belə, dövlətdaxili qərarlar (hətta məcburi qüvvəyə malik olanlar da) Avropa Məhkəməsi kimi beynəlxalq müqavilələri tətbiq və şərh edən beynəlxalq orqan üçün məhdud əhəmiyyət daşıyır. Bəzi hallarda Komissiya və Məhkəmə Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakta və ya ifadə azadlığını qoruyan digər beynəlxalq sənədlərə istinad ediblər.

Konvensiyanın 10-cu maddəsi iki bənddən ibarətdir:

- Birinci bənddə 10-cu maddənin təmin etdiyi azadlıqların anlayışı müəyyən edilir.
- İkinci bənddə ifadə azadlığına dövlətin qanuni müdaxiləsinə yol verən hallar sadalanır.

İfadə azadlığının müdafiəsi – 1-ci bənd

Maddə 10, 1-ci bənd

Hər kəs öz fikrini ifadə etmək azadlığı hüququna malikdir. Bu hüquqa öz rəyində qalmaq azadlığı, dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən hər hansı maneçilik olmadan və dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq, məlumat və ideyaları almaq və yaymaq azadlığı daxildir. Bu maddə dövlətlərin radioyayım, televiziya və kinematografiya müəssisələrinə lisenziya tələbi qoymasına mane olmur.

1-ci bənd ifadə azadlığı hüququnun üç komponentini nəzərdə tutur:

- öz rəyində qalmaq azadlığı;
- məlumat və ideyaları yaymaq azadlığı; və
- məlumat və ideyaları almaq azadlığı.

Bu azadlıqlar sərbəst şəkildə, dövlət orqanlarının müdaxiləsi olmadan⁷ və sərhədlərdən asılı olmayaraq həyata keçirilməlidir.

⁶ Kühnen *Almaniya Federativ Respublikasına qarşı*, 1988; *D.I. Almaniya qarşı*, 1996.

⁷ 2-ci bənddə nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla.

Öz rəyində qalmaq azadlığı

Öz rəyində qalmaq azadlığı 10-cu maddə ilə təmin edilən digər azadlıqların ilkin şərtidir və demək olar ki, mütləq müdafiə ilə təmin olunur, yəni 2-ci bənddə nəzərdə tutulmuş mümkün məhdudiyyətlər ona şamil olunmur. Nazirlər Komitəsinin bəyan etdiyi kimi, “bu hüquqa hər hansı məhdudiyyətlər demokratik cəmiyyətin xarakterinə uyğun deyil”.⁸

Dövlətlər vətəndaşlarını ideoloji təbliğata məruz qoymamalı, habelə ayrı-ayrı fərdlərin rəyləri əsasında həmin fərdlər arasında fərq qoymamalıdır. Üstəlik, dövlət tərəfindən birtərəfli informasiyanın yayılması öz rəyində qalmaq azadlığına ciddi və yolverilməz maneə təşkil edir.

Öz rəyində qalmaq azadlığına əsasən, fərdlər həmçinin onların əvvəllər etdikləri ictimai çıxışlar əsasında adlarına çıxılan konkret rəylərin mümkün mənfi nəticələrinə qarşı müdafiə ilə təmin olunurlar.

Öz rəyində qalmaq azadlığı həmçinin neqativ (əks) azadlığı, yəni öz rəyini bildirməyə məcbur edilməmək azadlığını özündə ehtiva edir.⁹

Məlumat və ideyaları yaymaq azadlığı

Məlumat və ideyaları yaymaq azadlığı ölkənin siyasi həyatında və demokratik quruluşunda olduqca mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bu azadlıq yoxdursa, həqiqi azad seçkilər mümkün deyil. Üstəlik, məlumat və ideyaları yaymaq azadlığının tam gerçəkləşməsi hökuməti azad tənqid etməyə imkan verir ki, bu da azad və demokratik idarəetmənin əsas göstəricisidir. Fəaliyyətinin ilk dövrlərində, 1976-cı ildə Məhkəmənin bildirdiyi kimi:

*Məhkəmənin nəzarət funksiyaları onun üzərinə “demokratik cəmiyyəti” səciyələndirən prinsiplərə böyük diqqət yetirmək vəzifəsini qoyur. İfadə azadlığı belə cəmiyyətin mühüm dayaqlarından, onun tərəqqisi və hər bir fərdin inkişafı üçün əsas şərtlərdən birini təşkil edir.*¹⁰

Hökuməti tənqid etmək azadlığı Məhkəmə tərəfindən 1986-cı ildə birmənalı şəkildə dəstəkləndi:

*Siyasi məsələlər, eləcə də, ictimai maraq kəsb edən digər məsələlər barədə məlumat və ideyaları yaymaq vəzifəsi mətbuatın üzərinə düşür. Mətbuat nəinki belə məlumat və ideyaları yaymaq vəzifəsini daşıyır, həm də ictimaiyyət həmin məlumat və ideyaları almaq hüququna malikdir.*¹¹

Tamamilə aydındır ki, məlumat və ideyaları **yaymaq** azadlığı məlumat və ideyaları **almaq** azadlığını tamamlayır. Bu, həm mətbu, həm də yayım kütləvi informasiya

⁸ Nazirlər Komitəsinin məruzəsi, “İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyası nəzəriyyədə və praktikada”, Van Diyk və Van Hoof, Kluver, 1990, s. 413.

⁹ *Foqt Almaniya qarşı*, 1995.

¹⁰ *Həndisayd Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1995.

¹¹ *Lingens Avstriya qarşı*, 1986; *Şener Türkiyəyə qarşı*, 2000; *Toma Lüksemburqa qarşı*, 2001; *Dixand və başqaları Avstriya qarşı*, 2002; və s.

vasitələrinə aiddir. Sonunculara gəldikdə, Məhkəmə qərara alıb ki, dövlətlər məlumatları ötürənlərin və qəbul edənlərin işinə müdaxilə etməməlidirlər, çünki hər iki tərəf öz istəklərinə uyğun olaraq bir-biri ilə birbaşa təmasda olmaq hüququna malikdir.¹²

İqtisadi məsələlər haqqında məlumat və ideyaları (bunlar kommersiya məlumatları adı ilə tanınır) yaymaq azadlığı da 10-cu maddə ilə təmin olunur. Lakin Məhkəmə qərara alıb ki, iqtisadi məsələlərdə dövlət hakimiyyəti orqanlarının qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudları daha genişdir.¹³

Məhkəmə həmçinin incəsənət və ya səhnə əsərlərinin yaradılması və yayılmasına da məlumat və ideyaların mübadiləsinə mühüm töhfə verən amil kimi baxır, sonuncu isə demokratik cəmiyyətin mühüm komponentidir. Komissiya incəsənətin azadlığının və sənət əsərlərinin azad yayılmasının yalnız qeyri-demokratik cəmiyyətlərdə məhdudlaşdırıldığını qeyd edərək bildirib ki:

*Öz yaradıcı işi vasitəsilə rəssam təkcə dünyaya şəxsi baxışlarını deyil, həm də daxilində yaşadığı cəmiyyətə baxışlarını ifadə edir. Bu baxımdan incəsənət təkcə ictimai rəyin formalaşmasına deyil, həm də ifadə edilməsinə kömək edir və müvafiq olaraq, ictimaiyyət qarşısında günün mühüm aktual məsələlərini qaldıra bilər.*¹⁴

Faktlarla rəylər arasında fərq

Burada müzakirə olunan azadlıq istər məlumatların, istərsə də ideyaların yayılmasına aid olduğuna görə Məhkəmənin bu iki anlayış arasında qoyduğu fərq təhlilimizin ilkin mərhələsində əhəmiyyətli kəsb edir. Məhkəmə məlumatlarla (faktlarla) rəylər (qiymətləndirici mülahizələr) arasında aydın fərq qoyaraq bildirib ki:

*faktların mövcudluğunu sübut etmək mümkün olsa da, qiymətləndirici mülahizələri sübutlarla təsdiq etmək mümkün deyil. ... Qiymətləndirici mülahizələrə gəldikdə, bu tələbi təmin etmək mümkün deyil və bu tələb Konvensiyanın 10-cu maddəsinin təmin etdiyi hüququn mühüm tərkib hissəsi olan öz rəyini ifadə etmək azadlığını pozur.*¹⁵

Rəylər fərdlərin hadisə və ya situasiyalarla bağlı nöqtəyi-nəzərlərindən və ya onlara verdikləri şəxsi qiymətlərdən ibarət olduğu halda və onların həqiqət və ya yalan olduğunu sübut etmək mümkün olmadığı halda, həmin rəylərin əsasında duran faktların həqiqət və ya yalan olduğunu sübut etmək mümkündür. Bununla belə, *Dalbanın işində* Məhkəmə qərara aldı ki:

*Jurnalist rəyinin həqiqət olduğunu sübut edə bilməsə də, onu tənqidi rəyini ifadə etmək imkanından məhrum etmək yolverilməzdir.*¹⁶

¹² *Gropper Radio AG.və başqaları İsveçrəyə qarşı*, 1990; *Kasado Koka İspaniyaya qarşı*, 1994.

¹³ *Markt Intern Verlag GmbH və Klaus Beyerman Almaniya Federativ Respublikasına qarşı*, 1989.

¹⁴ *Otto-Preminger İnstitutu Avstriyaya qarşı*, 1994.

¹⁵ *Lingens Avstriyaya qarşı*, 1986; *Yerusəlim Avstriyaya qarşı*, 2001; *Dixand və başqaları Avstriyaya qarşı*, 2001.

¹⁶ *Dalban Rumuniyaya qarşı*, 1999.

Müvafiq olaraq, yoxlanıla bilən informasiya və ya məlumatlarla yanaşı, doğruluğu yoxlanıla bilməyən rəylər, tənqidi fikirlər və ya fərziyyələr də 10-cu maddə ilə müdafiə edilir. Üstəlik, qiymətləndirici mülahizələr, xüsusən siyasi sahədə ifadə edilən fikirlər xüsusi müdafiə ilə təmin olunur ki, bu da demokratik cəmiyyət üçün önəmli olan fikir plüralizmi tələbindən irəli gəlir.

Faktlar və rəylər arasındakı fərq və sonuncuların doğruluğunun sübutunu tələb etməyin qadağan olunması “təhqir” cinayəti ilə bağlı ittihama səbəb olmuş fikir və rəylərin həqiqət olduğunun sübutunu tələb edən daxili hüquq sistemlərində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Üstəlik, faktlara gəldikdə, Məhkəmə mətbuatın “səhvə yol vermək hüququnu” tanıyaraq, faktlarla bağlı səhvlərin xoş məramdan irəli gəlidiyi hallarda mətbuatın müdafiə edilməli olduğunu etiraf edib. Məsələn, *Dalbanın işində*¹⁷ Məhkəmə qeyd edib ki:

məqalələrdə hadisələrin təsvirinin tamamilə həqiqətə uyğun olmadığını və onların GS-ə qarşı böhtan kampaniyasını qızıdırmaq məqsədi güddüyünü göstərən heç bir sübut yoxdur...

Mahiyyət etibarilə, xoş məramla ifadə edilmiş fikirlərin müdafiə olunması zərurəti həmin fikirlərin həqiqətə uyğunluğunu sübut etmək zərurətini əvəz edir. Jurnalist və ya nəşr olunmuş material qanuni məqsəd daşıyarsa və qaldırılan məsələ ictimai maraq doğурсa, habelə faktları yoxlamaq üçün əqləbatan dərəcədə səy göstərilərsə, onda həmin faktların həqiqət olmadığı üzə çıxsə belə, mətbuat buna görə məsuliyyət daşımamalıdır.

Bununla belə, qiymətləndirici mülahizələr yetərli faktual əsasa söykənməlidir. Məhkəmənin qeyd etdiyi kimi:

*hətta bəyan edilmiş fikir qiymətləndirici mülahizəyə bərabərdirsə, bu halda müdaxilənin müənasibliyi etiraz doğuran fikrin yetərli faktual əsasının olub-olmamasından asılı ola bilər, hətta hər hansı faktual əsasa söykənməyən qiymətləndirici mülahizəyə qarşı müdaxilə tədbirinin özü də zəruri həddi aşsa bilər.*¹⁸

Məlumat və ideyaları almaq azadlığı

Məlumat və ideyaları almaq azadlığı məlumatları toplamaq və mümkün olan bütün qanuni mənbələr vasitəsilə axtarmaq hüququnu özündə ehtiva edir. Məlumat almaq azadlığı həmçinin beynəlxalq televiziya yayımlarını da əhatə edir.¹⁹

Məlumat və ideyaları almaq azadlığı kütləvi informasiya vasitələrinin həmin məlumat və ideyaları ictimaiyyət arasında yaymalarına imkan verir, eyni zamanda, Məhkəmə bu azadlığı ictimaiyyətin adekvat məlumatlandırılmaq, xüsusən də ictimai maraq kəsb edən məsələlərə dair məlumatlar almaq hüququ baxımından da əhəmiyyətli azadlıq kimi şərh edir.

Mətbuat azadlığı

---

¹⁷ Yenə orada.

¹⁸ *Yerusəlim Avstriyaya qarşı*, 2001; *Dixand və başqaları Avstriyaya qarşı*, 2002.

¹⁹ *Autronic AG İsveçrəyə qarşı*, 1990.

10-cu maddədə mətbuat azadlığından birbaşa söhbət getməsə də, Məhkəmənin geniş həcmdə presedentləri formalaşdırıb ki, orada 10-cu maddədə yer alan azadlıqlardan istifadə ilə əlaqədar olaraq mətbuat üçün xüsusi statusu təmin edən prinsip və qaydalar toplusu əks olunub. Məhz buna görə biz hesab edirik ki, 10-cu maddənin tətbiq dairəsini nəzərdən keçirərkən mətbuat azadlığı əlavə şərtlərə layıqdır. Mətbuat azadlığına xüsusi diqqət yetirməyimizin lehinə dəlalət edən digər arqument dövlətlərin milli praktikasından irəli gəlir: müxtəlif dövlətlərdə dövlət orqanları tərəfindən ifadə azadlığı hüququnun pozulmasının qurbanlarının əksəriyyəti digər fərdlər deyil, məhz jurnalistlərdir.

Mətbuatın “cəmiyyətin keşikçi” rolu ilk dəfə Məhkəmə tərəfindən *Lingensin işində* vurğulanıb.²⁰ Qəzet məqalələrində jurnalist Avstriyanın o vaxtkı federal kanslerini konkret siyasi təşəbbüsünə görə, yəni nasist keçmişini olan şəxsin rəhbərlik etdiyi partiya ilə koalisiya yaratdığını elan etdiyinə görə tənqid etmişdi. Jurnalist (cənab Lingens) kanslerin hərəkətini “mənəviyyatsız”, “ləyaqətsiz” və “ən aşağı səviyyəli opportunist” hərəkət kimi göstərmişdi.

Kansler tərəfindən xüsusi ittiham qaydasında iş qaldırıldıqdan sonra Avstriya məhkəmələri jurnalistin bəyan etdiyi fikirləri təhqiramiz hesab etdilər və ona cərimə təyin etdilər. Təqsir məsələsini araşdırarkən edərəkən məhkəmələr həmçinin hesab etdilər ki, jurnalist iddia etdiyi fikirlərin həqiqətə uyğunluğunu sübut edə bilməyib.

Sonuncu məsələ ilə bağlı Avropa Məhkəməsi milli məhkəmələrin yanaşmasını səhv hesab etdi, çünki rəylər (qiymətləndirici mülahizələr) sübut edilə bilməz və onların doğruluğunu sübuta yetirmək mümkün deyil.²¹ Jurnalistin məhkum olunmasının əsaslarını nəzərdən keçirərkən Məhkəmə siyasi debatların gedişində mətbuat azadlığının vacibliyini vurğuladı:

... Söhbət mətbuatdan getdikdə bu prinsiplər xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Mətbuat “digər şəxslərin nüfuzunun müdafiəsi üçün” və digər məsələlər üçün müəyyən edilmiş hədləri aşmalı deyil, amma bununla belə, onun üzərinə siyasi məsələlər, eləcə də ictimai maraq kəsb edən digər məsələlər barədə məlumat və ideyaları yaymaq vəzifəsi düşür. Mətbuat nəinki belə məlumat və ideyaları yaymaq vəzifəsini daşıyır, həm də ictimaiyyət həmin məlumat və ideyaları almaq hüququna malikdir. [...] Bu məsələ ilə bağlı Məhkəmə Vyana Apellyasiya Məhkəməsinin qərarında əks olunmuş belə bir rəylə razılaşa bilməz ki, mətbuatın vəzifəsi məlumatları yaymaqdır, onların şərhini isə ilk növbədə oxucunun öhdəsinə buraxılmalıdır. ...

Eyni qərarında Məhkəmə bildirdi ki, mətbuat azadlığı ictimaiyyəti siyasi liderlərin ideya və yanaşmaları barədə rəylərin aşkara çıxarılması və formalaşması üçün ən yaxşı vasitələrdən biri ilə təmin edir və müvafiq olaraq, siyasi debatların azadlığı demokratik cəmiyyət konsepsiyasının özəyini təşkil edir. Məhz buna görə Məhkəmə mətbuat vasitəsilə aparılan siyasi debatları 10-cu maddənin çox güclü müdafiəsi ilə təmin edir.

Həmçinin ictimai maraq doğuran digər məsələlərdən söhbət getdiyi hallarda da mətbuat azadlığına xüsusi önəm verilir. *Torgeyrsonun işində*²² ərizəçi (cənab Torgeyrson) İslandiya geniş yayılmış polis qəddarlığı barədə mətbuatda iddialar irəli sürmüşdü. O, polis əməkdaşlarını “uniformalı vəhşilər”, habelə “polislərə və pəzəvənglərə daim

²⁰ *Lingens Avstriyaya qarşı*, 1986.

²¹ Aşağıya bax.

²² *Torgeyr Torgeyrson İslandiya qarşı*, 1992.

insanları yaxalamağın öyrədilməsi sayəsində və onların bundan amansız özbaşınalıqla istifadə etmələri sayəsində əqli səviyyələri yeni doğulan uşağın səviyyəsinə enmiş şəxslər” adlandırmış və özünü müdafiə edən polis qüvvələrinin özünümüdafiə hərəkətlərini “qorxuducu, saxta, qanunsuz, tələsik və qərəzli hərəkətlər” kimi göstərmişdi. Cənab Torgeyrson dövlətdaxili səviyyədə məhkəmə təqibinə məruz qaldı və adları göstərilməyən polis əməkdaşlarını təhqir etdiyinə görə cərimə ilə cəzalandırıldı. Avropa Məhkəməsi hesab etdi ki, ərizəçi öz ölkəsində polislərin qəddarlığı məsələsini qaldıraraq və qeyd etdi ki:

... ictimai maraq kəsb edən məsələlər barədə məlumat və ideyaları yaymaq vəzifəsi mətbuatın üzərinə düşür.

Məhkəmə daha sonra bildirdi ki:

siyasi müzakirə ilə ictimaiyyəti narahat edən məsələlərin müzakirəsi arasında fərq qoymaq üçün onun presedent hüququnda heç bir əsas yoxdur.

Sonda Məhkəmə ərizəçinin məhkum edilməsini “ictimaiyyəti narahat edən məsələlərə dair açıq müzakirə aparmaqdan insanları çəkindirən” hal kimi səciyyələndirdi.

Maronekin işində Məhkəmə dövlət mülkiyyətində olan mənzillərin özəlləşdirilməsi dövründə Slovakiyanın mənzil siyasətini ümumi maraq doğuran məsələ hesab etdi və ərizəçinin ifadə azadlığını güclü müdafiə ilə təmin etdi.²³ Digər misalları Türkiyəyə qarşı qaldırılmış işlərin çoxunda tapmaq olar, bu işlərdə Türkiyənin cənub-şərqindəki münaqişə və onunla bağlı yazılı və ya şifahi şəkildə qaldırılan bütün məsələlər, o cümlədən “separatizmin təbliği” və ya federallaşma məsələsi ictimai maraq doğuran məsələlər sayıldı.²⁴

Şübhəsiz ki, ictimai maraq doğuran və siyasi məsələlərdən fərqlənən məsələlər ictimaiyyətin müzakirəsinə çıxarıldığı hallarda Məhkəmə mətbuat azadlığını güclü müdafiə ilə təmin edir.

Mətbuat azadlığı kontekstində digər mühüm məsələ şayiələrə və jurnalistlərin sübut edə bilmədiyi iddialara əsaslanan məlumatların nəşridir. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi,²⁵ Məhkəmə bildirib ki, qiymətləndirici mülahizələr barəsində hər hansı sübut etmə tələbi irəli sürülməməlidir. Torgeyrsonun işində²⁶ polisə qarşı ittihamlar müxtəlif mənbələrdən toplanmışdı; məqalədə əsasən ictimaiyyət arasında yayılmış şayiələr yer almışdı. Cavabdeh dövlət iddia etdi ki, ərizəçinin məqalələrinin obyektiv və faktual əsası yoxdur, çünki o, iddialarının həqiqət olduğunu sübut edə bilməyib, Məhkəmə isə iddiaların doğruluğunu sübut etmək tələbinin ağılabatan olmadığını və hətta bu vəzifəni yerinə yetirməyin qeyri-mümkün olduğunu hesab etdi və bildirdi ki, əgər mətbuatdan yalnız sübuta yetirilmiş faktları dərc etmək tələb olunsaydı, onda o, heç nəyi dərc edə bilməzdi. Aydın məsələdir ki, Məhkəmənin bu mülahizələri ictimai maraq doğuran məsələlərə dair ictimai debatlarla bağlı situasiyalara aiddir.

²³ Maronek Slovakiyaya qarşı, 2001.

²⁴ Sürek və Özdemir Türkiyəyə qarşı, 1999; Şener Türkiyəyə qarşı, 2000; “Özgür Gündəm” Türkiyəyə qarşı, 2000.

²⁵ Yuxarıya bax.

²⁶ Yuxarıya bax.

Kütləvi informasiya vasitələrində digər şəxslərin bildirdiyi fikirlərin yayılması da Məhkəmə tərəfindən nəzərdən keçirildi. *Yersildin və Tomanın işlərində* Məhkəmə bildirdi ki:

*digər şəxsin fikirlərinin yayılmasına kömək etmiş jurnalistin cəzalandırılması ... ictimai maraq doğuran məsələlərin müzakirəsinə mətbuatın yardım göstərməsinə ciddi əngəl törədə bilər və əgər bunu etmək üçün ciddi əsaslar yoxdursa, buna yol verilməməlidir.*²⁷

Daha sonra *Tomanın işində* (bu işdə hökumət ərizəçi jurnalistə onu irad tutmuşdu ki, o, sitatdakı fikirlərə münasibətini bildirmişdi) Məhkəmə qərara aldı ki:

digər şəxsləri təhqir edə və ya provokasiyaya təhrik edə, yaxud da onların nüfuzuna xələl gətirə bilən sitatdakı fikirlərin məzmununa mütəmadi və formal münasibət bildirməmək barədə jurnalistlər qarşısında irəli sürülən tələb mətbuatın cari hadisələr, rəylər və ideyalar barədə məlumatları təqdim etmək rolu ilə bir araya sığmır.

Jurnalist mənbələri də 10-cu maddə ilə qorunur. Məhkəmə izah edib ki, jurnalist mənbələrinin müdafiəsi mətbuat azadlığının əsas şərtlərindən biridir. *Qudvinin işində*²⁸ Məhkəmə bildirdi ki:

belə müdafiə olmasa, mənbələr ictimai maraq doğuran məsələlərlə bağlı ictimaiyyəti məlumatlandırmaqda mətbuata kömək etməkdən çəkinə bilərlər. Nəticədə bu, mətbuatın mühüm ictimai keşikçi roluna ziyan yetirə və mətbuatın dəqiq və etibarlı məlumatları təqdim etmək qabiliyyətinə mənfi təsir göstərə bilər.

Radio və televiziya yayımı azadlığı

10-cu maddənin 1-ci bəndinin sonuncu cümləsinə əsasən, məlumat və ideyaları almaq və yaymaq hüququ “dövlətlərin radioyayım, televiziya və kinematoqrafiya müəssisələrinə lisenziya tələbi qoymasına mane olmur”. Bu müddəə Konvensiyanın mətni ilə bağlı hazırlıq işlərinin son mərhələsində mətnə daxil edilib və texniki səbəblərdən irəli gəlib, belə ki, həmin vaxt mövcud tezliklərin sayı məhdud idi və Avropa dövlətlərinin çoxu radio və televiziya yayımı üzərində inhisara malik idi. Lakin yayım texnikasının inkişafı bu səbəbləri aradan qaldırdı. *Informationsverein Lentia və başqaları Avstriyaya qarşı* məhkəmə işində²⁹ Məhkəmə qərara aldı ki:

son onilliklərdəki texniki tərəqqidən sonra mövcud tezlik və kanalların sayına istinad etməklə bu məhdudiyyətlərə haqq qazandırmaq olmaz.

Peyk və kabel televiziyasından istifadə faktiki olaraq qeyri-məhdud sayda tezliklərin yaranmasına səbəb olub. Belə vəziyyətdə dövlət tərəfindən media şirkətlərinin

²⁷ *Yersild Danimarkaya qarşı*, 1994; *Toma Lüksemburqa qarşı*, 2001.

²⁸ *Qudvin Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1996.

²⁹ *Informationsverein Lentia və başqaları Avstriyaya qarşı*, 1993.

lisenziyalaşdırılması hüququ yeni mənə və məqsəd əldə edib ki, bu da ictimai tələbatı ödəmək üçün məlumat azadlığını və plüralizmini təmin etməkdən ibarətdir.³⁰ Məhkəmə qərara aldı ki, dövlət hakimiyyəti orqanlarının lisenziya sistemini tənzimləmək səlahiyyəti texniki məqsədlərdən savayı başqa məqsədlər üçün istifadə edilə və 10-cu maddənin ikinci bəndinin tələblərinə zidd olaraq ifadə azadlığına müdaxilə təşkil edən üsulla tətbiq edilə bilməz. “Gropper”nin işində³¹ Məhkəmə qərara aldı ki:

... Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 1-ci bəndinin üçüncü cümləsinin məqsədi buna aydınlıq gətirməkdir ki, dövlətlərin öz ərazilərində yayımın təşkilinə, xüsusən onun texniki aspektlərinə lisenziya sistemi vasitəsilə nəzarət etmələrinə icazə verilir. Lakin bu o demək deyil ki, lisenziyalaşdırma tədbirləri 10-cu maddənin 2-ci bəndinin tələblərinə tabe deyil, əks halda bu, bütövlükdə 10-cu maddənin predmet və məqsədinə zidd olan nəticələrə gətirib çıxarardı.

“Autronic AG”nin işində³² Məhkəmə qərara aldı ki, peyk yayımları vasitəsilə məlumatların alınması üçün qurğular, məsələn, peyk çanaqları 10-cu maddənin birinci bəndinin sonuncu cümləsində nəzərdə tutulmuş məhdudluğun tətbiq dairəsinə düşür. “Tele 1 Privatfernsehgesellschaft MBH”nin işində Məhkəmə hesab etdi ki, Avstriya Yayım Korporasiyasından savayı hər hansı başqa şirkətlərə teleötürücüləri qurmaqdan və işlətməkdən ötrü lisenziyaların verilməsi üçün hüquqi bazanın olmaması Avstriya tərəfindən 10-cu maddənin pozulmasıdır.³³

Audiovizual kütləvi informasiya vasitələri sahəsində dövlət inhisarı Məhkəmə tərəfindən 10-cu maddəyə zidd hesab edildi, ilk növbədə ona görə ki, bu inhisarlar informasiya mənbələrinin müxtəlifliyini təmin edə bilmir. Bu cür inhisar demokratik cəmiyyətdə zəruri deyil və ona yalnız təxirəsalınmaz sosial tələbatlarla haqq qazandırmaq olar. Lakin müasir cəmiyyətlərdə yayım vasitələrinin çoxaldığı və transsərhəd teleyayımının genişləndiyi bir şəraitdə inhisarların mövcudluğuna haqq qazandırmaq mümkün deyil. Əksinə, rəngarəng ictimai tələbləri yalnız bir yayım şirkəti vasitəsilə təmin etmək qeyri-mümkündür.³⁴

Audiovizual kütləvi informasiya vasitələrində kommersiya reklamı da 10-cu maddə ilə qorunur, hərçənd, dövlət hakimiyyəti orqanları onun məhdudlaşdırılması zərurəti ilə bağlı geniş qiymətləndirmə sərbəstliyinə malikdirlər.³⁵ Prinsipcə, reklamlar cəmiyyətə qarşı məsuliyyət hissi ilə hazırlanmalı və bu zaman istənilən demokratik cəmiyyətin dayaqını təşkil edən mənəvi dəyərlərə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Uşaqlara ünvanlanan reklamlarda onların maraqlarına zərər yetirə bilən informasiyadan qaçmaq və onların fiziki, psixi və mənəvi inkişafına hörmət etmək lazımdır.

10-cu maddə nələri müdafiə edir? Məhkəmənin konkret məsələlərə dair praktikası

³⁰ “Observer” və “Qardian” Birləşmiş Krallığa qarşı, 1995; Informationsverein Lentia və başqaları Avstriyaya qarşı, 1993.

³¹ Gropper Radio AG və başqaları İsveçrəyə qarşı, 1990.

³² Autronic AG İsveçrəyə qarşı, 1990.

³³ Tele 1 Privatfernsehgesellschaft MBH Avstriyaya qarşı, 2001.

³⁴ Informationsverein Lentia və başqaları Avstriyaya qarşı, 1993.

³⁵ Markt Intern Verlag GmbH və Klaus Beyerman Almaniya Federativ Respublikasına qarşı, 1989.

10-cu maddə ilə müdafiə olunan “ifadə” anlayışı yazılı və ya şifahi sözlərlə məhdudlaşmayaraq rəsm əsərlərinə³⁶, obrazlara³⁷, ideyanı ifadə etmək və ya məlumatı çatdırmaq məqsədi daşıyan hərəkətlərə də şamil olunur. Bəzi hallarda geyim də 10-cu maddənin tətbiq dairəsinə düşə bilər.³⁸

Üstəlik, 10-cu maddə təkcə məlumat və ideyaların mahiyyətini deyil, həm də onların ifadə formasını müdafiə edir.³⁹ Beləliklə, çap olunmuş materiallar⁴⁰, radio verilişləri⁴¹, rəsm əsərləri⁴², filmlər⁴³ və ya elektron informasiya sistemləri də bu maddə ilə müdafiə edilir. Buradan belə nəticə çıxır ki, məlumat və ideyaların istehsalı, təqdim edilməsi, yayımlanması və ya ötürülməsi vasitələri 10-cu maddənin tətbiq dairəsinə düşür və Məhkəmə belə vasitələrin bir çox sahələrdə sürətlə inkişaf etdiyini nəzərə almalıdır.

İfadə azadlığı həmçinin neqativ (əks) azadlığı, yəni danışmamaq azadlığını ehtiva edir. *K. Avstriyaya qarşı* məhkəmə işində Komissiya bu hüquqa istinad edərək cinayət prosesində ərizəçinin özünə qarşı ifadə verməkdən müdafiə edilməli olduğunu bildirdi.

10-cu maddə üçün səciyyəvi cəhət odur ki, o, digər şəxslərin maraqlarına ziyan yetirə bilən və ya faktiki ziyan yetirən fikirlərin ifadəsini də müdafiə edir. Adətən çoxluğun və ya çoxsaylı qrupların paylaştığı rəylərə qarşı dövlət tərəfindən müdaxilə riski olmur. Məhz buna görə, 10-cu maddənin təmin etdiyi müdafiə kiçik qruplar və ya bir fərd tərəfindən ifadə edilən informasiya və rəyləri də əhatə edir (hətta həmin fikirlərin ifadəsi çoxluğu şoka salsa belə).

Fərdi rəylərə qarşı dözümlülük demokratik siyasi sistemin mühüm komponentidir. Con Stüart Mill çoxluğun tiraniyasını pisləyərək bildirmişdi:

*Hətta bir nəfər istisna olmaqla bütün bəşəriyyət eyni fikirdə olsaydı belə, həmin bir nəfərin hakimiyyət səlahiyyətinə malik olduğu təqdirdə hamını susmağa məcbur etməsinə haqq qazandırmaq mümkün olmadığı kimi, hamının həmin bir nəfəri susmağa məcbur etmək cəhdlərinə də haqq qazandırmaq olmazdı.*⁴⁴

Bu baxımdan Məhkəmə bildirib ki, 10-cu maddə:

*təkcə müsbət qəbul edilən, yaxud zərərsiz sayılan və ya laqeydliklə yanaşılan məlumat və ya ideyaları deyil, həm də təhqiramiz, şoka salan və ya narahatlıq doğuran məlumat və ya ideyaları müdafiə edir; bu, plüralizm, tolerantlıq və geniş fikirliliyin tələbidir, bunlarsız isə demokratik cəmiyyət ola bilməz.*⁴⁵

³⁶ Müller və başqaları *İsveçrəyə qarşı*, 1988.

³⁷ Xorherr *Avstriyaya qarşı*, 1993.

³⁸ Stivens *Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1986.

³⁹ *Oberslik ı Avstriyaya qarşı*, 1991; *Toma Lüksemburqa qarşı*, 2001; *Dixand və başqaları Avstriyaya qarşı*, 2002; *Nikula Finlandiyaya qarşı*, 2002.

⁴⁰ *Həndisayd Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1976.

⁴¹ *Groppera Radio AG və başqaları İsveçrəyə qarşı*, 1990.

⁴² Müller və başqaları *İsveçrəyə qarşı*, 1988.

⁴³ *Otto-Preminger İnstitutu Avstriyaya qarşı*, 1994.

⁴⁴ “Azadlıq haqqında” (1859); “*Penguin Classics*”, 1985, s. 76.

⁴⁵ *Həndisayd Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1976; “*Sandi Tayms*” *Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1979; *Lingens Avstriyaya qarşı*, 1986; *Oberslik Avstriyaya qarşı*, 1991; *Torgeyr Torgeyrson İslandiya qarşı*, 1992; *Yersild Danimarkaya qarşı*, 1994; *Qudvin Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1996; *De Haes və Giysels Belçikaya qarşı*, 1997; *Dalban Rumıniyaya qarşı*, 1999; *Arslan Türkiyəyə qarşı*, 1999; *Toma Lüksemburqa qarşı*,

Sərt və ya şişirdilmiş şəkildə ifadə edilmiş fikirlər də müdafiə edilir; müdafiənin dərəcəsi situasiyadan və tənqidin məqsədindən asılıdır. İctimai polemikalarda və ya ictimai maraq doğuran məsələlərlə bağlı, habelə siyasi debatlar zamanı və seçki kampaniyaları dövründə ifadə edilən, yaxud da Hökumətə, siyasətçilərə və ya dövlət orqanlarına qarşı yönələn sərt sözlər və kəskin tənqid gözləniləndir və Məhkəmə onlara daha dözümlülükə yanaşır. Məsələn, *Torgeyrsonun işində*⁴⁶ Məhkəmə hesab etdi ki, məqalələrdə çox sərt ifadələr yer alsada (məqalələrdə polis əməkdaşları “uniformalı vəhşilər”, habelə “polislər və pəzəvənglər daim insanları yaxalamağın öyrədilməsi sayəsində və onların bundan amansız özbaşınalıqla istifadə etmələri sayəsində əqli səviyyələri yeni doğulan uşağın səviyyəsinə enmiş şəxslər” adlandırılmış və polis qüvvələrinin hərəkətləri “qorxuducu, saxta, qanunsuz, tələsik və qərəzli hərəkətlər” kimi göstərilmişdi), məqalələrin polisdə islahatlar aparılması məqsədi güddüyünü nəzərə alsaq, onların dili həddən artıq sərt sayıla bilməz. Eyni ilə, *Yersildin işində*⁴⁷ xəbərlər proqramı kimi ciddi bir proqramda alınmış müsahibədə irqçi bəyanatların yer alması faktı mühüm əhəmiyyət daşıyırdı, çünki proqram ciddi auditoriyanı cəmiyyətdəki və ya xaricdəki hadisələr barədə məlumatlandırmaq məqsədini güddürdü. *Dalbanın işində* (bu işdə jurnalist siyasətçini korrupsiyada və dövlət əmlakını düzgün idarə etməməkdə ittiham etmişdi) Məhkəmə qərara aldı ki, jurnalist azadlığı müəyyən dərəcədə şişirdici, yaxud hətta provokasiya xarakterli fikirlərin ifadə edilməsini də əhatə edir.⁴⁸

Arslanın işində ərizəçi Türkiyə hakimiyyət orqanlarının ölkənin cənub-şərqindəki hərəkətlərini Məhkəmə tərəfindən “danılmaz qəzəb” kimi təsvir edilən ifadələrlə tənqid etmiş və onun işlətdiyi ifadələr “tənqiddə müəyyən dərəcədə çılğınlıq gətirmişdi”. Bununla belə, Məhkəmə qərara aldı ki, ərizəçinin hökuməti tənqid etdiyinə görə məhkum edilməsi qeyri-mütənasib idi və demokratik cəmiyyətdə zəruri deyildi.⁴⁹

Çılğın ifadələr xüsusən provokasiyaya cavab xarakteri daşdıqda daha çox müdafiə edilir. *Lopes Qomes da Silvanın işində* jurnalist bələdiyyə üzvlüyünə namizəd cənab Resendenin siyasi əqidələrini tənqid etmiş və onu “gülünc”, “təlxək” və “kobud” adlandırmışdı. Bu tənqid cənab Resendenin verdiyi bəyanatlardan sonra səslənmişdi, həmin bəyanatlarında o, bir sıra siyasi xadimlər barəsində çox kəskin ifadələr işlətmiş, o cümlədən onların fiziki xüsusiyyətlərini təhqir etmişdi (məsələn, o, Fransanın keçmiş baş nazirini “dazbaş yəhudi” adlandırmışdı). Məhkəmə qərara aldı ki, jurnalistin məhkum edilməsi 10-cu maddəni pozub və bu qənaətə gəldi ki:

*cənab Resende tərəfindən ifadə edilmiş və etiraz edilən redaktor məqaləsi ilə yanaşı yerləşdirilmiş fikirlər özlüyündə kəsin və provokasiya xarakterli idi və ən azı polemikaya səbəb ola bilərdi. Ərizəçinin məqaləsinin üslubuna cənab Resendenin fikirlərinin təsir göstərdiyi qənaətinə gəlməmək ağılabatan olmazdı.*⁵⁰

2001; *Yerusalim Avstriyaya qarşı*, 2001; *Maronek Slovakiyaya qarşı*, 2001; *Dixand və başqaları Avstriyaya qarşı*, 2002.

⁴⁶ *Torgeyr Torgeyrson İslandiyaya qarşı*, 1992.

⁴⁷ *Yersild Danimarkaya qarşı*, 1994.

⁴⁸ *Dalban Ruminiyaya qarşı*, 1999. Eyni fikrə bu işlərdə də rast gəlmək olar: *Prager və Oberşlik Avstriyaya qarşı*, 1995; *Dixand və başqaları Avstriyaya qarşı*, 2002.

⁴⁹ *Arslan Türkiyəyə qarşı*, 1999.

⁵⁰ *Lopes Qomes da Silva Portuqaliyaya qarşı*, 2000.

Obershlikin işində (№ 2) jurnalist cənab Hayderi (o, Avstriya Azadlıq Partiyasının rəhbəri və qubernator idi) “axmaq” adlandırmış (“... o, nasist deyil, ... bununla belə, o, axmaqdır”) və bu ifadəni cənab Hayderin İkinci Dünya Müharibəsində alman əsgərlərinin sülh və azadlıq uğrunda vuruşduqlarını bəyan etməsindən sonra işlətməmişdi. Məhkəmə hesab etdi ki, cənab Hayderin nitqi özlüyündə provokasiya xarakterli idi və buna görə də “axmaq” sözü cənab Hayderin qəzəbinə səbəb olan qeyri-mütənasib ifadə sayıla bilməzdi.⁵¹

Bilərəkdən insanları birbaşa zorakılığa təhrik edən ifadələr işlədilsə və zorakılığın baş vermə ehtimalı realdırsa, belə hallarda zorakılığa təhrik etmə 10-cu maddənin təmin etdiyi müdafiənin hüquqlarından kənar qalır. *Sürekli işində (№ 3) jurnalistin məqaləsində kürdlərin milli-azadlıq mübarizəsi “Türkiyə Respublikasının silahlı qüvvələrinə qarşı müharibə” kimi təsvir etməklə yanaşı, iddia edilirdi ki, “biz tam azadlıq mübarizəsi aparırıq”. Məhkəmənin fikrincə:*

etiraz doğuran məqalədə PKK-nın fikirləri əks olunmuş və Kürdüstanın milli müstəqilliyinə nail olmaq üçün silahlı dəstələrdən istifadəyə çağırış ifadə edilmişdi.

Məhkəmə daha sonra qeyd etdi ki, məqalə təhlükəsizlik qüvvələri ilə PKK üzvləri arasında ciddi iğtişaşların baş verdiyi, çoxlu insan itkilərinin olduğu və Türkiyənin cənub-şərqinin böyük bir hissəsində fəvqəladə vəziyyətin tətbiq edildiyi bir şəraitdə dərc olunub. Belə şəraitdə:

məqalənin məzmunu regionda insanları əlavə zorakılığa təhrik edən məzmun hesab edilməlidir. Oxucuya çatdırılan bu ismarıq həqiqətən təcavüzkarın qarşısında zəruri və haqlı özünümüdafiə tədbiri qismində zorakılığa əl atmaq çağırışı idi.

Bu qiymətləndirmədən sonra Məhkəmə belə qənaətə gəldi ki, ərizəçinin məhkum edilməsi 10-cu maddəyə zidd olmayıb.⁵² *Sürekli növbəti işində (№ 4) isə (bu işdə ərizəçinin etiraz doğurmuş məqalələrində Türkiyə “əsil terrorçu” və “düşmən” adlandırılmışdı), əksinə, Məhkəmə hesab etdi ki:*

Türkiyə hakimiyyət orqanlarının kəskin tənqid olunması ... zorakılığa çağırışdan daha çox, bir tərəfin münaqişəyə amansız yanaşmasına reaksiyadır. ... Bütövlükdə məqalələrin məzmunu insanları əlavə zorakılığa təhrik edən məzmun kimi şərh oluna bilməz.

Məhkəmə həmçinin bildirdi ki:

ictimaiyyət Türkiyənin cənub-şərqindəki vəziyyətə dair müxtəlif baxışlardan xəbərdar olmaq hüququna malikdir (həmin baxışlar ictimaiyyət üçün nə qədər xoşagəlməz olsa belə).⁵³

⁵¹ *Obershlik Avstriyaya qarşı (№ 2), 1997.*

⁵² *Sürekli Türkiyəyə qarşı (№ 3), 1999.*

⁵³ *Sürekli Türkiyəyə qarşı (№ 4), 1999.*

Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, ərizəçinin təqsirli bilinərək məhkum edilməsi 10-cu maddəyə zidd olub.

Eyni ilə, *Karataşın işində* Məhkəmə hesab etdi ki:

hətta poemaların bəzi parçaları tonuna görə çox aqressiv olsa belə və orada zorakılıqdan istifadəyə çağırış olsa belə, ... onların xaraktercə bədii əsər olması və məhdud təsirə malik olması faktı onu bildirir ki, onlar qiyama çağırışdan daha çox, çətin siyasi vəziyyət qarşısında dərin sarsıntının ifadəsidir.⁵⁴

Nasist ideologiyasını təşviq edən, holokostu inkar edən və insanları nifrətə və irqi ayrı-seçkiliyə təhrik edən nitq 10-cu maddənin təmin etdiyi müdafiənin həddlərindən kənar qalır.

Kühnenin işində ərizəçi Almaniyada qadağan olunmuş Nasional Sosialist Partiyasını siyasi səhnəyə qaytarmağa çalışan təşkilatə rəhbərlik edirdi. O, müxtəlif əsərlər yazıb yaymış, orada insanları sosialist quruluşlu və müstəqil Böyük Almaniya uğrunda mübarizəyə təhrik edərək bildirmişdi ki, onun təşkilatı “kapitalizmin, kommunizmin sionizmin, əcnəbi işçilər kütləsi tərəfindən yerlilərin sıxışdırılmasınının, ətraf mühitin məhv edilməsinin əleyhinədir” və “Almaniyada vəhdətin, sosial ədalətin, milli qürurun, insanların birliyinin və yoldaşlığının” tərəfdarıdır. Digər əsərində o, bildirmişdi ki, “bu məqsədə xidmət edən hər kəs hərəkət etməli, bu məqsədə mane olan hər kəsə qarşı mübarizə aparılmalı və son nəticədə onlar yox edilməlidir”.

Cənab Kühnen 10-cu maddəyə istinad edərək Almaniya məhkəmələri tərəfindən məhkum olunmasına qarşı şikayət etdi. Komissiya Konvensiyanın 17-ci maddəsinə istinadən şikayəti qəbul olunmayan elan etdi, həmin maddə “Konvensiyada ... təsbit olunan hüquq və azadlıqların ləğvinə yönəlmiş” hər hansı fəaliyyəti qadağan edir. Komissiya qeyd etdi ki, ifadə azadlığı Konvensiyada təsbit olunan hüquq və azadlıqları ləğv etmək üçün istifadə oluna bilməz. O, hesab etdi ki, ərizəçinin nasional sosializmi təbliğ edən təklifləri azadlıq və demokratiya quruluşunun təməlinə ziyan yetirməyə yönəlib və Konvensiyanın preambulasında ifadə edilmiş təməl dəyərlərdən birinə: Konvensiyada təsbit olunan əsas azadlıqların “həqiqi demokratik siyasi rejim” vasitəsilə daha yaxşı təmin olunması barədə müddəaya ziddir. Bundan əlavə, Komissiya hesab etdi ki, ərizəçinin siyasətində açıq-aydın irqi və dini ayrı-seçkilik elementləri olub. Müvafiq olaraq, Komissiya qərara aldı ki, ərizəçi 10-cu maddədə təsbit olunmuş məlumat azadlığından Konvensiyanın mətninə və ruhuna zidd olan fəaliyyətlər üçün əsas qismində istifadə etməyə çalışıb və əgər belə fəaliyyətlər qəbul olunsaydı, bu, Konvensiyada təsbit olunan hüquq və azadlıqların ləğvinə şərait yaradar.⁵⁵

İctimai çıxışda holokostun⁵⁶ inkar edilməsi də 10-cu maddənin təmin etdiyi müdafiədən məhrum olunur. *D.I. Almaniya qarşı* məhkəmə işində ərizəçi ictimai mitinqlərdəki çıxışlarında verdiyi bəyanatlara görə cərimə olunmuşdu, həmin çıxışlarda o, Osventsimdə

⁵⁴ *Karataş Türkiyəyə qarşı (№ 4)*, 1999.

⁵⁵ *Kühnen Almaniya Federativ Respublikasına qarşı*, 1988.

⁵⁶ Holokosta belə anlayış verilir: “Almaniya və onun müttəfiqləri tərəfindən dövlətin himayəsi ilə 1933-1945-ci illər arasında Avropa yəhudilərinin sistematik təqibi və məhvi. Yəhudilər başlıca qurbanlar idi, onlardan 6 milyon nəfər qətlə yetirildi; qaraçılar, əlillər və polyaklar da irqi, etnik və ya milli əsaslara görə məhv etmə və edamların hədəfinə çevrildilər. Bundan əlavə milyonlarla insan, o cümlədən homoseksuallar, İyeqova şahidləri, Sovet İttifaqındakı müharibə məhbusları və siyasi dissidentlər də nasist tiraniyası altında ağır istismara və ölümə məruz qaldılar.” <http://www.ushmm.org/education/foreducators/guidelines/>.

qaz kameralarının mövcudluğunu inkar edərək bildirmişdi ki, bu qaz kameraları müharibədən sonrakı ilk günlərdə tikilmiş qondarma qurğular olub və Almaniyanın vergi ödəyiciləri bu qondarma qurğulara 16 milyona yaxın alman markası ödəyiblər. Komissiya şikayəti qəbul olunmayan hesab edərək qeyd etdi ki, ərizəçinin bəyanatları Konvensiyanın preambulasında ifadə edilmiş sülh və ədalət prinsiplərinə zidd olub və irqi və dini ayrı-seçkiliyi təbliğ edib.⁵⁷

Səsvermə hüququ 10-cu maddə ilə qorunmur. Səsvermə hüququna dövlətlərin “qanunverici hakimiyyət orqanını seçərkən xalqın iradəsini sərbəst ifadə edə biləcək şəraitdə, gizli səsvermə yolu ilə, ağlabatan dövriliklə azad seçkilər keçirmək” öhdəliyinin bir komponenti kimi baxılır.⁵⁸

Strasburq orqanları fərdlərin informasiyaya çıxışını 10-cu maddənin təmin etdiyi müdafiənin tətbiq dairəsinə daxil etməyə meyl göstərmirlər. Məsələn, *Leanderin işində*⁵⁹ ərizəçi rəsmi sənədlərdə yer alan hökumətə məxsus məxfi informasiyanı almaq istəyirdi. O, düşünürdü ki, həmin sənədlərdəki informasiya ucbatından onu işə götürməkdən imtina ediblər və həmin informasiyaya etiraz etmək istəyirdi. Məhkəmə qərara aldı ki, ərizəçi 10-cu maddənin təmin etdiyi müdafiədən istifadə edə bilməz. Informasiyaya çıxış 10-cu maddənin təmin etdiyi müdafiənin tətbiq dairəsindən kənar hesab edilsə də, Məhkəmə qərara aldı ki, müəyyən şəraitdə bu hüquq Konvensiyanın digər müddəaları müdafiə edilə bilər. *Qaskinin işində*⁶⁰ Məhkəmə 8-ci maddənin pozulduğunu hesab etdi, bu işdə ərizəçiyə imkan verilməmişdi ki, şəxsi həyatı ilə bağlı informasiyaya, konkret olaraq uşaq ikən dövlətin himayəsində olduğu dövrə aid məlumatlara çıxış əldə etsin. Məhkəmə öz qərarında bu cür informasiyanın ərizəçinin şəxsi həyatı üçün önəmli olduğunu qeyd etdi. Buna baxmayaraq, Məhkəmə bildirdi ki:

bu qərar şəxsi məlumatlara və informasiyaya çıxış əldə etməkdən ibarət ümumi hüququn Konvensiyanın 8-ci maddəsindən irəli gəldiyi barədə hər hansı fikir ifadə edilmədən çıxarılıb.

Daha sonra Komissiya bildirdi ki, dövlətlər mövcud informasiyaya və ümumi informasiya mənbələrinə çıxışa pozitiv hərəkətləri vasitəsilə maneə yaratmamalıdır.⁶¹ Bundan başqa, Avropa Şurası Parlament Assambleyasının 428 (1970) sayılı qətnaməsində deyilir ki, ifadə azadlığı hüququ “ictimai maraq doğuran məlumatları axtarmağı, almağı, ötürməyi, dərc etməyi və ya yaymağı ehtiva edir” və kütləvi informasiya vasitələrinin vəzifəsi ictimai maraq doğuran məsələlərə dair ümumi və tam informasiyanı yaymaqdan ibarətdir. Bundan əlavə, dövlət hakimiyyəti orqanları ictimai maraq doğuran məlumatların ağlabatan hədd çərçivəsində ictimaiyyət üçün əlçatan olmasını təmin etməlidirlər.

İfadə azadlığı hüququnun həyata keçirilməsinə qoyulan məhdudiyətlər sistemi – 10-cu maddənin 2-ci bəndi

⁵⁷ *D.I. Almaniyaya qarşı*, 1996. Aşağıdakı qərarlar da buna bənzərdir: *Honsik Avstriyaya qarşı*, 1995; və *Oxensberger Avstriyaya qarşı*, 1994.

⁵⁸ Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 3-cü maddəsi.

⁵⁹ *Leander İsveçə qarşı*, 1987.

⁶⁰ *Qaskin Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1989.

⁶¹ *Z Avstriyaya qarşı*, 1988.

Maddə 10, 2-ci bənd

Bu azadlıqların həyata keçirilməsi milli təhlükəsizlik, ərazi bütövlüyü və ya ictimai asayiş maraqları naminə, iğtişasın və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın, yaxud mədəniyyətin mühafizəsi üçün, digər şəxslərin nüfuzu və hüquqlarının müdafiəsi üçün gizli əldə edilmiş məlumatların açıqlanmasının qarşısını almaq üçün və ya ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyini təmin etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan müəyyən formallıqlara, şərtlərə, məhdudiyyətlərə və ya sanksiyalara məruz qala bilər.

Bu azadlıqların həyata keçirilməsi müəyyən müdaxilələrə məruz qala bilər

Hər hansı formallıq, şərt, məhdudiyyət və ya ifadə azadlığına hər hansı digər formada müdaxilə yalnız bu azadlığın həyata keçirilməsinin hər hansı konkret formasına münasibətdə tətbiq edilə bilər. Bu zaman ifadə azadlığının məzmununa heç bir halda toxunulmamalıdır. Bununla bağlı 17-ci maddədə deyilir ki:

bu Konvensiyada heç nə hər hansı dövlətin, qrupun və ya şəxsin burada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqlarının ləğvinə yönəlmiş hər hansı fəaliyyətlə məşğul olmaq və ya hər hansı əməl törətmək və ya onları Konvensiyada nəzərdə tutulandan daha artıq məhdudlaşdırmaq hüququna malik olması kimi şərh oluna bilməz.

Aydın məsələdir ki, bu hüququn məzmununa qoyulan məhdudiyyət həmin hüququn ləğv edilməsi deməkdir.

Eynilə, hər dəfə 2-ci maddədə sadalanan əsaslar mövcud olduqda hakimiyyət orqanları ifadə azadlığının həyata keçirilməsinə müdaxilə etməyə borclu deyillər, əks halda, bu, həmin hüququn məzmununun məhdudlaşdırılmasına gətirib çıxarardı. Məsələn, hər hansı şəxsin nüfuzuna və ya şərəfinə ziyan vurulmasına heç də bütün hallarda cinayət və (və ya) mülki hüquqi müdafiə vasitəsinə əl atmaq üçün əsas kimi baxılmamalıdır. Eynilə, ictimaiyyət qarşısında ifadə edilən, ədalət mühakiməsinin nüfuzunu təhlükə altına alan fikir səsləndikdə hər dəfə bu cür tənqidi fikirləri cəzalandırmaq olmaz. Başqa sözlə, dövlət hakimiyyəti orqanları ifadə azadlığının həyata keçirilməsinə münasibətdə məhdudlaşdırıcı və ya cəza tədbirlərini tətbiq etmək imkanına malikdirlər, amma bunu etməyə borclu deyillər. Başqa cür yanaşma hüquq və dəyərlərin və ya maraqların iyerarxiyasına gətirib çıxarardı ki, ifadə azadlığı bu siyahıda sonuncu yerlərə düşər, məsələn, şərəf və ləyaqət hüququndan, mədəniyyət və ya ictimai qaydanın qorunması hüququndan sonra yerləşdirilmiş olardı. Üstəlik, belə iyerarxiya hüquq bərabərliyini təmin edən və bir hüququn həyata keçirilməsinin daimi məhdudlaşdırılmasına yol verməyən bütün beynəlxalq müqavilələrə zidd olardı, çünki bu hal həmin hüququn inkar edilməsinə bərabər olardı.

Bu azadlıqların həyata keçirilməsi müəyyən vəzifə və öhdəliklərlə müşayiət olunur...

İfadə azadlığının həyata keçirilməsinin müəyyən vəzifə və öhdəliklərlə müşayiət olunması ideyası unikal xarakter daşıyır, onu Konvensiyanın hüquq və azadlıqlara aid hər hansı digər müddəalarında tapmaq mümkün deyil.

Bu müddəa orada yer alan “*vəzifə və öhdəliklərin daşıyıcısı olan*” müəyyən peşə kateqoriyalarına mənsub fərdlərin ifadə azadlığını avtomatik olaraq məhdudlaşdıran xüsusi şərt kimi başa düşülməməlidir. Məhkəmənin qərarlarında bəzi dövlət qulluqçularının ifadə azadlığını həyata keçirərkən daşdıqları “*vəzifə və öhdəliklərlə*” bağlı müxtəlif baxışlar əks olunub. Bundan əlavə, məhkəmə praktikası dövlətə geniş səlahiyyətlər verən nisbətən konservativ yanaşmadan həmin səlahiyyətləri azaldan daha liberal yanaşmaya doğru inkişaf edib.

Məsələn, *Engel və başqalarının işində*⁶² əsgərlər tərəfindən müəyyən yüksək rütbəli zabitləri tənqid edən qəzetin nəşrinə və yayılmasına qoyulmuş qadağanı Məhkəmə ifadə azadlığına haqlı müdaxilə hesab etdi, amma bununla belə, Məhkəmə həm də bildirdi ki:

söhbət onların ifadə azadlığından məhrum edilməsindən getmir, yalnız həmin azadlığın həyata keçirilməsindən sui-istifadə etdiklərinə görə cəzalandırılmalarından gedir.

*Hacıanastasiunun işində*⁶³ hərbi məxfi sayılan informasiyanı yaydığına görə məhkum edilmişdi. O, konkret silah barədə informasiyanı və onun tətbiqinə dair texniki məlumatları yaymışdı ki, bu da milli təhlükəsizliyə əhəmiyyətli ziyan vura bilərdi. Məhkəmə qərara aldı ki, məhkum edilmə hərbinin ifadə azadlığına müdaxilə olsa da, bu müdaxiləyə 10-cu maddənin 2-ci bəndi ilə haqq qazandırmaq olar:

Hərbi həyata xas olan xüsusi şəraiti və silahlı qüvvələrin üzvlərinin üzərinə qoyulan konkret “vəzifə” və “öhdəlikləri” nəzərə almaq zəruridir... eksperimental raket programının hazırlanmasına görə cavabdehlik daşıyan hərbi olaraq ərizəçinin üzərinə vəzifələrinin icrası ilə bağlı məlumatları yaymamaq vəzifəsi qoyulmuşdu.

Engel və başqalarının işi üzrə qərardan təxminən iyirmi il sonra buna bənzər işdə Məhkəmə öz rəyini dəyişdi və əks qərar çıxardı. *Avstriya Demokratik Əsgərlər Birliyi və Qubinin işində*⁶⁴ hakimiyyət orqanları hərbi rəhbərliyi tənqid edən özəl dövrü nəşrin hərbiçilər arasında yayılmasını qadağan etmişdilər. Avstriya Hökuməti iddia edirdi ki, ərizəçilərin dövrü nəşri ölkənin müdafiə sisteminə və ordunun döyüş qabiliyyətinə təhlükə yaradır. Məhkəmə hökumətin arqumentləri ilə razılaşmadı və qərara aldı ki, dövrü nəşrdəki materialların çoxunda:

... şikayətlər əks olunub, islahatlar üçün təkliflər irəli sürülüb, yaxud oxucular şikayətlərinə baxılması üçün məhkəmələrə müraciət etməyə həvəsləndirilib. Hər halda nəşrdə çox vaxt polemika tonundan istifadə edilsə də, ərizəçilərin müxtəlif ideyaları sadəcə müzakirə etmək çərçivəsindən kənara çıxmaları təəssüratı yaranmır və demokratik dövlətin ordusunun xidmət göstərdiyi cəmiyyətdə olduğu kimi, həmin dövlətin ordusunda da buna tolerantlıqla yanaşılmalıdır.

⁶² *Engel və başqaları Niderlanda qarşı*, 1976.

⁶³ *Hacıanastasiu Yunanıstana qarşı*, 1992.

⁶⁴ *Avstriya Demokratik Əsgərlər Birliyi və Qubi Avstriyaya qarşı*, 1994.

*Rommelfangerin işində*⁶⁵ Komissiya bildirdi ki, dövlət qulluqçuları tərəfindən ifadə azadlığının həyata keçirilməsinin həmin hüququn mahiyyətinə təsir edə bilən məhdudiyyətlərə məruz qalmaması üçün dövlətlər pozitiv öhdəlik daşıyırlar. Hətta dövlət qulluqçularının üzərinə xüsusi “vəzifə və öhdəliklərin” qoyulduğu hallarda belə, onların ifadə azadlığı hüququna tətbiq edilən məhdudiyyətlərə digər şəxslərin ifadə azadlığına qoyulan məhdudiyyətlərlə eyni meyarlar əsasında baxmaq lazımdır.

*Foqtun işində*⁶⁶ Məhkəmə qərara aldı ki, siyasi loyallıq öhdəliyinin yerinə yetirilməsi barədə dövlət qulluqçusuna dövlət tərəfindən irəli sürülmüş tələb 10-cu maddəni pozub. 1987-ci ildə xanım Foqt 12 ilə yaxın işlədiyi məktəbdəki işindən azad edilmişdi, çünki Kommunist Partiyasının fəal üzvü idi və bu partiyadan çıxmaqdan imtina etmişdi. Siyasi loyallıq öhdəliyi Veymar Respublikasının acınacaqlı təcrübəsindən sonra tətbiq edilmişdi və dövlət qulluqçularının konstitusiyaya müddəalarına zidd olan siyasi fəaliyyətlərdə iştirakını qadağan etmək zərurətindən irəli gəlirdi. Xanım Foqtun müdiriyyəti onun Konstitusiyaya uyğun olaraq hər bir dövlət qulluqçusunun üzərinə qoyulan azad demokratik sistemi dəstəkləmək öhdəliyinə əməl etmədiyini qərara aldı və onu işdən xaric etdi. Məhkəmə qərara aldı ki:

dövlət qulluqçularının xüsusi statusu ilə əlaqədar olaraq dövlət tərəfindən onların üzərinə loyallıq öhdəliyinin qoyulması qanuni olsa da, 10-cu maddənin təmin etdiyi müdafiə fərd olaraq onlara da şamil olunur...

Daha sonra Məhkəmə bildirdi ki, o, Almaniyanın tarixi keçmişindən gətirilən arqumentləri başa düşür, lakin siyasi loyallıq öhdəliyinin mütləq xarakterini nəzərə alsaq, onu şəxsi həyatla peşə funksiyalarına fərq qoymadan bütün dövlət qulluqçularına şamil etməklə Almaniyanın hakimiyyət orqanları həm ifadə azadlığını, həm də birləşmək azadlığını pozublar.

Məhkəmə hakimlərin “vəzifə və öhdəliklərini” *Villenin işində*⁶⁷ nəzərdən keçirdi, bu işdə yüksək vəzifəli hakim olan ərizəçi Lüksemburq şahzadəsindən məktub almışdı, şahzadə məktubda konstitusiyaya məsələləri ilə bağlı elmi mühazirəsində ərizəçinin bildirdiyi fikirləri tənqid etmiş və bu fikirlərdən sonra onu dövlət vəzifəsinə təyin etmək niyyətində olmadığını bildirmişdi. İşin hallarını qiymətləndirərkən Məhkəmə öncə qeyd etdi ki, yadda saxlamaq lazımdır ki, bu cür vəzifədə olan şəxslərin ifadə azadlığı hüququndan söhbət getdiyi hallarda 10-cu maddənin 2-ci bəndində “nəzərdə tutulmuş vəzifə və öhdəliklər” xüsusi əhəmiyyət kəsb edir, çünki məhkəmə orqanlarında çalışan dövlət qulluqçuları ifadə azadlığını həyata keçirərkən məhkəmə hakimiyyətinin nüfuzunun və qərəzsizliyinin sual altına alınma biləcəyi bütün hallarda öz hərəkətlərini məhdudlaşdırmalıdırlar.

Məhkəmə daha sonra qeyd etdi ki, ərizəçinin qaldırdığı konstitusiyaya məsələləri siyasi çalarlara malik olsa da, təkcə bu element ərizəçinin həmin məsələləri müzakirə etməsinin qarşısını ala bilməz. Bu işdə 10-cu maddənin pozulduğunu hesab edən Məhkəmə bildirdi ki, əvvəlki işlərdə Lixtenşteyn Hökuməti ərizəçinin rəyi ilə eyni rəydə olub və ərizəçinin

⁶⁵ *Rommelfanger Almaniya Federativ Respublikasına qarşı*, 1989.

⁶⁶ *Foqt Almaniya qarşı*, 1995.

⁶⁷ *Ville Lüksemburqa qarşı*, 1999.

ifadə etdiyi fikir bu ölkədəki insanların çoxu tərəfindən dəstəklənib, buna görə də, bu fikir heç də yararsız fikir deyil.

Buradan belə nəticə çıxır ki, dövlət qulluqçularının konkret kateqoriyaları üçün, məsələn, kəşfiyyat xidmətlərində, orduda və digər orqanlarda qulluq edənlər üçün mütləq və qeyri-məhdud siyasi loyallıq və ya məxfilik öhdəliyini müəyyən edən və ya məxfilik mülahizələrinə görə onlara müəyyən məhdudiyyətlər qoyan istənilən milli qanunlar və ya digər normativ aktlar 10-cu maddəni pozmuş olardı. Belə məhdudiyyətlər üzv dövlətlər tərəfindən yalnız o halda tətbiq edilə bilər ki, onlar ümumi xarakter daşmasın, yalnız konkret informasiya kateqoriyaları ilə məhdudlaşsın və həmin informasiyaların məxfilik meyarları mütəmadi olaraq yenidən nəzərdən keçirilsin, habelə yalnız dövlət qulluqçularının konkret kateqoriyaları ilə və ya həmin kateqoriyalara mənsub olan bəzi fərdlərlə məhdudlaşsın və müvəqqəti xarakter daşsın. Siyasi loyallıq və ya məxfilik öhdəliyini “milli təhlükəsizliyin” müdafiəsi maraqları ilə əsaslandırarkən üzv dövlətlər sonuncu məfhuma dəqiq və aydın anlayış verməli və “milli təhlükəsizlik” anlayışının real hədudlarından kənara çıxan məsələləri həmin anlayışa daxil etməməlidirlər. Eyni ilə, dövlətlər müdafiə edilən maraqlara, məsələn, milli təhlükəsizliyə qarşı real təhlükənin mövcud olduğunu sübut etməli və bu zaman ictimaiyyətin müəyyən məlumatları almaqda maraqlı olduğunu nəzərə almalıdırlar. Bütün bu məsələlərə əhəmiyyət verilmədikdə, ifadə azadlığına qoyulan bu cür məhdudiyyətlər mütləq xarakter alır və 10-cu maddənin 2-ci bəndinə zidd olur.

“Vəzifə və öhdəliklərlə” bağlı məsələni nəzərdən keçirərkən Məhkəmə həmçinin bildirdi ki, şəxsin müəyyən kateqoriyaya mənsub olması həmin şəxsin hüquqlarını həyata keçirməsinə müdaxilə məsələsində dövlət hakimiyyəti orqanlarının səlahiyyətlərinin genişləndirilməsindən daha çox, məhdudlaşdırılması üçün əsas ola bilər. Redaktorlar və jurnalistlər bu kateqoriyaya aiddirlər. “Observer” və “Qardian”ın işində⁶⁸ milli məhkəmələr konkret məqalələrin nəşrinə məhkəmə qadağasının qoyulması barədə qərar çıxarmış və belə əsas gətirmişdilər ki, onlar milli təhlükəsizliyə qarşı təhlükə yarada bilərlər. Bu işdə Məhkəmə “mətbuatın ictimai marağ doğuran məsələlərə dair məlumat və ideyaları yaymaq vəzifəsini” qeyd etdi və əlavə etdi ki, ictimaiyyətin belə məlumatları almaq hüququ mətbuatın belə məlumatları yaymaq vəzifəsinə uyğundur. Beləliklə, mətbuat məlumat və ideyaları yaymaq hüququna və vəzifəsinə malik olmaqla daha geniş azadlığa malikdir ki, bu da onun fəaliyyətinə dövlətin müdaxiləsini məhdudlaşdırır. Məhkəmə həmçinin bildirib ki, ifadə azadlığının həyata keçirilməsindən irəli gələn “vəzifə və öhdəliklərlə” əlaqədar olaraq jurnalistlərin 10-cu maddə üzrə müdafiəsi onunla şərtlənir ki:

*onlar jurnalistika etikasına uyğun olaraq dəqiq və etibarlı informasiya təqdim etmək üçün vicdanla hərəkət etməlidirlər.*⁶⁹

Şenerin işində Məhkəmə vurğuladı ki, media əməkdaşlarının “vəzifə və öhdəlikləri”:

*münaqişə və gərginlik situasiyalarında xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.*⁷⁰

⁶⁸ “Observer” və “Qardian” Birləşmiş Krallığa qarşı, 1991.

⁶⁹ Fressöz və Ruaye Fransaya qarşı, 1999; Bergens Tidende və başqaları Norveçə qarşı, 2000.

⁷⁰ Şener Türkiyəyə qarşı, 2000.

Məhkəmə daha sonra bildirdi ki:

İnsanları dövlətə qarşı zorakılığa təhrik edən baxışların nəşri məsələsini nəzərdən keçirərkən niyyət saçıq və zorakılığı təşviq edən nitqlərin yayılmasında medianın vasitəyə çevrilməməsi üçün xüsusi diqqət tələb olunur.⁷¹

Lakin Məhkəmə həmçinin vurğuladı ki:

Eyni zamanda, bu cür baxışların təsnifatını aparmağın mümkün olmadığı hallarda iştirakçı dövlətlər ərazi bütövlüyünün və ya milli təhlükəsizliyin müdafiəsi, yaxud cinayətin və ya iğtişaşın qarşısının alınması mülahizələrini əsas gətirərək mediaya qarşı cinayət hüququnu tətbiq etmək vasitəsilə ictimaiyyətin məlumatlandırılmaq hüququnu məhdudlaşdırma bilməzlər.⁷²

Adı çəkilən işdə Məhkəmə qeyd etdi ki, ərizəçinin nəşr etdiyi dərgidə (o, həftəlik dərginin sahibi və redaktoru idi) Türkiyənin cənub-şərqində hökumətin siyasəti və dövlətin silahlı qüvvələrinin kürdlərə qarşı hərəkətləri kəskin tənqid edilib və müəyyən ifadələr tonuna görə aqressiv görünə bilər. Lakin Məhkəmə hesab etdi ki, məqalədə zorakılıq alqışlanmayıb və qisasa və ya silahlı müqavimətə təhrik yer almayıb, buna görə də ərizəçinin cinayət cəzasına məhkum edilməsi 10-cu maddəni pozub. Ərizəçi münaqişə və gərginlik situasiyalarında onun vəzifə və öhdəliklərinə qoyulan məhdudiyyətlərin çərçivəsini aşmayıb, sadəcə Türkiyənin cənub-şərqindəki vəziyyətə dair fərqli baxışlarını ictimaiyyətə təqdim edib və həmin baxışların ictimaiyyət üçün nə dərəcədə xoşagəlməz olması əhəmiyyət kəsb etmir.

“Formallıqlar, şərtlər, məhdudiyyətlər və ya sanksiyalar”

İfadə azadlığına dövlət tərəfindən mümkün müdaxilənin (formallıqların, şərtlərin, məhdudiyyətlərin və ya sanksiyaların) dairəsi çox genişdir və burada qabaqcadan müəyyənləşdirilmiş sərhədlər yoxdur. Məhkəmə hər bir konkret işi araşdırır və müdaxilənin baş verib-vermədiyi barədə qərar çıxarır, bu zaman o, milli hakimiyyət orqanları tərəfindən qəbul edilmiş konkret tədbirin ifadə azadlığının həyata keçirilməsinə məhdudlaşdırıcı təsirini təhlil edir. Bu cür müdaxilə aşağıdakı formalarda ola bilər: cinayət cəzaları (cərimə və ya azadlıqdan məhrum edilmə)⁷³; mülki ziyanın ödənilməsinə məcbur etmə⁷⁴; qəzətdə hər hansı materialın nəşrinin⁷⁵ və ya hər hansı şəxsin şəklinin dərc olunmasının qadağan edilməsi⁷⁶; dərc olunmuş materialların və ya rəyin ifadə edildiyi digər vasitələrin müsadirəsi⁷⁷; yayım lisenziyası verməkdən imtina edilməsi⁷⁸; jurnalist peşəsi ilə məşğul olmağın qadağan edilməsi; məhkəmə və ya digər hakimiyyət orqanı

⁷¹ Yenə orada.

⁷² Yenə orada.

⁷³ *Barfod Danimarkaya qarşı*, 1989; *Lingens Avstriyaya qarşı*, 1986; *Dalban Rumıniyaya qarşı*, 1999.

⁷⁴ *Müller və başqaları İsveçrəyə qarşı*, 1988.

⁷⁵ “*Sandi Tayms*” *Birləşmiş Krallığa qarşı* (№ 2), 1991; “*Observer*” və “*Qardian*” *Birləşmiş Krallığa qarşı* (№ 2), 1991.

⁷⁶ “*News Verlags GmbH & CoKG*” *Avstriyaya qarşı*, 2000.

⁷⁷ *Həndisayd Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1976; *Müller və başqaları İsveçrəyə qarşı*, 1988.

⁷⁸ *Autronic AG İsveçrəyə qarşı*, 1990.

tərəfindən jurnalist mənbələrinin açıqlanması barədə qərar verilməsi və (və ya) mənbələrin açıqlanmamasına görə cəza təyin edilməsi⁷⁹; dövlət qulluqçusu fikrini ictimaiyyət qarşısında bəyan etdikdən sonra dövlət başçısı tərəfindən həmin dövlət qulluqçusunun dövlət vəzifəsinə təyin edilməyəcəyinin elan edilməsi⁸⁰ və s.

Müxtəlif müdaxilə formaları arasında nəşrlərə ilkin senzuranın tətbiqi Məhkəmə tərəfindən ən təhlükəli forma hesab edilir, çünki bu, məlumat və ideyaları almaq istəyən şəxslərə onların ötürülməsini əngəlləyir. Məhz buna görə materialın nəşrindən qabaqkı tədbirlər, məsələn, jurnalistlərə lisenziyaların verilməsi, məqalə dərc olunmazdan əvvəl onun müvafiq məmur tərəfindən yoxlanılması və ya materialın dərc olunmasının qadağan edilməsi Avropa Məhkəməsinin çox ciddi nəzarətinə məruz qalır. Hətta bu cür tədbirlər müvəqqəti olsa belə, informasiyanın dəyərini əhəmiyyətli dərəcədə azalda bilər. Müəyyən məqalələrin qəzetdə dərc olunmasına qoyulan qadağaları nəzərdən keçirərkən Məhkəmə bildirdi ki:

Konvensiyanın 10-cu maddəsində materialın nəşrinə ilkin məhdudiyyətlər qoyulmasının qadağan edən müddəə yoxdur. ... Digər tərəfdən, ilkin məhdudiyyətlərə xas olan təhlükələr Məhkəmə tərəfindən belə halların xüsusi diqqətlə yoxlanılmasını tələb edir. Bu, xüsusən mətbuata aiddir, çünki xəbərlər tez köhnələn məsuldur və onların nəşri hətta qısa müddətə yubadılsa, bu, onların dəyərdən düşməsinə və onlara olan marağın itməsinə səbəb ola bilər.

Materialın nəşrinə ilkin icazə alınması diktaturalara xas olan, demokratik cəmiyyətlərdə heç vaxt qəbul olunmayan haldır və ümumən 10-cu maddəyə ziddir.

Hər hansı dövrü nəşri qeydiyyatdan almaqdan imtina edilməsi nəşrdən qabaqkı senzuranın fərqli formasıdır. Məhkəmənin bildirdiyi kimi, belə tədbir “nəşrin çap olunmasından imtinaya bərabərdir”. *Qavedanın işində* daxili məhkəmələr ərizəçinin iki nəşri qeydiyyatdan aldırmaq hüququnu rədd edərək belə əsas gətirmişdilər ki, onların adları “reallığa uyğun gəlmir”. Məhkəmə bu işdə 10-cu maddənin pozulduğunu müəyyən etdi, çünki dövrü nəşrlərin qeydiyyatını tənzimləyən qanun kifayət qədər aydın deyildi və onun nəticələrini öncədən görmək mümkün deyildi. Bununla əlaqədar olaraq Məhkəmə bildirdi ki:

bu cür məhdudiyyətlərə hansı hallarda yol verilməsi müvafiq qanunda aydın göstərilməlidir, xüsusən də məhdudiyyətlərin nəticələri, bu işdə olduğu kimi, dövrü nəşrin çapına tamamilə əngəl törətdiyi hallarda bunu etmək lazımdır. Bunun səbəbi ondan ibarətdir ki, bu cür ilkin məhdudiyyətlər öz xarakterinə görə 10-cu maddənin təmin etdiyi ifadə azadlığına potensial təhlükə yarada bilər.⁸¹

İfadə azadlığının həyata keçirilməsinə müdaxilə formaları arasında sonradan cinayət məsuliyyətinə cəlb olunma və məhkum edilmə, yəqin ki, ən təhlükəli formalarlardır. *Kastellsin işində* ərizəçi (parlamentdəki müxalifətin üzvü) İspaniya Hökumətini təhqir etdiyinə görə müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum edilmişdi, o, qəzetdə Hökuməti “cinayətkar” adlandırmış və Basklar Ölkəsində əhaliyə qarşı cinayətlər törədənləri gizlətməkdə ittiham etmişdi. Məhkəmə işin faktları əsasında belə qənaətə gəldi:

⁷⁹ *Qudvin Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1996.

⁸⁰ *Ville Lixtenşteynə qarşı*, 1999.

⁸¹ *Qaveda Polşaya qarşı*, 2002.

*hökumətin tutduğu hakim mövqe onun cinayət təqibinə əl atarkən öz hərəkətlərini məhdudlaşdırməsini, xüsusən kütləvi informasiya vasitələrində onun əleyhdarlarının haqsız ittihamlarına və tənqidlərinə cavab vermək üçün digər vasitələr mövcud olduqda təmkinli davranmasını zəruri edir.*⁸²

Okçuoğlunun işində ərizəçi “separatizmin təbliği” ittihamı üzrə 1 il 8 ay müddətinə azadlıqdan məhrum edilmiş və cərimələnmişdi; bu işdə Məhkəmə bildirdi ki:

o, ərizəçiyə tətbiq edilmiş cəzanın ağırlığından ... və ittiham tərəfinin ərizəçinin məhkum edilməsinə yönələn ısrarlı səylərindən heyrətə gəlib.

Daha sonra Məhkəmə bildirdi ki:

tətbiq edilən cəzaların xarakteri və ağırlığı da müdaxilənin mütənasibliyi qiymətləndirilərkən nəzərə alınmalı olan amillərdir.

Məhkəmə bu işdə qərara aldı ki, ərizəçinin təqsirli bilinərək məhkum edilməsi 10-cu maddəyə zidd olub.⁸³

Hətta cinayət cəzaları nisbətən kiçik məbləğdə cərimələrdən ibarət olduqda belə, Məhkəmə belə cəzaların əleyhinə çıxır, çünki onlar çəkindirici rol oynayır. Jurnalistlərə cərimə təyin edilmiş bir çox işlərdə Məhkəmə bildirib ki:

*müəllifə təyin edilən cəzalar, ciddi desək, onun fikrini ifadə etməsinin qarşısını almasa da, hər halda bir növ senzuraya bərabərdir, belə ki, onlar müəllifi gələcəkdə bu cür tənqidlərə yol verməkdən daşındıra bilər [...]. Siyasi debatlar kontekstində bu cür ittiham hökmü jurnalistləri cəmiyyətin həyatına təsir göstərən məsələlər barədə ictimai müzakirələr aparılması işinə yardımçı olmaqdan çəkindirə bilər. Bundan başqa, bu cür sanksiya mətbuatın informasiya daşıyıcısı və “ictimai mühafizəçi” rolunu yerinə yetirməsinə əngəl törədə bilər.*⁸⁴

Bundan əlavə, cərimələr və məhkəmə xərcləri onları ödəməli olan şəxsi maliyyə cəhətdən müflisləşmə həddinə çatdırdıqda ifadə azadlığına müdaxilə təşkil edə bilər.⁸⁵

Digər şəxslərin şərəf və ləyaqətinə vurulmuş ziyana görə təyin olunan mülki kompensasiyalar da, cinayət məsuliyyətindən asılı olmayaraq, ifadə azadlığının həyata keçirilməsinə əhəmiyyətli müdaxilə təşkil edir. *Tolstoy Miloslavskinin işində* adlı iclasçılar sistemi əsasında təşkil edilmiş milli məhkəmələr diffamasiya xarakterli məqalənin yazılmasında ərizəçini təqsirli hesab etdilər və mülki ziyana görə ona 1.500.000 funt sterlinq məbləğində cərimə cəzası (məqaləni dərc etmiş nəşirlə birlikdə) təyin etdilər.⁸⁶ Avropa Məhkəməsi mülki ziyana görə kompensasiya məbləğinin 10-cu maddəni pozduğunu hesab edərək bildirdi ki:

⁸² *Kastells İspaniyaya qarşı*, 1992.

⁸³ *Okçuoğlu Türkiyəyə qarşı*, 1999.

⁸⁴ *Lingens Avstriyaya qarşı*, 1986; *Bartold Almaniya Federativ Respublikasına qarşı*, 1985.

⁸⁵ *“Açıq Qapı” və “Dublin Mamaları” İrlandiyaya qarşı*, 1992.

⁸⁶ *Tolstoy Miloslavski Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1992.

... bu o demək deyil ki, andlılar münasib hesab etdikləri hər hansı məbləğdə cərimə təyin etməkdə haqlıdırlar, Konvensiyaya əsasən, diffamasiyaya görə cərimələrin məbləği nüfuza vurulmuş ziyana mütənasib olmalıdır. Andlıların niyyəti ərizəçini cəzalandırmaq deyil, sadəcə Lord Oldiqntona [zərəçəkənə] vurulmuş mənəvi ziyanı kompensasiya edə biləcək məbləği təyin etmək idi.

Bundan əlavə, Məhkəmə müəyyən etdi ki:

ərizəçinin işinə baxılan zaman məhkəmə nəzarəti sahəsində qeyri-mütənasib dərəcədə kompensasiya təyin edilməsinə qarşı adekvat və səmərəli təminatlar yox idi.

Buna görə də:

həmin vaxt ərizəçinin işində qeyri-mütənasib dərəcədə kompensasiya təyin edilməsinə qarşı adekvat və səmərəli təminatların olmadığını nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab etdi ki, ərizəçinin Konvensiyanın 10-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş hüququ pozulub.

Məlumat və ya ideyaların yayılması vasitələrinin müsadirə edilməsi və ya alınması digər müdaxilə növünü təşkil edir. Belə tədbirlərin nə zaman, yəni informasiya yayılmazdan əvvəl, yoxsa yayıldıqdan sonra təyin olunması və ya tətbiq edilməsi əhəmiyyət daşıyır. Bu baxımdan Məhkəmə qərara alıb ki, milli məhkəmələrin nalayiq hesab etdikləri rəsm əsərlərinin müvəqqəti müsadirəsi rəssamın ifadə azadlığına müdaxilə təşkil edir.⁸⁷ Eyni ilə, dövlət hakimiyyəti orqanlarının fikrincə nalayiq səhnələrin yer aldığı filmin müsadirəsini Məhkəmə ifadə azadlığına müdaxilə hesab edir.⁸⁸ Dövlət orqanlarının fikrincə nalayiq fraqmentlərin yer aldığı kitabların müsadirəsinə də Məhkəmə eyni mövqedən yanaşır.⁸⁹

Reklam fəaliyyətinin qadağan olunmasını Məhkəmə xüsusi hallarda ifadə azadlığına müdaxilə hesab etdi. *Bartoldun işində* baytar-cərrah işləyən ərizəçi Hamburqda bu sahədə təxirəsalınmaz yardım göstərən yeganə mütəxəssis olduğuna görə xəstə pişiyin sahiblərinin son ümid yeri idi. O, bir jurnalistə müsahibə verdi və sonra həmin jurnalist təxirəsalınmaz yardım göstərən baytarlıq mərkəzlərinin çatışmaması barədə məqalə yazaraq bildirdi ki, bu, həmin regionda heyvanların sağlamlığına mənfi təsir göstərir. Bartoldun baytar həmkarları ədalətsiz rəqabət haqqında qanun əsasında ona qarşı mülki iddia qaldıraraq bildirdilər ki, o, öz işini ictimaiyyət qarşısında reklam edib, yaxud fəaliyyətinin ictimaiyyət qarşısında reklam edilməsinə mane olmayıb. Məhkəmə bu işin kommersiya reklamından daha çox, ictimai diskussiya ilə bağlı olduğunu qərara alaraq ərizəçinin məhkum edilməsini əsassız saydı.

Azad peşə sahiblərinin söylədiyi fikirlər müəyyən dərəcədə özünüreklam elementlərinin yer aldığı fikirlər kimi qəbul edilirsə, onda [Bartoldun məhkum edilməsi] onları cəmiyyətin həyatına təsir göstərən problemlərin açıq müzakirəsinə öz töhfələrini verməkdən çəkindirə bilər. Bundan başqa, bu cür meyarın tətbiqi

⁸⁷ Müller *İsveçrəyə qarşı*, 1986.

⁸⁸ *Otto-Preminger İnstitutu Avstriyaya qarşı*, 1994.

⁸⁹ *Həndisəyd Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1976.

mətbuatın informasiya daşıyıcısı və “ictimai mühafizəçi” vəzifələrini yerinə yetirməsinə əngəl törədə bilər.⁹⁰

Əlbəttə, qəzet materialları reklama bərabər tutula bilər. İctimaiyyətlə əlaqələr sahəsinə aid olan materiallara böyük ehtimalla kommersiya xarakterli materiallar kimi baxıla bilər. Məsələn, *Kasado Kokanının işində* vəkil tərəfindən peşə fəaliyyəti ilə bağlı yayılmış və ona qarşı intizam icraatı ilə nəticələnmiş reklam materialı Məhkəmə tərəfindən kommersiya xarakterli material hesab edildi.⁹¹ Kommersiya xarakterli fikirlər 10-cu maddə ilə müdafiə edilsə də, onlara tətbiq edilən nəzarət standartları fikirlərin digər ifadə formalarından fərqlidir. Məsələn, *“Markt Intern”in işində*⁹² Məhkəmə kommersiya jurnalının onun mənsub olduğu bazarda fəaliyyət göstərən müəssisə barədə informasiya dərc etməsini qadağan edən məhkəmə qərarını müdafiə etdi. Məhkəmə bu işdə kommersiya xarakterli fikrin ifadə olunmasına müdaxilə baş verdiyini etiraf etsə də, dövlət hakimiyyəti orqanlarına geniş qiymətləndirmə sərbəstliyi verdi və tətbiq edilmiş qadağanın 10-cu maddənin 2-ci bəndinin tələblərinə uyğun olduğunu hesab etdi:

... hətta həqiqətə uyğun olan və real hadisələri əks etdirən materialların nəşri də müəyyən hallarda qadağan oluna bilər: digərlərinin şəxsi həyatına hörmət etmək öhdəliyi və ya müəyyən kommersiya məlumatlarının məxfiliyinə riayət etmək vəzifəsi buna misal ola bilər.

Lakin Məhkəmənin bəzi üzvləri xüsusi rəylərini ifadə edərək bildirdilər ki, bu işdə dövlətə geniş qiymətləndirmə sərbəstliyi vermək üçün əsas yox idi:

Yalnız nadir hallarda senzura və ya nəşrlərin qadağan olunması qəbul oluna bilər [...]. Bunu xüsusən kommersiya reklamına, yaxud iqtisadi və ya ticarət siyasətinə münasibətdə qəbul etmək olar. Bazarda hökmran olan inhisarçılar qarşısında istifadəçilərin və istehlakçıların maraqlarının müdafiəsi hətta məhsulları kəskin tənqid edən materialların mətbuatda dərc edilməsindən də asılıdır [...].⁹³

2-ci bənd əsasında qəbul edilmiş qərardan asılı olmayaraq, kommersiya xarakterli fikirlərin ifadəsi 10-cu maddə ilə qorunur və buna görə də, bu sahədə hər hansı qadağalar və ya sanksiyalar ifadə azadlığına müdaxilə təşkil edir.

Jurnalist mənbələrinin və sənədlərinin açıqlanması barədə qərar çıxarılmasını və bu qərar yerinə yetirilmədiyi təqdirdə cəza təyin edilməsini Məhkəmə ifadə azadlığının həyata keçirilməsinə müdaxilə hesab edir. *Qudvinin işində* Məhkəmə bu cür tədbirlərin, şübhəsiz ki, mətbuat azadlığına müdaxilə təşkil etdiyini qeyd etdi və jurnalistin xeyrinə qərar çıxardı.⁹⁴

Qəzetlərin və ya yayım təşkilatlarının redaksiyalarında axtarış aparılması mətbuat azadlığına müdaxilənin digər formasıdır. Axtarışın qanuni order əsasında aparılmasından asılı olmayaraq, bu cür axtarışlar nəinki jurnalist mənbələrinin məxfiliyinin qorunmasına

⁹⁰ *Bartold Almaniya Federativ Respublikasına qarşı*, 1985.

⁹¹ *Kasado Koka İspaniyaya qarşı*, 1994.

⁹² *“Markt Intern Verlag GmbH” və Klaus Beyerman Almaniya Federativ Respublikasına qarşı*, 1989.

⁹³ Hakim Pettinin xüsusi rəyi.

⁹⁴ *Qudvin Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1996.

təhlükə törədir, həm də bütövlükdə kütləvi informasiya vasitələri üçün risk yaradır və ölkədəki bütün jurnalistlər üçün bir növ senzura rolunu oynayır.

İfadə azadlığının həyata keçirilməsinə qanuni müdaxilə üçün üç tələb

10-cu maddənin 2-ci bəndinə uyğun olaraq, hər hansı iştirakçı dövlətin hakimiyyət orqanları aşağıdakı üç şərt toplusuna riayət etmək şərti ilə ifadə azadlığının həyata keçirilməsinə müdaxilə edə bilərlər:

- müdaxilə (yəni “formallıq”, “şərt”, “məhdudiyət” və ya “sanksiya”) qanunla nəzərdə tutulmalıdır;
- müdaxilə ən azı milli təhlükəsizlik, ərazi bütövlüyü və ya ictimai asayiş maraqları, iğtişanın və ya cinayətin qarşısının alınması, sağlamlığın, yaxud mənəviyyatın mühafizəsi, digər şəxslərin nüfuzu və ya hüquqlarının müdafiəsi, gizli əldə edilmiş məlumatların açıqlanmasının qarşısının alınması və ya ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyinin təmin edilməsindən ibarət maraqların və ya dəyərlərin hər hansı birinin müdafiəsinə yönəlməlidir;
- müdaxilə demokratik cəmiyyətdə zəruri olmalıdır.

10-cu maddənin başlıca rolu hər kəsin ifadə azadlığını qorumaqdan ibarətdir. Buna görə də Məhkəmə 2-ci maddədə nəzərdə tutulmuş məhdudiyətlərin məhdud çərçivədə şərh olunması qaydalarını bərqərar edib. “*Sandi Tayms*”-in işində⁹⁵ Məhkəmə qərara aldı ki:

Məhdud çərçivəli şərh o deməkdir ki, istisna halları nəzərdə tutan bənddə göstərilmiş meyarlardan savayı heç bir digər meyar hər hansı məhdudiyətlər üçün əsas ola bilməz, həmin meyarlar isə, öz növbəsində, onların adı mənası çərçivəsindən kənara çıxmayan şəkildə başa düşülməlidir. İstisnaları nəzərdə tutan bənddəki hallar tətbiq edildikdə ... məhdud çərçivəli şərh prinsipi müəyyən çətinliklərlə üzləşir, çünki həmin bəndin daşdığı mənanın özü geniş əhatəlidir. Lakin bu hal eyni zamanda hakimiyyət orqanlarının üzərinə bir sıra dəqiq müəyyən edilmiş öhdəliklər qoyur. ...

Mahiyyətə, Məhkəmə belə bir yeni hüquqi standart müəyyən etdi ki, hər hansı qeyri-müəyyən hallarda dövlətin iddia etdiyi mühüm maraqların müdafiəsi ilə müqayisədə fərdin azadlığı üstün tutulmalıdır.⁹⁶

Məhkəmə üç tələbin hamısına riayət edildiyini hesab etdikdə, dövlətin müdaxiləsi qanuni sayılır. Hər üç tələbin yerinə yetirildiyini sübut etmək vəzifəsi dövlətin üzərinə düşür. Məhkəmə üç şərtin yerinə yetirilməsi məsələsini yuxarıda göstərilən ardıcılıqla yoxlayır. Məhkəmə dövlətin hər üç tələbi yerinə yetirdiyini sübut edə bilmədiyi qənaətinə gələrsə, daha bu məsələnin araşdırılmasını davam etdirmir və müdaxilənin əsassız olduğuna və müvafiq olaraq, ifadə azadlığı hüququnun pozulduğuna dair qərar çıxarır.

“*Dövlətin müdaxiləsi*” dedikdə, hakimiyyət səlahiyyətlərini və ya dövlət funksiyalarını yerinə yetirən istənilən hakimiyyət orqanı tərəfindən, habelə dövlət qulluğunda, məsələn, məhkəmələrdə, prokurorluq, polis və digər hüquq-mühafizə orqanlarında, kəşfiyyət

⁹⁵ “*Sandi Tayms*” Birləşmiş Krallığa qarşı, 1979.

⁹⁶ A. Rjeplinski, “Dövlətin daxili və ya xarici siyasətinə dair fikirləri ifadə etmək və ya məlumatları açıqlamaq azadlığına qoyulan məhdudiyətlər”, Budapeşt, 1997, Avropa Şurası, “Monitor” (97) 3.

xidmətlərində, mərkəzi və ya yerli bələdiyyə şuralarında, hökumət idarələrində, hərbi qurumlarda, dövlət peşə strukturlarında çalışan şəxslər tərəfindən baş verən istənilən müdaxilə forması başa düşülür. Bu siyahıdakılar sadəcə olaraq mümkün dövlət hakimiyyəti orqanlarını sadalamaq cəhdidir və bu siyahı öz hərəkətləri ilə ifadə azadlığı hüququnun həyata keçirilməsini məhdudlaşdırma bilən dövlət orqanlarının heç də tam siyahısı deyil. Bu hüququn həyata keçirilməsinə konkret olaraq hansı dövlət orqanının müdaxilə etməsi Məhkəmə üçün əhəmiyyət daşımır, belə ki, baxılmaq üçün Strasburq Məhkəməsinə verilən bütün işlərdə cavabdeh qismində milli hökumət çıxış edir.

Milli məhkəmələr hər hansı şəkildə ifadə azadlığı ilə əlaqəsi olan işləri araşdırarkən və qərar çıxararkən bu üç tələbi nəzərə almalıdırlar. Konvensiya sisteminin əsas məqsədi odur ki, Konvensiyanın müddəaları, eləcə də Məhkəmənin Konvensiya üzrə formalaşmış praktikası daxili məhkəmələr tərəfindən tətbiq edilsin. Bu zaman Avropa Məhkəməsinə yalnız son vasitə kimi baxılmalıdır. Məhz buna görə, milli məhkəmələr ifadə azadlığının sərbəst həyata keçirilməsini, habelə məhdudiyətlərin tətbiq edildiyi hallarda 2-ci maddədə nəzərdə tutulan və Məhkəmə praktikası vasitəsilə şərh olunan və inkişaf etdirilən tələblərə riayət edilməsini təmin etməkdə birinci və ən mühüm instansiyadır.

“Bu azadlıqların həyata keçirilməsi ... qanunla nəzərdə tutulmuş ... məhdudiyətlərə və ya sanksiyalara məruz qala bilər”

Bu tələbə əsasən, ifadə azadlığının həyata keçirilməsinə hər hansı müdaxilə milli qanunvericiliyə əsaslanmalıdır. Bir qayda olaraq, bu, parlament tərəfindən qəbul edilmiş yazılı və dərc olunmuş qanunları bildirir. Məhz milli parlament ifadə azadlığına bu cür məhdudiyətin mümkünlüyü barədə qərar çıxarmalıdır. Məsələn, diffamasiyaya görə məhkum edilmiş jurnalistlə bağlı işdə diffamasiya cinayəti milli qanunvericilikdə nəzərdə tutulmalıdır. Yaxud nəşrin qadağan olunması və ya informasiyanın yayılması vasitələrinin, məsələn, kitabların, qəzetlərin və ya kameraların müsadirəsi barədə qərar çıxararkən və ya bu tədbirləri tətbiq edərkən yalnız milli qanunvericiliyin müddəalarına əsaslanmaq lazımdır. Eyni ilə, qəzet redaksiyaları axtarıya məruz qaldıqda və ya yayım təşkilatlarının redaksiyaları bağlandıqda və yayım dayandırıldıqda belə tədbirlər yalnız milli qanunvericilik normaları əsasında həyata keçirilməlidir.

Az sayda bəzi işlərdə Məhkəmə razılışı ki, ümumi hüquq normaları və ya beynəlxalq hüquq prinsipləri həqiqətən ifadə azadlığına müdaxilənin əsasını təşkil edib. Məsələn, *“Sandi Tayms”*ın işində Məhkəmə hesab etdi ki, Britaniyanın məhkəməyə hörmətsizliyə dair ümumi hüquq normaları kifayət qədər dəqiqdir və müvafiq olaraq, müdaxilənin *“qanunla nəzərdə tutulması”* barədə tələbə cavab verir.⁹⁷ Eləcə də, *“Gropper Radio AG”* və *başqalarının işində*⁹⁸, habelə *“Autronic AG”*nin işində⁹⁹ Məhkəmə ölkə daxilində tətbiq edilən beynəlxalq ümumi hüquq normalarına dövlət tərəfindən istinad edilməsi ilə razılışdı. Hərçənd, istisna etmək olmaz ki, ümumi hüququn və ya adət hüququnun normaları ifadə azadlığını məhdudlaşdırma bilər, amma belə hallar ümumi qaydadan daha çox, istisna hallardır. İfadə azadlığına o qədər mühüm dəyər sayılır ki, onun məhdudlaşdırılması həmişə demokratik legitimlik tələbinə cavab verməlidir, buna isə

⁹⁷ Bununla belə, Məhkəmənin qərarından sonra bu sahədə formal qanunvericilik qəbul edildi.

⁹⁸ *“Gropper Radio AG”* və *başqaları İsveçrəyə qarşı*, 1990.

⁹⁹ *“Autronic AG”* və *başqaları İsveçrəyə qarşı*, 1990.

yalnız parlament debatları və parlament səsverməsi proseduru vasitəsilə nail olmaq mümkündür.

Bu tələb həmçinin qanunun keyfiyyətini də nəzərdə tutur (hətta qanun parlament tərəfindən qəbul edilmiş olsa belə). Məhkəmə dəfələrlə bildirib ki, qanun ictimaiyyətə elan edilməli, ictimaiyyət üçün əlçatan olmalı, onun hansı hallara tətbiq edildiyini və doğurduğu nəticələri öncədən görmək mümkün olmalıdır. “*Sandi Tayms*”ın işində¹⁰⁰ bəyan edildiyi kimi:

Birincisi, qanun lazımı qaydada əlçatan olmalıdır: vətəndaş vəziyyətə uyğun olaraq konkret halda hansı hüquq normalarının tətbiq edilməsindən xəbərdar olmalıdır. İkincisi, hüquq norması vətəndaşın ehtiyac olduqda müvafiq hüquqi məsləhət almaqla öz davranışını həmin normaya uyğun olaraq tənzimləməsi üçün kifayət qədər aydın ifadə edilməyibsə, “qanun” sayıla bilməz, belə ki, vətəndaş mövcud şəraitdə konkret hərəkətinin hansı nəticələri doğuracağını ağılabatan dərəcədə öncədən görə bilməlidir. Bu nəticələri öncədən tam müəyyənliklə görə bilmək vacib deyil, təcrübə bunun qeyri-mümkün olduğunu göstərir. Lakin eyni zamanda müəyyənliyin dərəcəsinin mümkün qədər çox olması arzu ediləndir, hərçənd, şərait daim dəyişir və qanun dəyişən şəraitlə ayaqlaşma bilməlidir. Müvafiq olaraq, bir çox qanunlar az və ya çox dərəcədə birmənalı olmayan ifadələr yer alır ki, onların şərhə və tətbiqi praktikaya aid məsələdir.

“*Sandi Tayms*”ın işində Məhkəmə ümumi hüquq normalarının “qanun” sayıla bilmək üçün tələb olunan meyarlara cavab verdiyini hesab etdi və bu zaman ərizəçi qəzetin hüquqi məsləhət alması faktını da nəzərə aldı, lakin *Rotarunun işində*¹⁰¹ Məhkəmə dövlətdaxili qanunun “qanun” tələbinə cavab vermədiyini hesab etdi, çünki qanun:

fərdin ehtiyac olduqda müvafiq hüquqi məsləhət almaqla öz davranışını həmin qanuna uyğun olaraq tənzimləməsi üçün kifayət qədər aydın ifadə edilməmişdi.

*Petranın işində*¹⁰² Məhkəmə qərara aldı ki:

məhbusların yazışmalarına nəzarətə aid daxili hüquq normaları ... dövlət hakimiyyəti orqanlarına həddən artıq geniş səlahiyyətlər verir,

onların tətbiqinə dair normativ aktların məxfi xarakteri isə:

qanunun əlçatan olması barədə tələbə cavab vermir ... və Rumıniya qanunvericiliyində dövlət hakimiyyəti orqanlarına verilən səlahiyyətlərin dairəsi və həyata keçirilmə qaydası aydın şəkildə göstərilmir.

Rotarunun və Petranın işlərində qərarlar 8-ci maddənin (şəxsi həyata hörmət hüququ) pozulması ilə bağlı çıxarılsa da, Məhkəmə həmçinin ifadə azadlığı ilə bağlı milli qanunları nəzərdə keçirərkən eyni standartları tətbiq edir.

¹⁰⁰ “*Sandi Tayms*” Birləşmiş Krallığa qarşı, 1979.

¹⁰¹ *Rotaru Rumıniyaya qarşı*, 2000.

¹⁰² *Petra Rumıniyaya qarşı*, 1998.

Qanunun keyfiyyəti məsələsinə aid olan, 10-cu maddə üzrə baxılan son dövrlərə aid ən mühüm iş, yəqin ki, *Qaveda Poşaya qarşı* məhkəmə işidir, bu işdə daxili məhkəmələr ərizəçinin iki dövrü nəşrini qeydiyyatdan almaqdan imtina edərək bildirmişdilər ki, onların adları “reallığa uyğun gəlmir”. Həmin nəşrlərin adları belə idi: “Aylıq sosial və siyasi dərgi – Avropa mənəviyyəti tribunası” və “Almaniya – Polşanın min illik düşməni”. Birinci mətbu nəşrin qeydiyyatından imtina edərək daxili məhkəmələr hesab etdilər ki, təklif olunan ad “Ketidə Avropa qurumunun yaradılması mənasını verir, bu işə həqiqətə uyğun deyil”. İkinci mətbu nəşrin qeydiyyatından imtina isə belə bir arqumentlə əsaslandırıldı ki, “ad reallığa ziddir, belə ki, burada diqqət əsasız olaraq Polşa-Almaniya münasibətlərinin mənfi aspektləri ətrafında cəmləşib və bununla da faktların balanslı olmayan mənzərəsi yaradılıb”. Avropa Məhkəməsi qeyd etdi ki, daxili məhkəmələr:

adların “reallığa uyğun gəlməməsi” anlayışından belə nəticə çıxarıblar ki, ... bu, adın həqiqətə uyğun olmadığını, yəni dövrü nəşrlərin təklif olunan adlarının mahiyyət etibarilə yalançı mənzərə yaratdığını hesab etdikləri hallarda onlara qeydiyyatdan imtina səlahiyyəti verir.

Dərginin adının həqiqətə uyğun informasiyanı əks etdirməsi barədə tələb:

birincisi, mətbuat azadlığı nöqtəyi-nəzərindən məqsədəuyğun deyil. Dövrü nəşrin adı özlüyündə fikrin ifadə edilməsi demək deyil, çünki adın funksiyası mahiyyət etibarilə konkret dövrü nəşri onun hazırkı və potensial oxucuları üçün mətbuat bazarında identifikasiya etməkdən ibarətdir. İkincisi, məhkəmələrin nəşrin adını əsas gətirərək qeydiyyatdan imtina etmələri üçün onlara bu səlahiyyəti verən aydın qanunvericilik norması olmalıdır. Xülasə, bu işdə məhkəmələr öz şərtləri ilə yeni meyarlar tətbiq etmiş olublar ki, nəşrin qeydiyyatdan hansı hallarda imtina edilə biləcəyini həmin meyarlar əsasında öncədən görmək mümkün deyildi.

Bundan başqa, Məhkəmə etiraf etdi ki, qeydiyyatdan imtinanın məhkəmə qaydasında həyata keçirilməsi mətbuat azadlığının dəyərli təminatıdır, amma bununla yanaşı, o, bildirdi ki, məhkəmələrin qərarları 10-cu maddənin prinsiplərinə uyğun olmalıdır. Məhkəmə hesab etdi ki, məhkəmələrə digər səbəblərlə yanaşı nəşrin adının “reallığa uyğun gəlməməsi” səbəbindən nəşrlərin qeydiyyatından imtina etmək səlahiyyəti verən qanun “ərizəçinin öz davranışını tənzimləyə bilməsi üçün kifayət qədər aydın ifadə edilməmişdi”.¹⁰³

Məhkəmə fərdlərə qarşı məxfi müşahidə tədbirləri tətbiq edildiyi hallarda ifadə azadlığının məhdudlaşdırılmasının qanuni əsasının xüsusiyyətlərini şərh etdi. Məsələn, *Malonenin işində*¹⁰⁴ Məhkəmə bildirdi ki, “qanunla nəzərdə tutulmuş ifadəsi”:

sadəcə daxili qanunvericiliyə istinadı bildirmir, bu məsələ onsuz da Konvensiyanın preambulasında aydın şəkildə öz əksini tapıb. ... Bu ifadə onu nəzərdə tutur ki, ... fərdin təmin edilmiş hüquqlarına dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən özbaşına müdaxilələrə qarşı daxili qanunvericilikdə hüquqi müdafiə tədbiri yer almalıdır. ...

¹⁰³ *Qaveda Polşaya qarşı*, 2002.

¹⁰⁴ *Malone Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1984.

Xüsusən icra hakimiyyəti məxfi şəraitdə həyata keçirildikdə özbaşınalıq riski açıq-aydın mövcud olur.

Eyni qərarında, habelə *Leanderin işi*¹⁰⁵ üzrə qərarında Məhkəmə bildirdi ki, hətta qanunun nəticələrinin öncədən görülmə bilməsi haqqında tələbin daha yumşaq olduğu (məsələn, istintaqın səmərəli aparılması üçün) milli təhlükəsizlik və ya mütəşəkkil cinayətkarlıqla mübarizə kimi sahələrdə də qanunun mətni kifayət qədər aydın olmalıdır ki, fərdlər öz davranışlarını qanuna uyğun olaraq tənzimləyə bilsinlər və qanunsuz hərəkətlərinin doğuracağı nəticələri öncədən görsünlər. Bundan əlavə, adı çəkilən sonuncu qərarda Məhkəmə bildirdi ki:

qanunun nəticələrinin öncədən görülmə bilməsi haqqında tələbə riayət edilib-edilmədiyini qiymətləndirərkən əsas qanun statusuna malik olmayan müxtəlif təlimatlar və ya inzibati praktika, habelə maraqlı şəxslərin onların məzmunundan kifayət qədər xəbərdar olub-olmaması da nəzərə alınmalıdır.

Məhkəmə daha sonra bildirdi ki:

qanunun həyata keçirilməsi maraqlı şəxslərin və ya geniş ictimaiyyətin nəzarəti üçün açıq olmayan məxfi xarakterli tədbirləri nəzərdə tutursa, qanunun özündə, onu müşayiət edən inzibati praktikadan fərqli olaraq, həmin tədbirin qanuni tətbiq dairəsi göstərilməlidir ki, fərd özbaşına müdaxilələrdən lazımı qaydada müdafiə oluna bilsin.

Buna görə də milli məhkəmələr ifadə azadlığının məhdudlaşdırılmasını nəzərdə tutan qanunların, digər normaların, inzibati praktikanın və ya məhkəmə praktikasının keyfiyyətini diqqətlə araşdırmalıdır. Onlar öncə qanunun ictimaiyyətə elan olunması və əlçatan olması haqqında tələbləri nəzərdən keçirməlidirlər, bu tələblər o halda yerinə yetirilmiş sayılır ki, qanun dərc edilmiş olsun. Maraqlı şəxs dərc edilməyən daxili təlimatların və ya digər normaların mövcudluğundan və (və ya) məzmunundan xəbərdar deyilsə, onda birmənalı olaraq hesab edilir ki, onlar yuxarıda qeyd edilən tələblərə cavab vermir. Qanunun və ya presedentlərin hansı hallara tətbiq edilməsini, eləcə də doğurduğu nəticələri öncədən görməyin mümkünlüyünün qiymətləndirilməsi daha mürəkkəbdir. Bu zaman məhkəmələr müvafiq hüquq normasının kifayət qədər aydın və dəqiq ifadələrlə göstərilib-göstərilmədiyini araşdırmalıdır, bu, fərdlərin hərəkətləri ilə qanunun tələbləri arasında uyğunluğun olub-olmadığını, hansı hallarda davranışın qanuni çərçivədən kənara çıxdığını və pozuntunun doğura biləcəyi nəticələri müəyyən etməyə imkan verir. Dövlət orqanlarına fərdlərə qarşı məxfi xarakterli tədbirlərin, məsələn, gizli müşahidə tədbirinin qəbul edilməsi və tətbiqi səlahiyyətini verən hüquq normaları fərdi hüquqlara ən təhlükəli müdaxilə forması kimi məhkəmələr tərəfindən ciddi araşdırılmalıdır.

Milli məhkəmələr ziddiyyətli qanunvericiliklə üzləşdikdə, məsələn, qanunlar və ya yerli hakimiyyət orqanlarının qəbul etdiyi digər normativ aktlar, yaxud federal qanunlar və (və ya) Konstitusiyaya arasında ziddiyyətlər olduqda, hakimlər məhdudlaşdırılmayan ifadə azadlığından istifadəni daha yaxşı təmin edən hüquq normalarını tətbiq etməlidirlər. Üstəlik, milli qanunvericiliyin bütün tərkib hissələri Məhkəmənin praktikasına uyğun

---

¹⁰⁵ *Leander İsveçə qarşı*, 1987.

olaraq şərh və tətbiq edilməli və açıq-aydın ziddiyyətlər mövcud olduqda Avropa hüququ üstün tutulmalıdır.

“Bu azadlıqların həyata keçirilməsi milli təhlükəsizlik, ərazi bütövlüyü və ya ictimai asayiş maraqları naminə, iğtişanın və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın, yaxud mənəviyyatın mühafizəsi üçün, digər şəxslərin nüfuzu və ya hüquqlarının müdafiəsi üçün gizli əldə edilmiş məlumatların açıqlanmasının qarşısını almaq üçün və ya ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyini təmin etmək üçün ... məhdudiyətlərə ... məruz qala bilər”.

İfadə azadlığını məhdudlaşdırmaq üçün mümkün əsasların siyahısı tam siyahıdır. Dövlət hakimiyyəti orqanları müdaxiləyə haqq qazandırmaq üçün 2-ci bənddə sadalanan siyahının əhatə dairəsindən kənara çıxan hər hansı əsasa istinad edə bilməzlər. Buna görə də, ifadə azadlığına müdaxilə təşkil edən hüququ normasının tətbiqi tələb olunduqda, milli məhkəmələr müvafiq normanın hansı dəyərləri və maraqları qoruduğunu müəyyən etməli və həmin dəyər və maraqların 2-ci bənddə sadalananlara uyğun gəlib-gəlmədiyini yoxlamalıdır. Yalnız cavab müsbət olduqda məhkəmələr həmin normanı müvafiq fərdə tətbiq edə bilərlər.

Məsələn, digər şəxsin nüfuzuna və ya şərəfinə ziyan vurmuş jurnalistə qarşı cinayət işinin və ya mülki işin qaldırılması “digər şəxslərin nüfuzu və ya hüquqlarının müdafiəsi” məqsədi üçün hüquqa uyğun sayıla bilər. Yaxud nalayiq kitabın müsadirəsi “mənəviyyatın” mühafizəsi məqsədi üçün hüquqa uyğun sayıla bilər. Yaxud da məxfi informasiyanı dərc etmiş qəzetin fəaliyyətinə məhkəmə qadağasının qoyulmasına “milli təhlükəsizlik” maraqları ilə haqq qazandırıla bilər. Lakin məhkəmələr əmin olmalıdırlar ki, müdafiə edilməli olan maraqlar sadəcə qeyri-müəyyən ehtimallar deyil, real maraqlardır.

Yüksək vəzifəli şəxsləri (o cümlədən ölkə prezidentini, nazirləri, parlament üzvlərini və s.) və ya dövlət qulluqçularını (o cümlədən polis əməkdaşlarını, prokurorları və digər hüquq-mühafizə əməkdaşlarını və dövlət müəssisələrinin bütün işçilərini) təhqir etmə və ya ləkələmə hallarında problemlər yarana bilər.

Bu iki kateqoriyaya aid hər hansı şəxsi təhqir etmiş və y ləkələmiş şəxsin məhkum edilməsi “digər şəxslərin nüfuzu və ya hüquqlarının müdafiəsi” məqsədini daşıya bilər, lakin eyni zamanda, belə hallarda təhqirə və y ləkələməyə görə adi şəxs üçün qanunla nəzərdə tutulmuş cəzadan daha ağır cəzanın təyin edilməsinə haqq qazandırmaq olmaz. Yüksək vəzifəli şəxslərə və dövlət qulluqçularına qarşı diffamasiya əməlinə görə daha ağır cəzanın təyin edilməsi qanun qarşısında bərabərlik prinsipinə ziddir. Üstəlik, bu cür ağır cəzalar yuxarıdakı funksiyaları həyata keçirən şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmə tələbinin hüdudlarından kənara çıxmış olardı. Həmin cəzalar “dövlət hakimiyyəti” və ya “dövlətin nüfuzu” kimi mücərrəd anlayışları müdafiə etmiş olardı, halbuki 2-ci bənddəki siyahıda onlar yoxdur.

Bundan başqa, “ölkənin və ya hökumətin imici/şərəfi”, “millətin və ya hökumətin imici/şərəfi”, “dövlət rəmzləri və ya digər rəsmi rəmzlər”, “dövlət orqanlarının (məhkəmələr istisna olmaqla) imici/nüfuzu” kimi dəyərlər 2-ci maddədə nəzərdə tutulmayıb, buna görə də bunlar ifadə azadlığını məhdudlaşdırmaq üçün hüquqa uyğun məqsədlər deyil. Məhz buna görə, milli məhkəmələr sözlər, jestlər, obrazlarla və ya hər hansı digər formada ifadə edilməklə bu cür mücərrəd anlayışları tənqid edən fikirlərə

görə sanksiya tətbiq etməməlidirlər, çünki onlar 2-ci maddənin yəmin etdiyi müdafiənin tətbiq dairəsindən kənara çıxır. Bu, demokratik cəmiyyətdə qüvvədə olan qaydalarla izah olunur, həmin cəmiyyətdə hakimiyyət təmsilçilərinin (fərdlərin və ya qurumların) tənqid olunması medianın, adi fərdlərin və bütövlükdə cəmiyyətin təməl hüququ və vəzifəsidir. Məsələn, dövlət rənzinin məhvinə yönələn və ya onu “təhqir edən” hərəkət müəyyən siyasi qərarlarla, dövlət orqanlarının hərəkəti ilə, konkret sahədə dövlət siyasəti ilə, yaxud hakimiyyət səlahiyyətinin tətbiqinə yönələn hər hansı digər hərəkətlərlə razılaşmamağın və onlara qarşı tənqidi münasibətin nəticəsi ola bilər. Bu cür narazılığın və tənqidin ifadəsi azad olmalıdır, çünki bu, hakimiyyət orqanlarının səhvlərini ictimaiyyətin müzakirəsinə çıxarmağın və mümkün həll yollarını tapmağın yeganə üsuludur. Bundan başqa, “dövlətin nüfuzu” kimi ümumi və mücərrəd anlayışlar adətən hakimiyyət səlahiyyətinə malik olanların müəyyən şəxsi və qanunsuz maraqlarını ört-basdır etməyə yönəlir, yaxud ən azı onların hakimiyyəti nəyin bahasına olursa-olsun saxlamaq istəyindən irəli gəlir.

Daxili məhkəmələr ifadə azadlığının həyata keçirilməsinə müdaxilənin kökündə hüquqa uyğun məqsədin dayandığı qənaətinə gəldikdə, Avropa Məhkəməsinin etdiyi kimi, 2-ci bəndin üçüncü tələbinə nəzər yetirməli və Məhkəmənin praktikasında geniş inkişafını tapmış prinsiplərə uyğun olaraq, müdaxilənin “demokratik cəmiyyətdə zəruri” olub-olmadığı barədə qərar çıxarmalıdırlar.

Bu azadlıqların həyata keçirilməsi ... demokratik cəmiyyətdə zəruri olan ... məhdudiyyətlərə ... məruz qala bilər.

Bu üçüncü tələblə bağlı qərar çıxarmaq üçün milli məhkəmələr mütənasiblik prinsipini tətbiq edərək bu suala cavab verməlidirlər: “Qarşıya qoyulan məqsəd ona nail olmaq üçün istifadə olunmuş vasitələrə mütənasib idimi?” Bu halda “məqsəd” dedikdə, 2-ci bənddə nəzərdə tutulmuş bir və ya daha artıq dəyər və ya maraqlar başa düşülür ki, dövlət onların müdafiəsi üçün ifadə azadlığının həyata keçirilməsinə müdaxilə edə bilər. “Vasitələr” dedikdə, müdaxilənin özü başa düşülür. Beləliklə, “məqsəd” dövlətin güddüyü konkret maraqları, məsələn, “milli təhlükəsizlik”, “ictimai asayiş”, “mədəniyyət”, “digər şəxslərin hüquqları” və başqalarını bildirir. “Vasitə” isə ifadə azadlığını həyata keçirən fərdə qarşı qəbul olunan və ya tətbiq edilən konkret tədbirdir. Məsələn, aşağıdakılar “vasitə” sayıla bilər: təhqirə və ya ləkələməyə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə; vurulmuş mülki hüquqi ziyana görə kompensasiyanın ödənilməsi; nəşrin qadağan olunması; jurnalist peşəsi ilə məşğul olmağın qadağan olunması; qəzet redaksiyasının otaqlarında axtarış aparılması; fikrin ifadə edilməsi vasitələrinin müsadirəsi və s.

Mütənasiblik məsələsi barədə qərar demokratik cəmiyyəti idarə edən prinsiplərə əsaslanır. Müdaxilənin “demokratik cəmiyyətdə zəruri” olduğunu sübut etmək üçün daxili məhkəmələr, eləcə Avropa Məhkəməsi ifadə azadlığına konkret məhdudiyyətin qoyulmasını tələb edən “təxirəsalınmaz sosial tələbatın” həqiqətən mövcud olduğuna əmin olmalıdırlar. “*Observer*” və “*Qardian*” *Birləşmiş Krallığa qarşı* məhkəmə işində¹⁰⁶ Məhkəmə bildirdi ki, 10-cu maddənin 2-ci bəndində nəzərdə tutulmuş “zəruri” sözü “təxirəsalınmaz sosial tələbatın” mövcudluğunu nəzərdə tutur.

¹⁰⁶ “*Observer*” və “*Qardian*” *Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1995.

Təxirəsalınmaz sosial tələbatın mövcudluğunu qiymətləndirmək vəzifəsi ilk növbədə milli hakimiyyət orqanlarını üzərinə düşür, bu zaman onlar Məhkəmə praktikasının prinsiplərinə əməl etməlidirlər. Bununla belə, dövlət hakimiyyəti orqanlarına verilən qiymətləndirmə sərbəstliyi Avropa nəzarəti ilə müşayiət olunur, bu nəzarət həm qanunvericiliyi, həm də onun tətbiqinə dair qərarları, o cümlədən məhkəmələrin qərarlarını əhatə edir. Bu məsələ ilə bağlı Məhkəmə bildirib ki, “İştirakçı dövlətlər bu cür tələbatın olub-olmadığını qiymətləndirməkdə geniş sərbəstliyə malikdirlər, amma bu sərbəstlik Avropa nəzarəti ilə müşayiət olunur və bu nəzarət həm qanunvericiliyi, həm də onun tətbiqinə dair qərarları, hətta məhkəmələrin çıxardığı qərarları əhatə edir”.¹⁰⁷ Beləliklə, Məhkəmə “məhdudiyyətin” 10-cu maddə ilə qorunan ifadə azadlığına uyğun olub-olmadığına dair yekun qərarı qəbul etmək səlahiyyətinə malikdir. Milli məhkəmələrə xatırlatmaq lazımdır ki, onlar ifadə azadlığına aid işdə ilk dinləmədən başlayaraq Məhkəmənin praktikasına riayət etməlidirlər. Məhkəmə praktikası vasitəsilə bərqərar edilmiş Avropa standartları daxili qanunvericiliyə və ya daxili presedentlərə nisbətən ifadə azadlığının daha yüksək müdafiəsini müəyyən etdiyinə görə bütün vicdanlı hakimlər öz fəaliyyətlərində daha yüksək Avropa standartlarını tətbiq etməlidirlər. “Məhdudiyyət “demokratik cəmiyyətdə zəruri” idimi?”, yaxud “Qarşıya qoyulan məqsəd istifadə olunmuş vasitələrə mütənəsbib idimi?” sualına cavab axtararkən Məhkəmənin əsaslandığı dəlillər 2-ci bənddə sadalanan qanuni “məqsədlərin” hər birinə münasibətdə aşağıda daha ətraflı nəzərdən keçiriləcək. Aydın məsələdir ki, bütün hallarda “vasitə” dedikdə eyni şey – ifadə azadlığına müdaxilə başa düşülür.

İfadə azadlığı və milli təhlükəsizlik, ərazi bütövlüyü və ya ictimai asayiş

İfadə azadlığının məhdudlaşdırılması üçün “milli təhlükəsizliyin” əsas gətirildiyi işlərdən biri “*Observer*” və “*Qardian*”-in işidir.¹⁰⁸ 1996-cı ildə bu iki qəzet kəşfiyyət orqanlarının istifadə olan agentləri Piter Raytın yazdığı “Causus ovçusu” kitabından parçalar nəşr etmək niyyətində olduqlarını elan etdilər. Onlar bunu elan edərkən kitab hələ nəşr olunmamışdı. Cənab Raytın kitabına Britaniya kəşfiyyət xidmətinin və onun agentlərinin qanunsuz fəaliyyətləri barədə fikirlər daxil edilmişdi. O, iddia edirdi ki, *MI5* kəşfiyyət xidməti 1950-ci və 1960-cı illərdə Londonda bütün diplomatik konfransların, habelə 1979-cu ildə Zimbabvedə müstəqilliyə dair danışıqların məxfi müşahidəsini həyata keçirmiş; Fransa, Almaniya, Yunanıstan və İndoneziya diplomatlarının gizli müşahidəsini aparmış; cənab Xruşşovun 1950-ci illərdə Britaniyaya səfər edərkən qaldığı oteldəki otaqları gizli müşahidə etmiş; xaricdəki sovet konsullarının otaqlarını məxfi müşahidə etmiş və orada gizli axtarış aparmış; Süveyş böhranı dövründə Misir prezidenti Nasirə qarşı sui-qəsd planı hazırlamış, lakin uğursuzluğa düşər olmuş; Harold Voilson 1974-1976-cı illərdə baş nazir olarkən ona qarşı sui-qəsd planı hazırlamış; və Britaniyadakı sol təmayüllü siyasi qrupların fəaliyyətini araşdırmaq üçün resurslar ayırmışdı.

Baş prokuror məhkəmələrdən xahiş etdi ki, qəzetlərin kitabdan parçalar dərc etməsinə daimi qadağa qoysunlar. 1986-cı ilin iyulunda məhkəmələr daimi qadağa məsələsinə baxıldığı müddətdə kitabdan parçaların dərc edilməsinə müvəqqəti qadağa qoydular.

1987-ci ilin iyulunda kitab Birləşmiş Ştatlarda nəşr olundu və onun nüsxələri Birləşmiş Krallıqda da yayıldı. Buna baxmayaraq qəzetlərin kitabdan parçaları dərc etməsinə

¹⁰⁷ *Lingens Avstriyaya qarşı*, 1986; *Yanovski Polşaya qarşı*, 1999; *Tammer Estoniyaya qarşı*, 2001; və s.

¹⁰⁸ Bax: “*Sandi Tayms*” *Birləşmiş Krallığa qarşı* (№ 2), 1991.

qoyulmuş müvəqqəti qadağa 1988-ci ilin oktyabrınadək qüvvədə qaldı, həmin tarixdə Lordlar Palatası baş prokurorun daimi qadağa barədə vəsatətini rədd etdi.

“Obersver” və “Qardian”ın nəşirləri müvəqqəti qadağadan Strasburq orqanlarına şikayət etdilər. Britaniya Hökuməti iddia etdi ki, müvəqqəti qadağa barədə qərarlar çıxarılarəkən Piter Rayta bəlli olan məlumatlar konfidensial xarakterli idi. Həmin məlumatlar dərc olunsaydı, agentlərin kimliyinin açıqlanması ucbatından Britaniyanın kəşfiyyat xidmətinə, onun agentlərinə və üçüncü tərəflərə böyük ziyan dəyərdi; müttəfiq ölkələrlə, təşkilatlarla və xalqlarla münasibətlərə də ziyan yetirilərdi; onların Britaniyanın kəşfiyyat xidmətinə inamı itərdi. Bundan başqa, hökumət belə bir arqument irəli sürdü ki, hazırkı və ya keçmiş agentlərin cənab Raytdan nümunə götürməsi riski yarana bilərdi. Kitabın nəşrindən sonrakı dövrə gəldikdə, hökumət müttəfiq dövlətləri Britaniyanın kəşfiyyat xidmətinin malik olduğu məlumatların məxfiliyinin səmərəli şəkildə qorunduğuna inandırmaq tələbatına istinad etdi. Hökumətin fikrincə, məlumatların konfidensiallığını ömürləri boyu qorumaq vəzifəsi daşıyan kəşfiyyat xidmətinin əməkdaşları bu vəzifələrini pozmaq istədikdə məhkəmə prosesi vasitəsilə bunun qarşısı səmərəli şəkildə alınması məxfiliyin qorunmasının təminatı ola bilərdi və məhkəmə prosesinin məqsədi də bu idi. Kitabdan parçaların dərc olunmasına qoyulmuş ilkin məhdudiyyətlərə gəldikdə, Məhkəmə bildirdi ki:

... ilkin məhdudiyyətlərin qoyulmasına səbəb olmuş təhlükələrin həqiqətən mövcud olub-olmaması Məhkəmə tərəfindən ciddi araşdırılmalıdır. Xüsusən söhbət mətbuatdan getdikdə bu zəruridir, çünki xəbərlər tez köhnələn əmtədir və onların dərcinin hətta qısa müddətə də olsa yubadılması onları hər cür dəyər və marağdan məhrum edə bilər.

Məhkəmə daha sonra bildirdi ki, müvəqqəti qadağalara kitabın nəşrinə qədərki dövrdə haqq qazandırmaq olardı, amma ondan sonrakı dövrdə bu mümkün deyildi. Kitab Birləşmiş Ştatlarda nəşr edildikdən sonra oradakı məlumatlar öz konfidensial xarakterini itirmişdi və buna görə də, “Casus ovçusu” kitabındakı məlumatların konfidensiallığını qorumaq və onları oxucunun nəzərlərindən uzaq saxlamaq maraqları daha mövcud deyildi. Mövcud şəraitdə qadağaları saxlamaq üçün “yetərli” tələbat yox idi. Məhkəmənin qərarı ilə qismən üst-üstə düşməyən xüsusi rəyində hakim Pettiti bildirdi ki, hətta kitab Birləşmiş Krallıqdan xaricdə nəşr olunmadan əvvəl də müvəqqəti qadağalara haqq qazandırmaq olmazdı:

Söhbət mətbuatdan getdikdə cari məsələlərə dair məlumatların çatdırılmasının gecikdirilməsi jurnalistin məqaləsini həmin məqalənin doğura biləcəyi marağın xeyli hissəsindən məhrum edir.

Hakim daha sonra bildirdi ki:

elə təəssürat yaranır ki, məhkəmə qadağasının ... və əlbəttə ki, baş prokurorun nümayiş etdirdiyi yanaşmanın həddəm artıq sərt olması məxfi məlumatların yayılması məsələsindən aha çox, təhlükəsizlik xidmətinin bəzi hüquqa zidd addımlarının ifşa olunması qorxusu ilə əlaqədar idi, həmin addımlar kəşfiyyat məqsədlərindən daha çox, siyasi məqsədlər üçün atılmışdı.

Cənab Pettinin fikrincə, bu, informasiya almaq azadlığının pozulması idi, çünki:

ictimaiyyətin dövlət orqanlarının fəaliyyəti ilə bağlı informasiyadan məhrum edilməsi fundamental demokratik hüququn pozulması deməkdir.

Özünün qismən xüsusi rəyində hakim De Meyer hakim Pettiti ilə razılaşdığını ifadə etdi və əlavə etdi ki:

Mətbuat məlumat mənbəyindən asılı olmayaraq xəbərləri dərc etməkdə azad olmalı, buna hər hansı qadağalar və ya ilkin məhdudiyətlər qoyulmamalıdır: azad və demokratik cəmiyyətdə bu cür məhdudiyətlərə yer olmamalıdır, xüsusən bu işdə olduğu kimi həmin məhdudiyətlərə “hökumətin arzuolunmaz hesab etdiyi informasiya” və ya ideyaların yayılmasına yol verməmək məqsədi ilə əl atılırsa, bu yolverilməzdir.

“*Vereniging Weekblad Bluf!*” işində¹⁰⁹ Məhkəmə “milli təhlükəsizlik” maraqları ilə ifadə azadlığının maraqları arasındakı münaqişəni nəzərdən keçirdi. Amsterdamda yerləşən ərizəçi assosiasiya əsasən sol təmayüllü oxucular üçün nəzərdə tutulmuş “*Bluf!*” adlı həftəlik dərgi nəşr edirdi. 1987-ci ildə “*Bluf!*” nəşrinin redaksiyasının əlinə Niderlandın məxfi xidmətlərinin dövrü hesabatı düşdü. 1981-ci il tarixli bu hesabatın üzərindəki möhürdə “məxfi” qeydi vardı, orada Niderlandın məxfi xidmətləri üçün maraqlı olan məlumatlar yer almışdı. Hesabatda Hollandiya Kommunist Partiyasından və nüvə silahı əleyhinə hərəkətdən söhbət açılır; Ərəb Liqasının Haaqada öz nümayəndəliyini açmaq niyyəti qeyd edilir; Polşa, Rumıniya və Çexoslovakiyanın məxfi xidmətlərinin Niderlanddakı fəaliyyətləri barədə məlumat verilir.

Dərginin redaktoru hesabatı şərhlə birlikdə dərginin 29 aprel sayılı buraxılışına əlavə kimi dərc etmək niyyətini elan etdi. Həmin gün Niderlandın məxfi xidmətlərinin rəhbəri dövlət prokurorluğuna məktub göndərərək bildirdi ki, hesabatın yayılması cinayət qanunvericiliyini pozacaqdır. Hesabatdakı məlumatların məxfi xarakteri ilə bağlı o qeyd etdi ki:

... ayrı-ayrı götürüldükdə məruzədəki müxtəlif materiallarda dövlət sirri təşkil edən məxfi məlumatlar olmasa da (yaxud onlar daha məxfi sayılmasa da), birlikdə götürüldükdə və əlaqəli şəkildə nəzərdən keçirildikdə onlar dövlətin və ya onun müttəfiqlərinin maraqları naminə məxfiliyinin qorunması zəruri olan informasiya təşkil edir. Bu onunla izah olunur ki, oradakı faktlar müxtəlif sektorların maraqlarının nədən ibarət olmasının, təhlükəsizlik xidmətinin hansı məlumatlara malik olmasının, onun nə ilə məşğul olmasının və iş metodlarının nədən ibarət olmasının ümumi mənzərəsini yaratmağa kömək edir.

Nəticədə, işin istintaqını aparan hakimin qərarı ilə “*Bluf!*” dərgisi çap olunub satışa buraxılmazdan əvvəl onun otaqlarında axtarış aparıldı. “*Bluf!*” dərgisinin 29 aprel sayılı buraxılışının bütün tirajı, həmin buraxılışa əlavə də daxil olmaqla, müsadirə olundu. Elə həmin gecə hakimiyyət orqanlarını xəbəri olmadan dərginin əməkdaşları həmin nömrəni

¹⁰⁹ “*Vereniging Weekblad Bluf!*” Niderlanda qarşı, 1995.

təzədən çap etdilər və ertəsi gün onun 2.500-ə yaxın nüsxəsi küçədə Amsterdam sakinləri arasında yayıldı. Hakimiyyət orqanları dərginin yayılmasını dayandırmadılar.

1987-ci ilin mayında “Bluf!” dərgisinin əməkdaşlarına qarşı istintaqa xitam verilərək onlara qarşı hər hansı cinayət ittihamı irəli sürülmədi. Bu arada assosiasiya müsadirə olunmuş nüsxələrin qaytarılması üçün ərizə ilə müraciət etdi, amma ərizəsi rədd edildi. 1988-ci ilin martında dövlət prokurorunun vəsatəti əsasında Niderland məhkəmələri qərara aldılar ki, “Bluf!” dərgisinin sözügedən buraxılışının bütün nüsxələri dövriyyədən çıxarılmalıdır. Məhkəmələr milli təhlükəsizliyin müdafiəsinin zəruriliyinə istinad etdilər və bildirdilər ki, bu materiallara nəzarətsiz sahiblik qanuna və ictimai maraqlara ziddir.

Assosiasiya Strasburq orqanlarına şikayət edərək bildirdi ki, Niderlandın hakimiyyət orqanları onun Konvensiyanın 10-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş hüququnu pozublar. Hökumət ərizəçinin ifadə azadlığına müdaxilənin “milli təhlükəsizliyin” müdafiəsindən ibarət qanuni əsasa söykəndiyini bildirərək aşağıdakı arqumentləri irəli sürdü: milli təhlükəsizliyə təhlükə yaradan fərdlər və ya qruplar hesabət oxumaqla Niderland məxfi xidmətlərinin onların təxribatçı fəaliyyətlərindən xəbərdar olub-olmadıqlarını və nə dərəcədə xəbərdar olduqlarını müəyyən edə bilərdilər; məlumatların təqdim edilməsi üsulunun özü onların məxfi xidmətlərin fəaliyyətləri və iş metodları barədə təsəvvürə malik olmalarına imkan yarada bilirdi; bu potensial düşmənlər bu məlumatlardan milli təhlükəsizliyin zərərinə istifadə edə bilərdilər.

Məhkəmə müdaxilənin, yəni tirajın müsadirəsi və dövriyyədən çıxarılmasının “milli təhlükəsizliyin” müdafiəsi üçün “demokratik cəmiyyətdə zəruri” olub-olmadığını araşdıraraq bildirdi:

Hesabatdakı məlumatların məxfilik dərəcəsinin onların yayılmasının qarşısını almağa haqq qazandırmaq üçün yetərli olub-olmadığı məsələsi açıq qalır. Söhbət altı il əvvəlki sənəddən gedir, ... təhlükəsizlik xidmətinin rəhbərinin özü etiraf edib ki, 1987-ci ildə hesabatdakı müxtəlif materiallar ayrılıqda götürüldükdə daha dövlət sirri təşkil etmirdi. Nəhayət, hesabatın möhüründə sadəcə “məxfi” qeydi vardı ki, bu da məxfilik dərəcəsinin aşağı olduğunu göstərir [...]. Buraxılışın dövriyyədən çıxarılması ... bütövlükdə baş vermiş hadisələrin işığında nəzərdən keçirilməlidir. Qəzet müsadirə olunduqdan sonra nəşirlər onun çoxlu sayda nüsxələrini çap etmiş və Amsterdamın izdihamlı küçələrində satmışdılar. Müvafiq olaraq, sözügedən məlumatlar dövriyyədən çıxarılarəkən artıq geniş yayılmışdı [...]. Sonuncu məsələ ilə bağlı Məhkəmə öncə bəyan etdiyi belə bir rəyi qeyd edir ki, artıq ictimaiyyət arasında yayılmış və ya məxfiliyini itirmiş olan informasiyanın yayılmasına əngəl törətməyə ehtiyac yoxdur [...]. Sözügedən məlumatlar çoxlu sayda insanlara çatdırılmış, onlar isə öz növbələrində həmin məlumatları digər şəxslərə çatdırmışdılar. Bundan başqa, bu hadisələr mətbuatda şərh olunmuşdu. Belə olan halda bu məlumatların dövlət sirri kimi qorunmasına daha haqq qazandırmaq olmazdı və “Bluf!” dərgisinin 267-ci sayının dövriyyədən çıxarılması daha qarşıya qoyulan qanuni məqsədə çatmaq üçün zəruri deyildi. [...]. Xülasə, bu tədbir demokratik cəmiyyətdə zəruri olmadığına görə, 10-cu maddənin pozuntusu baş vermişdi.

“Qardian” və “Observer”in və “Bluf!” dərgisinin işləri üzrə qərarlar ən azı iki mühüm prinsipi ortaya qoydu:

Birinci prinsip ondan ibarətdir ki, milli təhlükəsizliyə dair informasiya ictimaiyyət arasında yayılıbsa, qadağan oluna və ya müsadirə edilə, yaxud onu yayanlar cəzalandırıla bilməz.

İkinci prinsip milli təhlükəsizlik sahəsinə aid olan bütün məlumatların dövlətlər tərəfindən qeyd-şərtsiz məxfi hesab edilməsini və müvafiq olaraq, bu cür məlumatlarla ilkin tanışlığın məhdudlaşdırılmasını qadağan edir.

Müəyyən məlumatlar həqiqətən məxfi sayıla bilər, xüsusən onların yayılmasının milli təhlükəsizliyə qarşı təhlükə törədəcəyini düşünmək üçün ciddi əsaslar olduqda onlar məxfiləşdirilə bilər. Üstəlik, məlumatların məxfi statusu zamana görə məhdud xarakter daşmalı və həmin statusun saxlanmasının zəruriliyi mütəmadi olaraq yenidən nəzərdən keçirilməlidir. Milli təhlükəsizliyə aid məlumatların məxfi sayılması və ya məxfiliyinin götürülməsi zamanı ictimaiyyətin müəyyən məlumatları almaqda maraqlı olduğunu nəzərə almaq lazımdır.

Beləliklə, milli təhlükəsizlik məsələlərinə aid məlumatların yayılmasını tam və qeyd-şərtsiz qadağan edən və kəşfiyyət xidmətlərinin fəaliyyətinə ictimai nəzarəti istisna edən qanunvericilik “demokratik cəmiyyətdə zəruri” sayılmayacaq və 10-cu maddənin pozuntusunu təşkil ediləcəkdir. İstər cinayət, istərsə mülki işlər üzrə icraatda milli məhkəmələr milli təhlükəsizlik sahəsinə aid bütün məlumatların yayılmasının tam və qeyd-şərtsiz qadağan edilməsini nəzərdə tutan qanunvericiliklə üzləşdikdə buna qarşı çıxmalı və bu barədə tələbləri rədd etməlidirlər. Məhkəmələr ictimaiyyətin maraqları naminə hərəkət edən mətbuat tərəfindən təhlükəsizlik xidmətlərinin işində aşkara çıxarılan çatışmazlıqlar, qanunsuzluqlar və ya səhvlər barədə sərbəst məlumat verilməsinə imkan verməlidirlər. İfadə azadlığı ilə milli təhlükəsizlik maraqlarının toqquşmasına aid işlərə baxarkən Məhkəmənin formalaşdırdığı prinsiplər milli məhkəmələr tərəfindən rəhbər tutulmalıdır. Hətta daxili qanunvericilikdə müdaxilənin “demokratik cəmiyyətdə zəruri” olması meyarı, mütənasiblik prinsipi və ictimai maraqlar arqumenti nəzərdə tutulmasa belə, milli məhkəmələr öz hüquq düşüncələrində onları nəzərə almalı və müdaxilənin “zəruriliyi” sualına cavab verə bilən balanslaşdırılmış meyar formalaşdırmalıdırlar.

Digər rəhbər müddəə Yohannesburq Prinsiplərinin (1995) 12-ci prinsipində yer alıb, orada deyilir ki:

dövlət milli təhlükəsizliklə bağlı məlumatlarla ictimaiyyətin tanış olmasından tamamilə imtina etməməli, qanunvericilikdə yalnız qanuni milli təhlükəsizlik maraqlarının qorunması üçün məxfi saxlanılması zəruri olan xüsusi və konkret informasiya kateqoriyalarını nəzərdə tutmalıdır.

Bundan əlavə, 15-ci prinsip aşağıdakı hallarda milli təhlükəsizlik məsələlərinə dair məlumatların açıqlanmasına görə hər hansı şəxs cəzalandırılmasını qadağan edir.

- 1) məlumatların açıqlanması real ziyana səbəb olmadıqda və qanuni milli təhlükəsizlik maraqların ziyan vurması ehtimalı olmadıqda; yaxud*
- 2) ictimaiyyətin həmin məlumatları almaq marağı onların açıqlanmasının vuracağı ziyanla müqayisədə daha üstün olduqda.*

“Dövlət hakimiyyəti orqanlarında olan informasiyaya çıxış hüququ haqqında” Avropa Şurasının Nazirləri Komitəsinin 1981-ci il tarixli tövsiyəsi həmin informasiyalara çıxışı məhdudlaşdırmaq üçün üç meyar müəyyən edir: məhdudlaşdırma qanunla və ya hüquqi praktika ilə nəzərdə tutulmalı, demokratik cəmiyyətdə zəruri olmalı və qanuni ictimai maraqların müdafiəsinə yönəlməlidir. İnformasiya verməkdən istənilən imtina əsaslandırılmalı və ona yenidən baxılması mümkün olmalıdır. O cümlədən milli təhlükəsizlik sahəsinə aid informasiya da istisna təşkil etmir.

*Sürek və Özdamirin işində*¹¹⁰ ərizəçilərin hər biri separatizm təbliğatını yaydıqlarına görə milli məhkəmələr tərəfindən altı ay azadlıqdan məhrum edilmə və cərimə cəzasına məhkum edilmişdilər. Bundan əlavə, onların dərc etdikləri nəşrlərin nüsxələri müsadirə olunmuşdu. Ərizəçilər yüksək rütbəli PKK üzvü ilə iki müsahibə dərc etmişdilər, o, Türkiyənin hakimiyyət orqanlarının cənub-şərqdəki siyasətini pisləyərək kürdləri öz ərazilərindən didərgin salmağa və onların müqavimətini qırmağa yönələn siyasət kimi təsvir etmişdi. O, həmçinin iddia etmişdi ki, kürd xalqının maraqları naminə aparılan müharibə “sıralarımızda bircə nəfər qalana qədər davam edəcək”. Ərizəçilər həmçinin Türkiyə qanunvericiliyinə əsasən PKK kimi qanunsuz sayılan, kürd xalqının öz müqəddəratını təyin etmə hüququnun tanınması və Türkiyə ordusunun Kürdüstandan çıxarılması uğrunda mübarizə aparən dörd təşkilatın birgə bəyanatını dərc etmişdilər. Məhkəmə öncə mətbu nəşrin hökuməti tənqid etməsi məsələsinə nəzərdən keçirərək bildirdi ki:

hökumətə qarşı tənqidin yol verilən hüdudları adi vətəndaşa, yaxud hətta siyasətçiyə qarşı tənqidin yol verilə hüdudlarından daha genişdir.

Bundan başqa, Məhkəmə qeyd etdi ki, müsahibələrin qadağan olunmuş təşkilatın aparıcı üzvü tərəfindən verilməsi və orada rəsmi dövlət siyasətinin kəskin tənqid edilməsi və vəziyyətə dair bir tərəfin mövqeyinin çatdırılması, habelə Türkiyənin cənub-şərqindəki iğtişaclara görə məsuliyyət məsələsi özlüyündə ərizəçilərin ifadə azadlığına müdaxiləyə haqq qazandıra bilməz. Məhkəmənin fikrincə:

müsahibələr Türkiyənin cənub-şərqindəki rəsmi siyasətə qarşı gücdən istifadə edənlərin psixologiyasına ictimaiyyətin nəzər salmasına və münaqişənin risklərini qiymətləndirməsinə imkan verən informativ məzmunu malik idilər.

Məhkəmə daha sonra bildirdi ki:

dövlət hakimiyyəti orqanları Türkiyənin cənub-şərqindəki vəziyyətə dair fərqli baxışlar barədə, həmin baxışlar onlar üçün nə qədər xoşagəlməz olursa-olsun, ictimaiyyətin məlumatlandırılması hüququna lazımi hörmət göstərməyiblər.

Yekunda Məhkəmə hesab etdi ki, ərizəçiləri məhkum edərkən daxili məhkəmələrin gətirdikləri əsaslar:

aktual olsa da, ifadə azadlığı hüququna müdaxilələrə haqq qazandırmaq üçün yetərli deyildi.

¹¹⁰ *Sürek və Özdamir Türkiyəyə qarşı*, 1999.

Eyni ilə, “Özgür Gündəmin” işində Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki, separatizmin təbliğinə görə ərizəçilərin məhkum edilməsi (Türkiyə Hökuməti bunu milli təhlükəsizliyin qorunması və cinayət və ya iğtişaşların qarşısının alınması ilə əsaslandırılmışdı) 10-cu maddəyə ziddir:

“Kürdüstan” anlayışından Türkiyənin ərazisindən ayrılmalı olan və ya ayrı hesab edilən ərazi kimi istifadə edilməsi və müəyyən şəxslər tərəfindən səlahiyyətlərini bu qurumun adından həyata keçirdiklərinin iddia edilməsi hakimiyyət orqanları üçün yüksək dərəcədə provokasiya xarakteri daşıya bilər.

Dövlətin və əhalinin çoxluğunun baxışlarından fərqlənən baxışlar barədə ictimaiyyətin məlumat almaq hüququnu qeyd etdikdən sonra Məhkəmə bildirdi ki:

Məqalələrin bir neçəsində hakimiyyət orqanları bəzi hallarda ibarəli və alçaldıcı olan ifadələrlə kəskin tənqid edilsə də və təhlükəsizlik qüvvələrinin qanuna zidd davrandığı bildirilsə də, Məhkəmə hesab edir ki, onları zorakılığın təbliği və ya zorakılığa təhrik hesab etmək olmaz.¹¹¹

Əksinə, *Sürekin işində*(N° 3) Məhkəmə milli təhlükəsizliyin və ərazi bütövlüyünün müdafiəsini ifadə azadlığının məhdudlaşdırılmasına mütənasib hesab etdi, çünki məqalə Türkiyənin cənub-şərqində insanları zorakılığa təhrik edə bilirdi:

Həqiqətən oxucuya müraciətdə təcavüzkarın qarşısında özünümüdafiə tədbiri qismində zorakılığın zəruriliyi bildirir və ona haqq qazandırılırdı.¹¹²

Bu işin digər işlərdən fərqi onda idi ki, etiraz edilən məqalədə zorakılığa və həmin zorakılığın baş verməsinin mümkünlüyünə işarə vardı, bu iki element Məhkəmə tərəfindən hər bir işin konkret halları nəzərə alınmaqla müəyyən edilir.

Fikri istifadə etmiş şəxs dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən cəzalandırılıbsa, “milli təhlükəsizliyin”, eləcə də “ictimai asayişin” və “digər şəxslərin hüquqlarının” qorunması maraqları o halda daha üstün tutulur ki, həmin fikir Konvensiyada təsbit olunmuş hüquqların ləğvinə yönəlsin. *Kühnenin işində*¹¹³ ərizəçi Almaniyada qadağan olunmuş Nasional Sosialist Partiyasını siyasi səhnəyə qaytarmağa çalışan təşkilata rəhbərlik edirdi. Cənab Kühnen insanları sosialist quruluşu və müstəqil Böyük Almaniya uğrunda mübarizəyə təhrik edən nəşrlər yaymışdı. O yazmışdı ki, onun təşkilatı “Almaniyada vəhdətin, sosial ədalətin, milli qürurun, insanların birliyinin və yoldaşlığının” tərəfdarıdır və “kapitalizmin, kommunizmin sionizmin, əcnəbi işçilər kütləsi tərəfindən yerlilərin sıxışdırılmasının, ətraf mühitin məhv edilməsinin” əleyhinədir O həmçinin yazmışdı ki, “bu məqsədə xidmət edən hər kəs hərəkət etməli, bu məqsədə mane olan hər kəsə qarşı mübarizə aparılmalı və son nəticədə onlar yox edilməlidir”.

¹¹¹ “Özgür Gündəm” Türkiyəyə qarşı, 2000.

¹¹² *Sürekin Türkiyəyə qarşı* (N° 3), 1999.

¹¹³ *Kühnen Almaniya Federativ Respublikasına qarşı*, Komissiyanın 1998-ci il tarixli məruzəsi.

Cənab Kühnen Almaniya məhkəmələri tərəfindən həbs cəzasına məhkum edildi.¹¹⁴ Avropa İnsan Hüquqları Komissiyası qeyd etdi ki, ərizəçi azadlıq və demokratiyanın əsaslarını sarsıtmağa yönələn nasional sosializm ideyalarını təbliğ edib və onun nitqi Konvensiyanın preambulasında ifadə edilmiş təməl dəyərlərdən birinə: Konvensiyada təsbit olunan əsas azadlıqların “həqiqi demokratik siyasi rejim” vasitəsilə daha yaxşı təmin olunması barədə müddəaya ziddir. Bundan əlavə, Komissiya hesab etdi ki, ərizəçinin fikirlərində irqi və dini ayrı-seçkilik elementləri olub. Müvafiq olaraq, Komissiya qərara aldı ki, ərizəçi ifadə azadlığından Konvensiyanın mətninə və ruhuna, habelə hüquqlardan sui-istifadəni qadağan edən 17-ci maddəyə zidd olan davranışı təbliğ etmək üçün istifadə etməyə çalışıb. Yekunda Komissiya bu qənaətə gəldi ki, ərizəçinin ifadə azadlığını həyata keçirməsinə müdaxilə “demokratik cəmiyyətdə zəruri” idi.

*D.I. Almaniya qarşı məhkəmə işində*¹¹⁵ ərizəçi (o, tarixçi idi) Osventsimdə qaz kameralarının mövcudluğunu inkar edərək bildirmişdi ki, bu qaz kameraları müharibədən sonrakı ilk günlərdə tikilmiş qondarma qurğular olub və Almaniyanın vergi ödəyiciləri bu qondarma qurğulara 16 milyarda yaxın alman markası ödəyiblər. Ərizəçi milli məhkəmələr tərəfindən cərimə ilə cəzalandırıldı. Komissiyadakı icraatda hökumət bu cəzaya “milli təhlükəsizliyin və ərazi bütövlüyünün” qorunması və “digər şəxslərin nüfuz və hüquqlarının” müdafiəsi, habelə “iğtişanın və cinayətin qarşısının alınması” maraqları ilə haqq qazandırdı. Komissiya mütənəsiblik prinsipini tətbiq edərək bildirdi ki:

Yəhudilərə qarşı təhrikedici hərəkətlərlə və buna bənzər hüquq pozuntuları ilə əlaqədar olaraq Almaniya əhalisi arasında cinayət və iğtişaların qarşısının alınmasının ictimai əhəmiyyəti, habelə yəhudilərin nüfuz və hüquqlarının qorunması tələbləri demokratik cəmiyyətdə ərizəçinin nasist rejimi dövründə yəhudilərin qaz kameralarında məhv edilməsini inkar edən nəşrləri yaymaq azadlığından daha üstündür.

*Honsikin*¹¹⁶ və *Oxenbergin işlərində*¹¹⁷ də ərizəçilər holokostun mövcudluğunu inkar etmiş və insanları irqi nifrətə təhrik etmişdilər, bu işlərdə də Komissiya analoji nəticəyə gəldi. İfadə azadlığı ilə “milli təhlükəsizlik” maraqları arasındakı ziddiyyət məsələsi məxfi hərbi məlumatlarla bağlı məhkəmə işində də Məhkəmə tərəfindən araşdırıldı. *Hacıanastasiunun işində*¹¹⁸ hərbi məxfi hərbi informasiyanı ödəniş müqabilində özəl şirkətə açıqladığına görə beş ay azadlıqdan məhrum edilmə cəzasına məhkum edilmişdi. İnformasiya konkret silah növü ilə və onun tətbiqinə dair texniki məlumatlarla bağlı idi və hökumətin fikrincə, bu, milli təhlükəsizliyə əhəmiyyətli ziyan vura bilərdi. Məhkəmə hərbi informasiyanın da 10-cu maddənin təmin etdiyi müdafiənin tətbiq dairəsinə düşdüyünü bildisə də, ərizəçinin məhkum edilməsinin “milli təhlükəsizlik” maraqlarının müdafiəsi üçün “demokratik cəmiyyətdə zəruri” olduğu qənaətinə gəldi və bildirdi ki:

---

¹¹⁴ Almaniyanın Cinayət Məcəlləsi konstitusiyaya zidd olan təşkilatlar tərəfindən təbliğat materiallarının yayılmasını, əgər həmin təbliğat demokratik quruluşun əsaslarının sarsıtılmasına, insanlar arasında azadlığa və anlaşmaya qarşı yönəlibsə, qadağan edir.

¹¹⁵ *D.I. Almaniya qarşı*, 1996.

¹¹⁶ *Honsik Avstriyaya qarşı*, 1995.

¹¹⁷ *Oxenberger Avstriyaya qarşı*, 1994.

¹¹⁸ *Hacıanastasiu Yunanıstanına qarşı*, 1992.

dövlətin marağ göstərdiyi konkret silah növü ilə və ya onun istehsal prosesi ilə bağlı texniki məlumatların yayılması milli təhlükəsizliyə əhəmiyyətli ziyan vura bilər [...]. Bu halda tətbiq edilmiş vasitələrlə qarşıya qoyulmuş məqsəd arasında ağlabatan mütənasibliyin olmadığını göstərən heç nə yoxdur.

Hacıanastasiunun işi üzrə qərar milli məhkəmələr üçün iki mühüm müddəanı irəli sürdü. Birincisi, hərbi məlumatların heç də hamısı ictimaiyyət üçün açıq olan məlumatlar siyahısının əhatə dairəsindən kənar qalmamalıdır. İkincisi, Məhkəmə bir daha qeyd etdi ki, müvafiq informasiyanın milli təhlükəsizliyə real və ciddi təhlükə yaradıb-yaratmadığının qiymətləndirilməsi hər bir konkret halda milli məhkəmələrin üzərinə düşür. Belə qiymətləndirmə mütənasiblik prinsipinə uyğun olaraq aparılmalı və belə bir suala cavab verməlidir ki, hərbi informasiyanın açıqlanması qadağan edilməlidir və ya cəzalandırılmalıdır?

İfadə azadlığı və iğtişaşların və ya cinayətlərin qarşısının alınması

*İncalın işində*¹¹⁹ milli hakimiyyət orqanları “iğtişaşların qarşısının alınması” maraqlarını əsas götürərək ifadə azadlığının məhdudlaşdırmışdılar.

Xalq İşçi Partiyasının (1993-cü ildə Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən ləğv edilib) üzvü və Türkiyə vətəndaşı olan cənab İncal Türkiyə Hökumətinin siyasəti barədə kəskin ifadələrin yer aldığı və əhalini siyasi tələblərini irəli sürmək üçün kürd mənşəli birləşməyə çağıran vərəqələr yaymışdı. Vərəqələrdə əhali Türkiyənin təhlükəsizlik qüvvələri və yerli hakimiyyət orqanları tərəfindən həyata keçirilən “küdlərin yurdlarından qovulması” kampaniyasına qarşı mübarizəyə çağırılırdı, orada deyilirdi ki, bu kampaniya “hazırda ölkədə kürd əhalisinə qarşı aparılan xüsusi müharibənin tərkib hissəsidir”. Vərəqələrdə dövlətin hərəkətləri “türk və kürd proletarlarına qarşı dövlət terroru” adlandırılmışdı. Lakin vərəqələrdə zorakılığa və ya nifrətə çağırış yox idi. Türkiyənin təhlükəsizlik xidməti hesab etdi ki, bu vərəqələr separatizmi təbliğ edən vərəqə sayıla bilər. Cənab İncal insanları cinayət törətməyə təhrik etməkdə ittiham olunaraq milli məhkəmələr tərəfindən altı ay həbs cəzasına məhkum edildi. Həmçinin ona dövlət qulluğuna daxil olmaq və siyasi təşkilatlar, birliklər və həmkarlar ittifaqları çərçivəsində bir sıra fəaliyyətlərdə iştirak etmək qadağan olundu.

Avropa Məhkəməsindəki icraatda Türkiyə Hökuməti iddia etdi ki, ərizəçinin məhkum edilməsi iğtişaşların qarşısını almaq üçün zəruri idi, çünki vərəqələrin dili aqressiv və provokasiya xarakterli idi və kürd mənşəli insanlar “xüsusi müharibənin” qurbanı olduqlarını düşünə bilərdilər ki, bu da onların özünümüdafiə komitələri yaratmalarına haqq qazandırmış olardı. Hökumət həmçinin iddia etdi ki, “vərəqələrdəki ifadələrdən aydın görünürdü ki, ... bir etnik qrupu dövlət orqanlarına qarşı qiyama təhrik etməyə yönəlib” və “terrorizmlə mübarizə və onun məhvi demokratik cəmiyyətdə üstün tutulan marağ sayılır”.

Məhkəmə hökumətin rəyini paylaşmayaraq belə bir tələbi xatırlatdı ki, “hökumətin hərəkətləri və ya hərəkətsizliyi tək qanunverici və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının deyil, həm də ictimai rəyin ciddi nəzarətinə məruz qalmalıdır”. Ərizəçinin təqsirli

---

¹¹⁹ *İncal Türkiyəyə qaşu*, 1998.

bilinərək məhkum edilməsinin “demokratik cəmiyyətdə zəruri” olub-olmadığını qiymətləndirərəkən Məhkəmə vurğuladı ki:

hamı üçün əhəmiyyətli olan ifadə azadlığı siyasi partiyalar və onların aktiv üzvləri üçün xüsusilə önəmlidir.

Məhkəmə bildirdi ki, o:

Türkiyədə terrorizmlə bağlı problemlərə görə cənab İncalın hər hansı şəkildə məsuliyyət daşdığı qənaətinə gəlmək üçün heç bir şey müəyyən etmədi [...]. Xülasə, cənab İncalın məhkum edilməsi qarşıya qoyulan məqsədə mütənasib deyildi və müvafiq olaraq, demokratik cəmiyyətdə zəruri deyildi.

10-cu maddənin pozulmasından əlavə, Məhkəmə həmçinin ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnun da (6-cı maddə) pozulduğunu müəyyən etdi, çünki işdə iştirak edən hakimlərdən biri hərbi hakim idi.

*Sazmannın işində*¹²⁰ Avstriya Hökuməti iğtişaşların və ya cinayətlərin qarşısının alınması, eləcə də milli təhlükəsizliyin müdafiəsi arqumentini irəli sürdü. Ərizəçi mətbuat vasitəsilə hərbi qulluqçuları hərbi qanunlara tabe olmamağa və onları pozmağa təhrik etdiyinə görə üç ay müddətinə azadlıqdan şərti məhrum edilmişdi. Komissiya qərara aldı ki, ərizəçinin məhkum edilməsinə Avstriya federal ordusunda qaydanın mühafizə edilməsi və milli təhlükəsizliyin müdafiəsi ilə haqq qazandırmaq olardı:

... hərbi qanunlara məhəl qoymamağa təhrik etmək konstitusiyaya uyğun olaraq qəbul edilmiş qanunların ləğvinə yönələn konstitusiyaya zidd təzyiq formasını təşkil edir. Bu cür konstitusiyaya zidd təzyiq demokratik cəmiyyətdə yolverilməzdir.

“Avstriya Demokratik Əsgərlər Birliyi” və *Qubi Avstriyaya qarşı* məhkəmə işində¹²¹ Məhkəmə fərqli nəticəyə gəldi, bu işdə Avstriya məhkəmələri islahatlar aparılmasını təklif edən və əsgərləri öz hərbi rəislərini məhkəməyə verməyə çağıran dövrü nəşrin hərbi kazarmalarda əsgərlər arasında yayılmasını qadağan etmişdilər. Avstriya Hökuməti iddia edirdi ki, ərizəçinin buraxdığı dövrü nəşr ölkənin müdafiə sistemində və ordunun effektivliyinə təhlükə yaradıb və iğtişaşlara və cinayətlərə gətirib çıxara bilərdi. Məhkəmə hökumətin arqumentləri ilə razılaşmadı və bildirdi ki, dövrü nəşrdəki materialların çoxunda:

... şikayətlər əks olunub, orduda islahatlar barədə təkliflər irəli sürülüb və oxucular şikayətlərinə baxılması üçün məhkəmə proseslərindən istifadə etməyə çağırılıb. Həmin materiallar çox vaxt polemik tonda olsa da, belə təəssürat yaranmır ki, ərizəçilər müxtəlif ideyaların sadəcə müzakirə olunmasının hüdudlarından kənara çıxıblar, bunlar demokratik dövlətin ordusunda və həmin ordunun qulluq etdiyi cəmiyyətdə yol verilə bilən hallardır.

Beləliklə, Məhkəmə 10-cu maddənin pozulduğunu müəyyən etdi.

¹²⁰ *Sazmann Avstriyaya qarşı*, 1997.

¹²¹ “Avstriya Demokratik Əsgərlər Birliyi” və *Qubi Avstriyaya qarşı*, 1994.

“İğtişəşlərin və ya cinayətlərin qarşısının alınması” maraqları ilə siyasi rəqibləri tərəfindən hökumətin tənqid edilməsi arasında balans gözlənilməlidir. *Kastellsin işində*¹²² Məhkəmə siyasi müxalifətin ifadə azadlığının güclü müdafiəsində israr etdi. Cənab Kastells İspaniya parlamentində Basklar Ölkəsinin müstəqilliyi uğurunda çıxış edən siyasi təşkilatı təmsil edən senator idi. 1979-cu ildə o, gündəlik milli qəzetdə dərc olunmuş “İfrat cəzasızlıq” adlı məqalə yazdı. Məqalədə cənab Kastells hökuməti Basklar Ölkəsindəki qətl hadisələrinin istintaqının aparmamaqda ittiham etmiş və bildirmişdi ki: “bu cinayətkar hərəkətləri törədənlər qətiyyənlər cəzalandırılmadan məsul vəzifələrdə qalaraq işlərini davam etdirirlər. Onların həbsi üçün bir order belə verilməyib”. O, həmçinin hökuməti bu cinayətlərə rəvac verməkdə ittiham etmişdi:

Hakimiyyətdə olan sağların ixtiyarında bu çoxsaylı cinayətləri törədənləri tapmaq və cəzalandırmaq üçün bütün zəruri vasitələr (polis, məhkəmələr və həbsxanalar) var. Amma narahat olmayın, sağlar bunu etməyə can atmırlar [...]. Bu gün ictimai asayişə və cinayətlərin təqibinə görə cavabdeh olanlar elə əvvəlki adamlardır.

Bu cinayətlərdə təqsirkar olan ekstremist qruplara gəldikdə, o bunları yazmışdı:

Onların ixtiyarında daim təzələnlər iri həcmli dosyələr var. Onlar çoxlu silah və pul təchizatına malikdirlər. Onlar qeyri-məhdud maddi resurslara malikdirlər və tam cəzasızlıq şəraitində fəaliyyət göstərirlər, ... demək olar ki, onlar qabaqcadan məhkəmə təqiblərinə qarşı immunitetə malikdirlər.

Cənab Kastells daha sonra bildirmişdi ki:

Bu hərəkətlərin arxasında yalnız hökumət, hakim partiya və onun nümayəndələri dayanır. Bizə məlumdur ki, onlar bask dissidentlərinin ovundan və fiziki cəhətdən aradan götürülməsindən siyasi alət qismində gətirdikdə daha çox istifadə etməyə çalışırlar. ... Amma xalqımız arasından növbəti qurbanların xilasını naminə buna görə məsuliyyət daşıyanların adları dərhal və maksimal aşkarlıq şəraitində açıqlanmalıdır.

Cənab Kastells hökuməti tənqid etməkdə ittiham olunaraq təqsirli bilindi və bir il həbs cəzasına məhkum edildi, amma cəza icra olunmadı.

Avropa Məhkəməsinə icraatda İspaniyanın hakimiyyət orqanları iddia etdilər ki, cənab Kastellsin məhkum edilməsi “iğtişəşlərin və cinayətlərin” qarşısının alınmasına xidmət edib. Müdaxilənin “demokratik cəmiyyətdə zəruri” olub-olmadığının araşdırarkən Məhkəmə bildirdi ki:

İfadə azadlığı hər kəs üçün vacib olsa da, xalqın seçkili nümayəndəsi üçün xüsusilə önəmlidir. O, öz elektoratını təmsil edir, diqqəti onların qayğılarına cəlb edir və onların maraqlarını müdafiə edir. Müvafiq olaraq, ərizəçi kimi parlamentin üzvü olan müxalifət təmsilçisinin ifadə azadlığına müdaxilə Məhkəmə tərəfindən diqqətlə araşdırılmalıdır.

---

¹²² *Kastells İspaniyaya qarşı*, 1992.

Sonra Məhkəmə qeyd etdi ki:

Cənab Kastells sanksiyalardan çəkinmədən öz rəyini senatın tribunasından ifadə edə bilərdi, amma bunu etməyib və dövrü nəşrə üstünlük verib. Amma bu o demək deyil, o, Hökuməti bu şəkildə tənqid etmək hüququna malik deyildi.

Daha sonra Məhkəmə hökumətin tənqid edilməsinə toxunaraq bildirdi ki:

Hökumətə qarşı tənqidin yol verilən hüduddları adi vətəndaşa, yaxud hətta siyasətçiyə qarşı tənqidin yol verilə hüduddlarından daha genişdir. Hökumətin hərəkətləri və ya hərəkətsizliyi təkcə qanunverici və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının deyil, həm də mətbuatın və ictimai rəyin ciddi nəzarətinə məruz qalmalıdır. Bundan başqa, hökumətin tutduğu hakim mövqe onun cinayət təqibinə əl atarkən öz hərəkətlərini məhdudlaşdırmasını, xüsusən kütləvi informasiya vasitələrində onun əleyhdarlarının haqsız ittihamlarına və tənqidlərinə cavab vermək üçün digər vasitələr mövcud olduqda təmkinli davranmasını zəruri edir.

Məhkəmə bu işdə 10-cu maddənin pozulduğunu müəyyən etdi. Bundan əlavə, qərarla üst-üstə düşən ayrıca rəyində hakim De Meyer bildirdi ki:

fərd üçün və ya müxalifət üçün təmin edilən müdafiə ilə müqayisədə dövlət qurumları üçün və ya hökumət üçün daha artıq müdafiənin təmin edilməsinə heç bir əsas yoxdur.

Eynilə, Məhkəmənin əvvəlki qərarlarından çıxarılan nəticələrə uyğun olaraq, milli məhkəmələr başa düşməlidirlər ki, hətta qanuna tabe olmamağa təhrik etmə prinsipinə cəzalandırılmalı olsa da, hakimlər ifadə azadlığına qadağa qoyan qanuni sanksiyaları avtomatik tətbiq etməməlidirlər. Onlar bir-birinə zidd olan bütün maraqları nəzərdən keçirməli və ifadə azadlığının həyata keçirilməsinə qarşı tətbiq edilən sanksiyaların “demokratik cəmiyyətdə zəruri” olub-olmadığı barədə qərar çıxararkən mütənasiblik prinsipini tətbiq etməlidirlər. Üstəlik, *Kastellsin işi* üzrə qərardan görüldüyü kimi, milli məhkəmələr dövlət orqanlarının tənqid edilməsinə görə sanksiyalar tətbiq etməkdən çəkinməlidirlər. Belə tənqid, hətta kəskin olsa belə, siyasi plüralizmin və fikir müxtəlifliyinin tərkib hissəsidir.

İfadə azadlığı və mənəviyyatın mühafizəsi

“Mənəviyyatın” mühafizəsi və ifadə azadlığı arasında münaqişə mütənasiblik prinsipinə yeni çalarlar gətirir. Prinsipinə belə hallarda Məhkəmə milli hakimiyyət orqanlarına daha geniş qiymətləndirmə sərbəstliyi verir ki, bu da hər bir üzv dövlətdə və ya hətta eyni ölkənin müxtəlif bölgələrində “mənəviyyat” anlayışının spesifik xüsusiyyətlərindən irəli gəlir.

*Müller və başqalarının işində*¹²³ milli hakimiyyət orqanları tərəfindən ərizəçinin ifadə azadlığına müdaxiləni Məhkəmə “mənəviyyatın” mühafizəsi məqsədləri üçün əsaslı və “demokratik cəmiyyətdə zəruri” hesab etdi. 1981-ci ildə müasir incəsənət sərgisində

¹²³ *Müller və başqaları İsveçrəyə qarşı*, 1988.

cənab Müller özünün çəkdiyi, sodomiya, zoofiliya, masturbasiya və homoseksualizm aktlarının təsvir edildiyi üç iri rəsm əsərini təqdim etmişdi. Sərgi geniş ictimaiyyət üçün açıq idi və pulsuz idi, sərgiyə gələnlər üçün heç bir yaş məhdudiyəti yox idi. İsveçrə məhkəmələri cənab Mülləri və sərginin təşkilatlarını cərimə ilə cəzalandırdılar, rəsm əsərləri müsadirə olundu və saxlanılmaq üçün incəsənət muzeyinə verildi. Lakin 1988-ci ildə onlar yenidən sahibinə qaytarıldı. Strasburqda Mülləri və sərgi təşkilatları iddia etdilər ki, həm cəza, həm də müsadirə tədbiri onların ifadə azadlığı hüququnu pozub. Məhkəmə iştirakçı dövlətlərin ərazisində vahid konsepsiya olmadığını qeyd etdi. O, bildirdi ki, milli məhkəmələr öz ölkələrinin reallıqları ilə birbaşa təmasda olduqlarına görə “mənaviyyətin” mühafizəsi məsələləri ilə bağlı qərar çıxarmaqda beynəlxalq məhkəmənin hakiminə nisbətən daha əlverişli vəziyyətdədirlər. Məhkəmə daha sonra bildirdi ki:

sözügedən rəsm əsərlərində konkret olaraq insanlar və heyvanlar arasında seksual əlaqələr kobud formada təsvir edilmişdi, ... onlar geniş ictimaiyyətə açıq idi, çünki təşkilatçılar sərgiyə gələnlər üçün hər hansı giriş haqqı və ya yaş məhdudiyəti qoymamışdılar. Sərgidə nümayiş etdirilən rəsmlər daha geniş auditoriya cəlb etmək məqsədi ilə həqiqətən məhdudiyətsiz olaraq tamaşaçıların ixtiyarına verilmişdi.

Məhkəmə həmçinin bildirdi ki, milli məhkəmələrin arqumentləri əsassız deyildi, həmin məhkəmələr hesab etmişdilər ki, təsvirlər “seksuallığı ən kobud formada qabartmaqla” “normal hissiyyətə malik insanların normal cinsi həyatla bağlı təsəvvürlərini kobud şəkildə təhqir edə bilərdi”.

Nalayıq materialların uşaqlar üçün açıq olması *Müllerin işində* olduğu kimi *Həndisaydın işində*¹²⁴ də həlledici rol oynadı, həmin işdə ərizəçi Britaniya hakimiyyət orqanlarının nalayıq hesab etdikləri kitabı nəşr etdirərək məktəb şagirdləri arasında yaymışdı.

“Mənaviyyətin” mühafizəsi ilə ifadə azadlığı arasında digər ziddiyyət “*Açıq Qapı*” və “*Dublin Mamaları*”nın işində¹²⁵ Məhkəmə tərəfindən araşdırıldı. Məsləhət xidmətləri göstərən “Açıq Qapı”, eləcə də “Dublin Mamaları” təşkilatı abortun qadağan edildiyi İrlandiyada fəaliyyət göstərən qeyri-hökumət və qeyri-kommersiya təşkilatları idi. Hər iki təşkilat hamilə qadınlara məsləhətlər verməklə yardım göstərirdilər, “Dublin Mamaları” qadın sağlamlığı, ailə planlaşdırması, hamiləlik, sterilizasiya və s. məsələlərlə bağlı geniş əhatəli məsləhətlər verirdi. O, həmçinin hamilə qadınları İrlandiya xaricində abort imkanları barədə məlumatlandırır, məsələn, onlara müəyyən Britaniya klinikalarının ünvanlarını verirdi. Hər iki təşkilatın fəaliyyəti məsləhətlər verməklə məhdudlaşdırdı və hamiləliyin dayandırılması barədə qərar bütünlüklə qadınların öz ixtiyarına buraxılırdı. 1983-cü ildə “Dublin Mamaları” son dövrlərdə konstitusiyaya edilmiş iki düzəlişi tənqid edən broşura nəşr etdi. Birinci düzəliş istənilən şəxsə İrlandiya xaricində hamiləliyin dayandırılması barədə məlumatların yayılmasına qadağa qoyulması tələbi ilə məhkəməyə müraciət etmək hüququ verirdi. İkinci düzəliş isə istənilən şəxsə ölkəni tərk etmək niyyətində olan hamilə qadının ölkədən getməsinə qadağa qoyulması tələbi ilə məhkəməyə müraciət etmək hüququ verirdi.

1986-cı ildə İrlandiyada fəaliyyət göstərən Doğulmayan Uşaqların Müdafiəsi Cəmiyyətinin müraciətindən sonra İrlandiya məhkəmələri qərara çıxardılar ki,

¹²⁴ *Həndisayd Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1976.

¹²⁵ “*Açıq Qapı*” və “*Dublin Mamaları*” *İrlandiyaya qarşı*, 1992.

hamiləliyin dayandırılmasına aid məlumatların yayılmasına yönələn fəaliyyət Konstitusiyaya və cinayət qanunvericiliyinin bəzi müddəalarına ziddir. Məhkəmələr həmçinin “Dublin Mamaları” və “Açıq Qapı” təşkilatlarının İrlandiya xaricində hamiləliyin dayandırılmasına dair məsləhətlər verməyə və yardım göstərməyə yönələn fəaliyyətlərinə daimi qadağa qoydular. Hər iki təşkilat Strasburqa şikayət edərək iddia etdilər ki, onların məlumatları almaq və yaymaq hüququ pozulub. Onlara dörd qadın da qoşuldu, bunlardan ikisi həmin qadağadan bilavasitə zərər çəkmişdilər, digər ikisi isə potensial zərərçəkənlər idi.

Bu işdə “mənəviyyatın” mühafizəsinin qanuni məqsəd daşıyıb-daşmadığını müzakirə edərək Məhkəmə bildirdi ki, hələ dünyaya gəlməyən uşaqların müdafiəsi İrlandiya xalqının dərin mənəvi dəyərlərindən irəli gəlir, amma bununla belə hesab etdi ki, “mənəviyyatın” mühafizəsi məsələsində milli hakimiyyət orqanları geniş qiymətləndirmə sərbəstliyinə malik olsalar da, bu sərbəstlik qeyri-məhdud deyil, belə ki, milli hakimiyyət orqanlarının qiymətləndirmə sərbəstliyi heç də “nəzarətdən azad” deyil. Daha sonra Məhkəmə müdaxiləyə “təxirəsalınmaz sosial tələbatla” haqq qazandıрмаğın mümkün olub-olmadığını və onun qarşıya qoyulmuş qanuni məqsədə mütənasib olub-olmadığını araşdırdı. Qadınların “yaşından və sağlamlıq durumundan və ya hamiləliyin dayandırılması üçün məsləhət almalarının səbəbindən asılı olmayaraq” bu cür məsləhət fəaliyyətinə daimi və ümumi qadağa qoymuş İrlandiya məhkəmələrinin çıxardığı qadağaların mütləq xarakteri Məhkəmədə təəccüb doğurdu. Məhkəmə hesab etdi ki, belə məhdudiyət həddən artıq geniş və qeyri-mütənasib xarakterlidir. Məhkəmə müdaxilənin qeyri-mütənasib xarakter daşdığını bildirərək məlumat almaq üçün digər mənbələrin (dərgilərin, telefon kitablarının, xaricdə yaşayan insanların) mövcud olduğunu qeyd etdi və bildirdi ki, bütün bunlar ərizəçilərə tətbiq edilmiş məhdudiyətin təxirəsalınmaz tələbatdan irəli gəlmədiyini göstərirdi.

Milli məhkəmələr bu işdən bir daha belə nəticə çıxarmalıdırlar ki, hətta mənəviyyatın mühafizəsi kimi həssas sahələrdə də ifadə azadlığına ümumi və daimi qadağaların qoyulması yolverilməzdir. Bu sahədə mütənasiblik prinsipinin tətbiqi üçün milli məhkəmələrə Məhkəmənin praktikası vasitəsilə tövsiyələr verilir: burada ifadə edilən fikirlərin ünvanlandığı qrupun xarakteri, yəni həmin fikirlərin uşaqlara və ya gənclərə ünvanlanması; müvafiq ifadə formasının “mənəviyyata zidd” təsir riskini azaltmaq məqsədi ilə ona məhdudiyət qoyulması üçün hansı tədbirlərin tətbiq edilməsi; sui-istifadə hallarına yol verməmək üçün “mənəviyyata” vurulan real ziyanın müəyyən edilməsinin zəruriliyi məsələləri nəzərə alınmalıdır.

İfadə azadlığı və digər şəxslərin nüfuzu və hüquqları

“Digər şəxslərin nüfuzu və hüquqlarının” müdafiəsi ifadə azadlığını məhdudlaşdırmaq üçün milli hakimiyyət orqanlarının tez-tez istinad etdikləri “qanuni məqsədlərdəndir”. Çox vaxt bu vasitəyə siyasətçiləri və dövlət qulluqçularını onlara qarşı tənqidlərdən müdafiə etmək üçün əl atılır. Məhz buna görə bu məsələ ilə bağlı Məhkəmənin çoxsaylı presedentləri formalaşmış, onlar fərdlərin, xüsusən də mətbuatın ifadə azadlığının yüksək müdafiə ilə təmin edildiyini nümayiş etdirir. Kütləvi informasiya vasitələrinin üstün mövqedə olması ondan irəli gəlir ki, Məhkəmənin fikrincə, demokratik cəmiyyətdə istər seçki prosesi ilə, istərsə də, ictimai maraq doğuran gündəlik hadisələrlə bağlı siyasi fikrin ifadəsi mərkəzi rol oynayır. Dil üslubuna gəldikdə isə, Məhkəmə razılaşdı ki, fikrin

emosional çalarlara malik formada kəskin və sərt ifadə edilməsi qəbul ediləndir, ona görə ki, Məhkəmənin fikrincə, bu, ictimaiyyətin diqqətini müzakirə olunan məsələyə cəlb etməyə kömək edir.

Mühüm işlərdən sayılan *Lingensin işində*¹²⁶ Məhkəmə ifadə azadlığı ilə yüksək vəzifəli rəsmi şəxsin nüfuzunun müdafiəsi arasında balansın gözlənilməsi məsələsini nəzərdən keçirdi. 1975-ci ilin oktyabrında Avstriyadakı ümumi seçkilərdən sonra jurnalist cənab Lingens seçkilərdə qalib gəlmiş federal kansler cənab Bruno Krayskini tənqid edən iki məqalə dərc etmişdi. Həmin məqalələrdə jurnalist Avstriyanın o vaxtkı federal kanslerini konkret siyasi təşəbbüsünə görə, yəni nasist keçmiş olan şəxsin rəhbərlik etdiyi partiya ilə koalisiya yaratdığını elan etdiyinə görə tənqid etmişdi. O kanslerin hərəkətini “məənəviyyatsız”, “ləyaqətsiz” və “ən aşağı səviyyəli opportunist” hərəkət kimi səciyyələndirmişdi. Kansler tərəfindən xüsusi ittiham qaydasında iş qaldırıldıqdan sonra Avstriya məhkəmələri jurnalistin bəyan etdiyi fikirləri təhqiramiz hesab etdilər və ona cərimə cəzası təyin etdilər. Həmçinin məhkəmələr hesab etdilər ki, jurnalist kanslerin hərəkətinin “ən aşağı səviyyəli opportunist” hərəkət olduğuna dair iddiasının həqiqətə uyğunluğunu sübut edə bilməyib.

Avropa Məhkəməsindəki icraatda Avstriya Hökuməti iddia etdi ki, ərizəçinin məhkum edilməsi kanslerin nüfuzunun müdafiəsi məqsədini daşıyıb.

Müdaxilənin “demokratik cəmiyyətdə zəruriliyi” barədə tələbi nəzərdən keçirərkən Məhkəmə bir neçə mühüm prinsipləri irəli sürdü. O, bildirdi ki, siyasətçilər kütləvi informasiya vasitələrinin tənqidlərinə qarşı daha geniş dözümlülük nümayiş etdirməlidirlər:

Mətbuat azadlığı ictimaiyyəti siyasi liderlərin ideya və yanaşmaları barədə rəylərin aşkara çıxarılması və formalaşması üçün ən yaxşı vasitələrdən biri ilə təmin edir. Ümumiyyətlə, siyasi debatların azadlığı Konvensiyanın ana xəttini təşkil edən demokratik cəmiyyət konsepsiyasının özəyini təşkil edir. Müvafiq olaraq, siyasətçiyə münasibətdə tənqidin yol verilən həddi adi şəxsə münasibətdə tənqidin yol verilən həddinə nisbətən daha genişdir. Sonuncudan fərqli olaraq birinci öz sözlərinə və hərəkətlərinə qarşı jurnalistlərin və geniş ictimaiyyətin böyük diqqətinə daha artıq dözümlülük nümayiş etdirməlidir.

Məhkəmə siyasətçilərin nüfuzunun müdafiəsinin zəruriliyini istisna etmədi, lakin onu da bildirdi ki:

belə hallarda bu cür müdafiənin tələbləri siyasi məsələlərin açıq müzakirəsinə olan ictimai maraqla tarazlaşdırılmalıdır.

Məhkəmə etiraz edilən məqalələrin yazıldığı siyasi şəraiti qeyd edərək bildirdi ki:

Beləliklə, etiraz edilən ifadələrə seçkilərdən sonra qızıışmış siyasi mübarizənin fonunda baxmaq lazımdır; ... bu mübarizədə hər kəs ixtiyarında olan silahdan istifadə etmişdi və kəskin siyasi diskussiya zamanı bunda qeyri-adi heç nə yox idi.

---

¹²⁶ *Lingens Avstriyaya qarşı*, 1986.

Məhkəmənin aktual hesab etdiyi digər element ərizəçinin məhkum edilməsinin ümumən ifadə azadlığına təsiri məsələsi idi:

Hökumətin qeyd etdiyi kimi, etiraz edilə məqalələr həmin vaxt geniş yayılmışdı və ərizəçiyə təyin edilmiş cəza, ciddi desək, artıq onun öz fikrini ifadə etməsinin qarşısını ala bilməzdi; bununla belə, o, bir növ senzuraya bərabər cəza idi və güman ki, jurnalistləri gələcəkdə bu cür tənqidlərlə çıxış etməkdən çəkəndirmək məqsədi daşıyırdı... Siyasi debatların kontekstində bu cür cəza, yəqin ki, jurnalistləri cəmiyyətin həyatına təsir göstərən məsələlərin açıq müzakirəsinə öz töhfələrini verməkdən çəkəndirə bilərdi. Bundan başqa, bu cür sanksiya mətbuatın informasiya daşıyıcısı və “ictimai mühafizəçi” vəzifələrini yerinə yetirməsinə əngəl törədə bilərdi.

Ərizəçinin fikirlərinin həqiqətə uyğunluğu məsələsinə Avstriya məhkəmələrinin yanaşması Məhkəmə tərəfindən yanlış hesab edildi. Məhkəmə “faktlarla” “qiymətləndirici mülahizələr” arasında fərq qoyulmasının zəruriliyini vurğulayaraq bildirdi ki, “qiymətləndirici mülahizələrin” doğruluğunu sübuta yetirmək vəzifəsinin həlli mümkün deyil. Kanslerin siyasi davranışı barədə ərizəçinin bildirdiyi fikirlər məlumatları yaymaq hüququndan daha çox, ərizəçinin öz fikrində qalmaq və fikirlərini ifadə etmək hüququnun ifadəsi idi. Faktların mövcudluğunu nümayiş etdirmək mümkün olduğu halda, qiymətləndirici mülahizələrin doğruluğunu sübut etmək heç də həmişə mümkün olmur. Qiymətləndirici mülahizələri sübut etmək tələbi ifadə azadlığının dayaqlarını sarsıdır. Məhkəmə bu məsələ ilə bağlı qeyd etdi ki, cənab Lingensin qiymətləndirici mülahizələrinin söykəndiyi faktların doğruluğunu, eləcə də jurnalistin xoş məramını heç kim şübhə altına almayıb.

Siyasi tənqid sahəsində Məhkəmənin formalaşdırdığı prinsiplər, habelə faktlarla rəylər arasında qoyulan fərqlər sonrakı qərarlarda təsdiqini tapdı.¹²⁷ Belə ki, *Dalbanın işində* Məhkəmə bildirdi ki:

jurnalisti tənqidi fikirlərini bildirmək imkanından məhrum etmək, hətta o həmin fikirlərin doğruluğunu sübut edə bilməsə belə, yolverilməz olardı.

Bundan əlavə, *Şvabın işində* Məhkəmə dil üslubuna toxunaraq bildirdi ki:

siyasətçilərin hərəkətlərə və ya siyasi etikaya dair ümumi müzakirələrin tərkib hissəsi olan qısa yazıdakı və ya məqalədəki sözlərin yanlış başa düşülməməsi üçün hər bir sözü ölçüb-biçmək mümkün deyil.

Məsələn, *Oberşlikin işində* (N° 2) siyasətçinin davranışını təsvir edərkən “axmaq” sözündən istifadə edilməsi qəbul olunan sayıldı.¹²⁸ Eləcə də *Lopes Qomes da Silvanın işində* Məhkəmə yerli seçkilərdə bələdiyyə üzvlüyünə namizəd barəsindəki “gülünc”, “təlxək” və “kobud” ifadələrini kəskin adlandırırsa da, onların tol verilən həddi aşmadığını və namizədin provokasiya xarakterli çıxışına cavab xarakteri daşdığını hesab etdi. Məhkəmə həmçinin bildirdi ki:

¹²⁷ *Oberşlik Avstriyaya qarşı*, 1991; *Şvabe Avstriyaya qarşı*, 1992; *Dalban Rumuniyaya qarşı*, 1999; və s.

¹²⁸ *Oberşlik Avstriyaya qarşı* (N° 2), 1997.

*kəskin siyasi çıxışlar çox vaxt şəxsi münasibətlər sahəsindən kənara çıxır, bu cür çıxışlar siyasi etirazları və ideyaların azad müzakirəsini ifadə edir, sonuncular isə demokratik cəmiyyətin təminatlarıdır.*¹²⁹

Oberslik, Dalban və Dixandin işləri üzrə və bir çox digər işlər üzrə qərarlarında Məhkəmə bildirdi ki:

*jurnalist azadlığı müəyyən dərəcədə şişirtməni, yaxud hətta provokasiyanı da əhatə edir.*¹³⁰

Lakin hətta mətbuat azadlığı da qeyri-məhdud deyil. *Tammerin işində* Məhkəmə şəxsi həyat sirtinin qorunmasının lehinə qərar çıxardı. Həmin işdə etiraz edilən fikirlər xanım Laanarunun adı şəxs qismində yazdığı xatirələrində təsvir etdiyi şəxsi həyat aspektləri ilə bağlı idi. Xanım Laanaru daxili işlər nazirinin köməkçisi olmuşdu (vaxtı ilə baş nazir olmuş daxili işlər naziri onun əri idi). Etiraz edilən fikirlər onun analıq rolu ilə və ərinin əvvəlki ailəsini dağıtması bağlı idi. Məhkəmə 10-cu maddənin pozulmadığı qənaətinə gələrək bildirdi ki:

*siyasi partiyanın işinə onun davamlı olaraq cəlb edilməsinə baxmayaraq, Məhkəmə hesab etmir ki, xanım Laanarunun şəxsi həyatı ilə bağlı mübahisəli ifadələrdən istifadə edilməsinə ictimai maraq mülahizələri ilə və ya onların ümumi maraq doğurması ilə haqq qazandırmaq olardı.*¹³¹

Məhkəmənin prinsiplərinə əsasən, təhqirə və ya diffamasiyaya qarşı, xüsusən də mətbuat vasitəsilə belə hərəkətlərə qarşı siyasətçilərin və ya yüksək vəzifəli dövlət rəsmilərinin (məsələn, prezidentin, baş nazirin, nazirlərin, parlament üzvlərinin və s.) nüfuzunun müdafiəsinə görə xüsusi və daha ciddi sanksiyaların tətbiqini nəzərdə tutan istənilən daxili qanun 10-cu maddəyə zidd olacaqdır. Bu qanunların mövcud olduğu və siyasətçilər tərəfindən istifadə edildiyi hallarda yerlərdə məhkəmələr onların tətbiqindən vaz keçməlidirlər. Bunun əvəzinə məhkəmələr təhqirə və diffamasiyaya qarşı ümumi hüquq normalarına istinad edə bilirlər.

Üstəlik, siyasətçilərin şərəf və nüfuzunun müdafiəsi mətbuat azadlığı ilə ziddiyyətə girdikdə, milli məhkəmələr mütənəsiblik prinsipini diqqətlə tətbiq etməli və jurnalistin məhkum edilməsinin demokratik cəmiyyətdə zəruri tədbir olub-olmadığını müəyyən etməli, bu zaman *Lingensin işi* kimi işlərdə Məhkəmə formalaşdırdığı təməl prinsipləri nəzərə almalıdırlar. Eyni ilə, təhqiramiz ifadələrlə bağlı işlərdə milli qanunvericilik ifadə edilmiş fikrin həqiqətə uyğunluğunu sübut vəzifəsini nəzərdə tutursa, milli məhkəmələr faktlarla qiymətləndirici mülahizələri fərqləndirən Avropa Məhkəməsinin praktikasına uyğun olaraq, bu cür sübutları tələb etməkdən çəkinməlidirlər. Üstəlik, əsasən faktlarla əlaqədar olan diffamasiyaya dair işlərdə xoş məram (vicdanlı yanılma) təqsiri aradan qaldıran hal kimi qəbul olunmalıdır. Əgər material dərc olunan vaxt bu və ya digər məlumatların həqiqətə uyğun olduğunu düşünmək üçün jurnalistin yetərli əsasları olubsa, o, sanksiyaya məruz qalmamalıdır. Belə ki, xəbərlər:

¹²⁹ *Lopes Qomes da Silva Portuqaliyaya qarşı*, 2000.

¹³⁰ Dil üslubu məsələsinin daha ətraflı müzakirəsi üçün yuxarıya bax.

¹³¹ *Tammer Estoniyaya qarşı*, 2001.

*tez köhnələn əmtəədir və onların dərcinin həтта qısa müddətə də olsa yubadılması onları hər cür dəyər və marağdan məhrum edə bilər.*¹³²

Məhz buna görə jurnalistdən yalnız o tələb olunur ki, bütün faktları ağlabatan dərəcədə yoxlasın və xəbərlərin doğruluğunu düşündükdən sonra onları mümkün qədər dəqiqliklə çatdırsın. Bu məsələ ilə bağlı digər argument jurnalistdə zərərçəkənə qarşı diffamasiya niyyətinin olmaması ilə bağlıdır. Jurnalist məlumatın doğruluğuna inanırsa, o zaman belə niyyət mövcud olmur və buna görə də jurnalistin hərəkəti bilərəkdən törədilən diffamasiyanı qadağan edən normalar əsasında cəzalandırılı bilməz, belə diffamasiya bütün cinayət qanunlarında nəzərdə tutulub.

Milli məhkəmələr jurnalistlərə qarşı cinayət-hüquqi sanksiyaların, xüsusən azadlıqdan məhrum etmə cəzasının tətbiqindən çəkinməlidirlər. Belə cəzalar ifadə azadlığının mahiyyətinə təhlükə yaradır və bütövlükdə mətbuata qarşı senzura rolunu oynayır ki, bununla da onun “ictimai nəzarətçi” rolunu yerinə yetirməsinə mane olur.

Milli məhkəmələr tərəfindən istifadə edilmək üçün Avropa Məhkəməsinin hazırladığı yuxarıda qeyd edilən bütün prinsiplər dövlət qulluqçularına qarşı tənqidi fikirlərin və ya ictimai maraq doğuran məsələləri geniş müzakirəyə çıxarmaq məqsədi daşıyan hər hansı digər tənqidi qeydlərin ifadəsinə də tətbiq edilə bilər.

*Torgeyrsonun işində*¹³³ Məhkəmə dövlət qulluqçularının tənqidi ilə bağlı məsələdə mətbuat azadlığını dəstəklədi. Ərizəçi (yazıçı) gündəlik qəzetdə polis qəddarlığı barədə iki məqalə dərc etmişdi. Birinci məqalə ədliyyə nazirinə ünvanlanmış məktub formasında idi, həmin nazir:

Reykjavik polisi tərəfindən getdikcə daha çox qəddarlıq hallarının baş verməsi və bu cür halların üzərindən qəribə bir sükutla keçilməsi ilə bağlı tədricən ictimai rəy formasını alan şayiələrin araşdırılması üçün komissiya yaratmağa çağırmışdı.

Polis tərəfindən qəddar rəftarın qurbanı olmuş bir jurnalistdən savayı ərizəçi digər zərərçəkənlərin adını çəkməmişdi. O, polis əməkdaşlarını və onların davranışını təsvir edərkən “şəhərin gecə həyatının cəngəlliklərində sakitcə və ya səs-küylə doluşan uniformalı vəhşi heyvanlar”, habelə “polislərə və pəzəvənglərə daim insanları ehtiyat və diqqətlə yaxalamaq əvəzinə bunu qəddarlıqla etməyin öyrədilməsi və bundan amansız özbaşnalıqla istifadə edilməsi sayəsində əqli səviyyələri yeni doğulan uşağın səviyyəsinə enmiş şəxslər” və “öz iyrenc cəhətlərini nümayiş etdirərək qəddar və sadist hərəkətlərə yol verən adamlar” ifadələrini işlətməmişdi. Birinci məqalənin nəşrindən sonra efirə getmiş televiziya proqramında iki polis əməkdaşı bütün ittihamları təkzib etdilər, bundan sonra ərizəçi ikinci məqaləni dərc edərək bildirdi ki, “polisin davranışı o qədər adiləşib ki, özünü müdafiə edən polis qüvvələrinin qorxuducu, saxta, qanunsuz, tələsik, qərəzli və düşünülməmiş hərəkətləri tədricən ictimaiyyətin nəzərində polis imicinə çevrilib”. Ərizəçi adları çəkilməyən polis əməkdaşlarına qarşı diffamasiyaya görə cərimə cəzasına məhkum edildi.

Avropa Məhkəməsindəki icraatda hökumət iddia etdi ki, ərizəçinin məhkum edilməsi “digər şəxslərin”, yəni polis əməkdaşlarının “nüfuzunun” qorunmasına yönəlib, bundan

¹³² “Sandi Tayms” Birləşmiş Krallığa qarşı (N° 2), 1991.

¹³³ Torgeyrson İslandiya qarşı, 1992.

əlavə, polisə qarşı yol verilən tənqidin həddləri yalnız siyasi nitqlər zamanı geniş ola bilər. Lakin Məhkəmə qeyd etdi ki:

siyasi müzakirə ilə ictimaiyyəti narahat edən məsələlərin müzakirəsi arasında fərq qoymaq üçün onun presedent hüququnda heç bir əsas yoxdur.

Dil üslubuna gəldikdə Məhkəmə bildirdi ki:

hər iki məqalədə xüsusilə kəskin ifadələr yer almışdı. Lakin onların məqsədini və təsir göstərmək istədikləri auditoriyanı nəzərə alsaq, Məhkəmə bu fikirdədir ki, istifadə edilmiş dil üslubu həddi aşan hesab olunma bilməz.

Məhkəmə bu qənaətə gəldi ki:

ərizəçinin təqsirli bilinərək məhkum edilməsi mətbuatı ictimai maraq doğuran məsələlərin müzakirəsindən çəkindirə bilərdi.

Bu işdə Hökumətin gətirdiyi əsaslar müdaxilənin qarşıya qoyulmuş qanuni məqsədə mütənasib olduğunu sübuta yetirmədi. Buna görə də ərizəçinin məhkum edilməsi “demokratik cəmiyyətdə zəruri” hesab edilmədi.

Tomanın işində jurnalist Su və Meşə Təsərrüfatı Komissiyasının bütün məmurlarının son nəfərinə qədər korrupsiyaya uğradığını bildirdiyi üçün onun barəsində mülki hüquqi ziyana görə kompensasiya ödəmək qərarı çıxarılmışdı. Məhkəmə bu mövzu barədə geniş debatların aparıldığını və onun ümumi maraq doğurduğunu nəzərə alaraq, 10-cu maddənin pozulduğu qənaətinə gəldi. Məhkəmə dövlət qulluqçularının tənqid olunması məsələsinə toxunaraq bildirdi ki:

Rəsmi şəxs qismində fəaliyyət göstərən dövlət qulluqçuları da siyasətçilər kimi adi şəxslər tərəfindən daha geniş tənqid olunma bilərlər. Lakin bu o demək deyil ki, dövlət qulluqçuları həmin şəxslərin bütün sözlərinə və hərəkətlərinə qarşı siyasətçilərdən tələb olunan dərəcədə dözümlülükə yanaşmalı və hərəkətləri tənqid olunarkən onlara da siyasətçilərlə eyni gözlə baxılmalıdır.¹³⁴

*Otto-Preminger İnstitutunun işində*¹³⁵ “digər şəxslərin hüquqları” məsələsi, daha dəqiq desək, ifadə azadlığının din azadlığı ilə ziddiyyətə girməsi məsələsi Məhkəmə tərəfindən araşdırıldı. İnsbrukda yerləşən ərizəçi assosiasiya rejissor Verner Şröterin “Məhəbbət kilsəsi” filmi nümayiş etdirəcəyini elan etmişdi, cəmi altı seans nəzərdə tutulmuşdu. Qanuna uyğun olaraq, elanda xəbərdarlıq edilirdi ki, yaşı on yeddidən az olan şəxslərin filmə baxması qadağandır. Filmdə yəhudi, xristian və islam dinlərinin allahı tamamilə əldən düşmüş qoca şəklində, şeytanın qarşısında qollarını açaraq onu qucaqlayıb öpən və öz dostu adlandıran formada verilmişdi. Digər kadrlarda bakirə Mariya nalayiq əhvalata qulaq asan yerdə göstərilmiş, habelə bakirə Mariya ilə şeytan arasında müəyyən dərəcədə erotik münasibətlər nümayiş etdirilmişdi. Yetkin yaşlı İsus Xristos əqli inkişafdan geri

¹³⁴ *Toma Lüksemburqa qarşı*, 2001.

¹³⁵ *Otto-Preminger İnstitutu Avstriyaya qarşı*, 1994.

qalan və son dərəcə mütiliyi ilə seçilən şəxs kimi təsvir edilmişdi. Filmdəki kadrların birində bakirə Mariya və İsus Xristos şeytanı alqışlayan yerdə təsvir edilmişdilər.

Birinci seansdan qabaq Roma katolik kilsəsinin İnsbruk yeparxiyasının müraciəti əsasında dövlət prokuroru Otto Preminger İnstitutunun direktoruna qarşı “dini ehkamların təhqir edilməsi” ittihamı ilə cinayət işi qaldırdı. Filmə baxdıqdan sonra daxili məhkəmələr onun müsadirə olunması barədə qərar çıxardılar. Nəticədə filmin ictimaiyyətə nümayiş etdirilməsi baş tutmadı. Sonra cinayət işinə xitam verildi və yalnız işin müsadirə ilə bağlı hissəsinin icraatı davam etdirildi. Otto Preminger İnstitutu Avropa Komissiyasına şikayət edərək iddia etdi ki, filmin müsadirəsi onun 10-cu maddədə nəzərdə tutulmuş hüququnu pozub. Komissiya bu fikrə şərik çıxdı.

Məhkəmədəki icraatda hökumət iddia etdi ki, filmin müsadirəsi “digər şəxslərin hüquqlarının”, konkret olaraq dini hissələrə hörmət hüququnun müdafiəsinə və “iğtişəşlərin qarşısının alınmasına” yönəlib. Dini hissələrə hörmət hüququ Konvensiyanın 9-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş fikir, vicdan və din azadlığı hüququnun tərkib hissəsidir. Məhkəmə müdaxilənin məqsədinin qanuniliyi məsələsini nəzərdən keçirərək bildirdi ki:

Öz dini əqidəsini açıq şəkildə ifadə edənlərin, dini çoxluğa və ya azlığa mənsub olmalarından asılı olmayaraq, hər cür tənqiddən kənarında olduqlarını düşünmək üçün heç bir əsas yoxdur. Onlar digərlərinin onların dini əqidələrini inkar etmələrini və hətta onların dini əqidələrinə zidd olan təlimləri yaymalarını dözümlülükə qarşılamaq və bunu qəbul etməlidirlər. Lakin dövlət dini əqidə və ehkamların daşıyıcıları üçün 9-cu maddənin təmin etdiyi hüquqdan dinc şəkildə istifadə edilməsini təmin etmədikdə, dini əqidələrin və ehkamların tənqid və ya inkar edilməsinin üsulları dövlətin məsuliyyətinə səbəb ola bilər. Ekstremal hallarda dini əqidələrin tənqidinin və ya inkarının konkret üsulları həmin əqidələrə malik olmaq və ya onları ifadə etmək azadlığına əngəl törədə bilər[...]. Dini sitayiş obyektlərinin provokasiyalı formada təsvir edilməsi ucbatından dindarların 9-cu maddə ilə təmin olunan dini hissələrinə hörmət hüququnun pozula biləcəyini düşünmək üçün qanuni əsaslar var və bu cür təsvirlərə demokratik cəmiyyətə xas olan tolerantlıq ruhuna qarşı qərəzli niyyətlə törədilən pozuntular kimi baxmaq olar. Bütün hallarda Konvensiyanın mətni bütövlükdə götürülməlidir və buna görə də bu işdə 10-cu maddənin şərh və tətbiqi Konvensiyanın məntiqinə uyğun olmalıdır.

Daha sonra Məhkəmə qeyd etdi ki:

heç bir səbəb olmadan digər şəxslərə qarşı işlənən təhqiramiz ifadələr ... insani məsələlərdə tərəqqiyə şərait yaradan ictimai debatlarla kömək etmir.

Hökumət öz mövqeyini müdafiə edərək Tirol sakinlərinin gündəlik həyatında dinin böyük rolunu vurğuladı, orada katolik dindarların xüsusi çəkisi 87 faiz idi.

Bir-birinə zidd olan iki dəyərlər sistemi arasında balans məsələsini nəzərdən keçirərkən Məhkəmə bildirdi ki:

Məhkəmə katolik dininin tirolluların böyük əksəriyyətinin dini olması faktını nəzərə almaya bilməz. Filmi müsadirə etməklə Avstriyanın hakimiyyət orqanları bu bölgədə dini əmin-amanlığın təmin olunması və bəzi insanlarda onların dini əqidələrinin əsassız və təhqiredici hücumların obyektinə çevrilməsi təəssüratının yaranmaması naminə hərəkət etmişdilər. Konkret yerdə və konkret vaxtda mövcud olan şəraitdə bu cür tədbirə tələbatın olub-olmadığını qiymətləndirmək milli hakimiyyət orqanlarının

üzərinə düşür, belə ki, onlar beynəlxalq hakimə nisbətən daha əlverişli vəziyyətdədirlər. Bu işin bütün halları baxımından Məhkəmə hesab etmir ki, Avstriyanın hakimiyyət orqanları bu məsələ ilə bağlı qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudlarını aşdırlar.

Müvafiq olaraq, filmin müsadirəsi 10-cu maddəni pozmayıb.

Qeyd etmək maraqlı olar ki, rəyləri qərarla üst-üstə düşməyən üç hakim 10-cu maddənin pozulduğu qənaətinə gəldilər, onlar bildirdilər ki:

dövlət hakimiyyəti orqanları konkret fikrin ifadəsinin “insani məsələlərdə tərəqqiyə şərait yaradan ictimai debatlarə kömək edib-etmədiyini” barədə qərar verməli deyillər; belə qərarla hakimiyyət orqanları “tərəqqi” ideyasına kölgə sala bilərlər [...]. İfadə azadlığının qarşısını tam almağa bərabər olan konkret repressiv tədbirin zəruriliyi ilə yalnız o halda razılaşımaq olar ki, müvafiq davranış yüksək dərəcəli pozuntu həddinə çatsın və digər şəxslərin dini azadlığını inkar etmək həddinə yaxınlaşsın, bu halda həmin tədbirin özü cəmiyyət tərəfindən dözümlüləklə qarşılanmaq hüququnu itirmiş olur [...]. Film eksperimental kinonu sevən nisbətən az sayda tamaşaçı kütləsinə xidmət göstərən “sənətsünəsləşmə kinoteatrında” auditoriyaya pullu nümayiş üçün nəzərdə tutulmuşdu. Buna görə də onun tamaşaçıları arasında filmi görməyə konkret maraq göstərməyən şəxslərin olması ehtimalı az idi. Bundan başqa, tamaşaçılar öncədən filmin xarakteri barədə yetərincə xəbərdar edilmişdilər [...]. Belə görünür ki, bu işdə kiminsə bilmədən onun üçün yolverilməz olan materiallarla üzləşməsi ehtimalı az idi. Buna görə də biz bu qənaətə gəlirik ki, ərizəçi assosiasiya filmin nümayişinin mümkün mənfi nəticələrinin qarşısını almaq üçün ondan gözlənilə bilən dərəcədə məsuliyyətlə hərəkət etmişdi.

“Digər şəxslərin hüquqlarını” müdafiə etmək zərurəti ilə məlumatları almaq və yaymaq azadlığı arasındakı nisbət məsələsi irqçi fikirlərin yer aldığı və yalnız cəmiyyəti irqçi baxışların daşıyıcıları barədə məlumatlandırmaq məqsədi daşıyan televiziya proqramı ilə bağlı işdə Məhkəmə tərəfindən araşdırıldı. *Yersildin işində*¹³⁶ ərizəçi televiziya jurnalisti idi, o, irqçi bəyanatların yayılmasına kömək etdiyinə və şərait yaratdığına görə milli məhkəmələr tərəfindən məhkum edilmişdi. Jurnalistin öz təşəbbüsü ilə hazırladığı proqramın gedişində irqçi baxışları paylaşan gənclər qrupunu təmsil edən üç gəncdən müsahibə almışdı. Jurnalist qabaqcadan bildirdi ki, müsahibənin gedişində, yəqin ki, irqçi fikirlər səslənəcək, hətta o, gəncləri buna həvəsləndirmişdi. Müsahibələrin videoyazısını redaktə edərkən jurnalist təhqiramiz ifadələri də oraya daxil etmişdi. Müsahibələr kifayət qədər məlumatlı auditoriya üçün nəzərdə tutulan, geniş çeşidli sosial və siyasi məsələlərin, o cümlədən ksenofobiya və immiqrasiya məsələlərinin müzakirə edildiyi ciddi televiziya proqramında göstərilmişdi. Auditoriya müsahibələr zamanı aşağıdakı ifadələri eşitmişdi: “İrqçi olmaq yaxşıdır. Biz hesab edirik ki, Danimarka yalnız danimarkalılar üçündür”; “İnsanların köllələr saxlamasına icazə verilməlidir”; “Qorillanın təsvirini götürün ... və sonra zənciyə baxın, ... bədən quruluşu və qalan hər şey, ... o cümlədən dayaz alın – hamısı eynidir”; “Zənci insan deyil, o, heyvandır, həmçinin digər əməkçi miqrantlar, o cümlədən türklər, yuqoslavlər və necə adlandırılmalarından asılı

¹³⁶ *Yersild Danimarkaya qarşı*, 1994.

olmayaraq digərləri də heyvandırlar”; və s. Gənclərə həmçinin onların yaşayış yerləri, işləri və məhkumluqları barədə suallar verilmişdi.

Milli məhkəmələrin jurnalisti təqsirkar hesab etmələrinin əsas səbəbi verilişdə onun yekun çıxışının olmaması idi, məhkəmələrin fikrincə, o, həmin çıxışda müsahibələr zamanı ifadə edilmiş irqçi baxışları aydın şəkildə tənqid etməli idi.

Avropa Məhkəməsindəki icraatda hökumət ərizəçinin məhkum edilməsinə irqçi ifadələr vasitəsilə təhqir edilmiş digər şəxslərin hüquqlarının müdafiəsi zərurəti ilə haqq qazandırdı. Məhkəmə irqi ayrı-seçkiliyə qarşı mübarizənin həyati əhəmiyyətini vurğulayaraq qeyd etdi ki, ərizəçinin efiərə verdiyi məsələyə böyük ictimai maraq vardı. Məhkəmə proqramın necə hazırlanması və təqdim edilməsi məsələsini nəzərdən keçirərək bu qənaətə gəldi ki:

obyektiv olaraq proqramın irqçi baxışları və ideyaları yaymaq məqsədini daşması təəssüratı yaranmır. Əksinə, o, mövcud sosial situasiyanın çərçivəsində düşünüən və həmin situasiyadan məyus olan, əvvəllər məhkumluğu olan və zorakılıq mövqeyi tutan konkret gənclər qrupunun düşüncələrini müsahibə vasitəsilə açıq-aydın nümayiş etdirmək, təhlil və izah etmək məqsədini daşıyıb.

Məhkəmə jurnalistin irqçi bəyanatlara qarşı balans yaratmaması məsələsinə milli məhkəmələrin yanaşmasını tənqid edərək bildirdi ki:

Obyektiv və balanslı reportaj hazırlamaq metodları, digər məsələlərlə yanaşı, konkret media növündən asılı olaraq əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənə bilər. Jurnalistlər tərəfindən reportajların hazırlanması üsullarını müəyyən etmək nə bu Məhkəmənin, nə də milli məhkəmələrin işidir, onlar bu məsələdə medianın baxışlarını öz baxışları ilə əvəz edə bilməzlər.

Müsahibələr əsasında xəbərlərin çatdırılması məsələsini (redaktə edilib-edilməməsindən asılı olmayaraq) müzakirə edərkən Məhkəmə bildirdi ki, digər şəxsin müsahibədə bəyan etdiyi fikirlərin yayılmasına kömək etdiyinə görə jurnalistin cəzalandırılması:

ictimai maraq doğuran məsələlərin müzakirəsinə medianın öz töhfəsini verməsinə ciddi əngəl törədə bilər və həmin cəzanı zəruri edən ciddi arqumentlər yoxdursa, ona yol vermək olmaz.

Məhkəmə 10-cu maddənin pozulduğu qənaətinə gəldi.

İfadə azadlığı və ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyi

Bu məsələ ilə bağlı Məhkəmənin praktikası göstərir ki, ədalət mühakiməsi xüsusi müdafiəyə malik olsa da, boşluq (vakuum) şəraitində fəaliyyət göstərmir və ədalət mühakiməsinin həyata keçirilmə məsələləri ictimai müzakirələrin tərkib hissəsi ola bilər.

“Sandi Tayms”ın işində¹³⁷ hökumət qəzet məqaləsinin dərc olunmasına qoyulmuş qadağaya ədalət mühakiməsinin qərəzsizliyinin müdafiəsi və ictimaiyyətin məhkəmə orqanlarına inamının qorunması maraqları ilə haqq qazandırmışdı. 1959 və 1962-ci

¹³⁷ “Sandi Tayms” Birləşmiş Krallığa qarşı, 1979.

illərdə “talidomid” adlı ağrıkəsici dərmandan istifadə edildikdən sonra bir çox uşaqlar ciddi qüsurlarla doğulmuşdu. Dərmanlar “*Distillers Company Ltd*” şirkəti tərəfindən istehsal olunur və satılırdı, şirkət 1961-ci ildə onları bazardan yığışdırdı. Valideynlər şirkətə qarşı mülki iddia qaldıraraq kompensasiya tələb etdilər; tərəflər arasında danışıqlar prosesi uzun illər davam etdi. Tərəflərin danışıqlarının nəticəsi məhkəmələr tərəfindən təsdiq edilməli idi. “*Sandi Tayms*” da daxil olmaqla bütün qəzetlər bu məsələni geniş işıqlandırdılar. 1971-ci ildə tərəflər qüsurlarla doğulmuş uşaqlar üçün xeyriyyə fondu təsis etməkdən ötrü danışıqlara başladılar. 1972-ci ilin sentyabrında “*Sandi Tayms*” qəzeti “Talidomidli uşaqlarımız: milli rüsvayçılıq üçün səbəb” başlıqlı məqalə dərc edərək şirkəti zərərçəkənlərə ödənilən məbləğləri azaltdığına görə və xeyriyyə fonduna köçürmək niyyətində olduğu məbləğ az olduğuna görə tənqid etdi. “*Sandi Tayms*” gələcək məqaləsində faciənin hansı şəraitdə baş verdiyini təsvir edəcəyini elan etdi.

Şirkətin müraciət əsasında baş prokuror məhkəmədən xahiş etdi ki, qəzetin məqaləsinə qarşı qadağa tətbiq etsin və iddia etdi ki, elan edilmiş məqalənin dərc olunması ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə mane ola bilər. Qadağa barədə qərar qəbul edildi və “*Sandi Tayms*”-in həmin məqaləni dərc etməsinə icazə verilmədi.

Avropa Məhkəməsidəki icraatda “*Sandi Tayms*” 10-cu maddənin pozulduğunu iddia etdi. Hökumət qadağaya ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyini qorumaq zərurəti ilə haqq qazandırdı, belə ki, talidomidlə bağlı məhkəmə işləri hələ başa çatmamışdı. Məhkəmə bildirdi ki:

Belə bir fakt hamılıqla qəbul olunur ki, məhkəmələr vakuum şəraitində fəaliyyət göstərə bilməzlər. Onlar mübahisələrin həll edildiyi yer olsalar da, bu o demək deyil ki, müzakirələr ilk öncə hər hansı başqa bir yerdə, istər ixtisaslaşmış dərşkilərdə, istərsə də ümumi mətbuatda və ya geniş ictimaiyyət arasında aparıla bilməz. Bundan başqa, baxmayaraq ki, kütləvi informasiya vasitələri ədalət mühakiməsinin lazımi qaydada həyata keçirilməsinin maraqları naminə tətbiq edilən müəyyən sərhədləri aşsa bilməzlər, ictimai maraq doğuran digər sahələrdə olduğu kimi məhkəmələrdə qaldırılan məsələlərlə bağlı məlumat və ideyaları yaymaq vəzifəsi də onların öhdəsinə düşür. Nəinki mətbuat məlumat və ideyaları yaymaq vəzifəsini daşıyır, həm də ictimai onları almaq hüququna malikdir.

Məhkəmə işin konkret hallarını nəzərdən keçirərkən qeyd etdi ki, “talidomid faciəsi”, şübhəsiz ki, ictimai maraq doğuran məsələ idi. Bundan əlavə, faciənin toxunduğu ailələr, eləcə də geniş ictimaiyyət bu məsələnin bütün faktları barədə məlumatlandırılmaq hüququna malik idilər. Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, “qəzet məqaləsinə qarşı qəbul edilmiş qadağa Konvensiyada nəzərdə tutulan mənada ifadə azadlığına olan ictimai maraqlardan üstün tutula bilən təxirəsalınmaz sosial tələbatdan irəli gəlməmişdi”.

*De Haes və Gijselsin işində*¹³⁸ ərizəçilər (iki jurnalist) məhkəmələrdə baxılması başa çatmayan iş barəsində qəzetdə məlumat vermişdilər. Onlar məqalədə Apellyasiya Məhkəməsinin hakimlərini kəskin ifadələrlə tənqid etmişdilər, həmin hakimlər boşanma işində boşanan ailənin iki uşağının ataları ilə yaşamağı olduqları barədə qərar çıxarmışdılar. Tanınmış notarius olan ata əvvəllər arvadı və onun valideynləri tərəfindən

¹³⁸ *De Haes və Gijsels Belçikaya qarşı*, 1997.

hər iki uşağa qarşı seksual sui-istifadədə ittiham edilmişdi. Boşanma zamanı notariusə qarşı ittiham aktı qəbul edilmədən istintaqa xitam verilmişdi.

Üç hakim və prokuror iki jurnalistə qarşı mülki iddia qaldıraraq diffamasiya xarakterli ifadələrə görə kompensasiya tələb etmişdilər. Mülki məhkəmələr bu qənaətə gəldilər ki, hər iki jurnalist məqalədə hakimlərin notariusla sıx siyasi əlaqələri ilə əlaqədar olaraq bilərəkdən yanlış qərar qəbul etdiklərini yazmaqla hakimlərin qərəzsizliyini ciddi şübhə altına alıblar. Jurnalistlərin üzərinə mülki kompensasiya (simvolik məbləğ) ödəmək və məhkəmənin qərarını öz hesablarına altı qəzətdə dərc etmək vəzifəsi qoyuldu.

Məhkəmə etiraf etdi ki, ədalət mühakiməsinin təmsilçilərinə qarşı ictimai inam olmalıdır, buna görə də onlar hər hansı faktlara söykənməyən destruktiv hücumlardan müdafiə olunmalıdırlar. Bundan başqa, hakimlər vəzifələri ilə bağlı müəyyən öhdəliklər daşdıqlarına görə onlara qarşı müxtəlif açıq hücumlara, məsələn, siyasətçilərdən fərqli olaraq, cavab verə bilməzlər. Sonra Məhkəmə məqalələri nəzərdən keçirdi və qeyd etdi ki, orada çoxlu təfsilatlar, o cümlədən, iş barədə ictimaiyyətə məlumat verməzdən əvvəl jurnalistlərin ciddi araşdırma apardıqlarını sübut edən ekspert rəyləri verilib. Məqalələr incest (ailə üzvlərinin cinsi əlaqədə olması) məsələsi və belə işlərin məhkəmə orqanları tərəfindən necə həll edilməsi ilə bağlı geniş ictimai müzakirələrin tərkib hissəsi idi. İctimai maraq doğuran məsələlər barədə ictimaiyyətin məlumatlandırılmaq hüququnu nəzərə alaraq, Məhkəmə qərara aldı ki, milli məhkəmələrin qərarı “demokratik cəmiyyətdə zəruri” deyildi və buna görə də 10-cu maddə pozulmuşdu.

Prinsipcə mətbuat tərəfindən hakimə qarşı diffamasiya xarakterli fikirlər ədalət mühakiməsi sisteminin qüsurlu fəaliyyətinə dair müzakirələrin tərkib hissəsi qismində, yaxud hakimlərin müstəqilliyinin və ya qərəzsizliyinin şübhə altına alınması kontekstində səslənir. Belə məsələlər həmişə ictimaiyyət üçün önəmlidir və ictimai müzakirələrdən kənar qalmamalıdır, bu, xüsusən müstəqil və səmərəli məhkəmə sisteminə keçid dövrünü yaşayan ölkəyə aiddir. Məhz buna görə milli məhkəmələr hakimlərin və ədalət mühakiməsinin digər iştirakçılarının tənqid edildiyi hallarda bütün dəyərləri və maraqları ölçüb-biçməlidirlər. Məhkəmə müvafiq hakimin şərəf və ləyaqətinin qorunması ilə mətbuatın ictimai maraq doğuran məsələlərlə bağlı məlumatlandırılmaq hüququ arasında balansı gözləməli və demokratik cəmiyyətdə nəyin prioritet məsələ olduğu barədə qərar çıxarmalıdırlar.

Əlbəttə, tənqid ilk növbədə ədalət mühakiməsi təmsilçilərini təhqir etməyə və ya ləkələməyə yönəlibsə və ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi ilə bağlı ictimai müzakirələrə heç bir kömək göstərmirsə, bu halda ifadə azadlığının hüdudları bir qədər məhdudlaşdırıla bilər. Bu mövzu ilə bağlı digər mühüm məsələ məhkəmənin yekun qərarına açıq etiraz bildirməyin mümkünlüyü məsələsidir.

Jurnalist mənbələrinin müdafiəsi və qanuni məqsədlər

İfadə azadlığının xüsusi komponenti jurnalist mənbələrinin müdafiəsidir, o, 2-ci bənddə sadalanan qanuni məqsədlərdən hər hansı biri ilə ziddiyyətə girə bilər.

*Qudvinin işi*¹³⁹ üzrə qərar bir tərəfdən ədalət mühakiməsinin maraqları və digər şəxslərin hüquqlarının qorunması, digər tərəfdən isə məlumat mənbələrinin müdafiəsi arasında balansı gözləmək üçün önəmlidir.

---

¹³⁹ *Qudvin Birləşmiş Krallığa qarşı*, 1996.

“The Engineer” (“Mühəndis”) dərgisinin jurnalisti olan cənab Qudvin bir “mənbədən” telefonla “Tetra Ltd” şirkəti barədə məlumat almışdı. Mənbə bildirmişdi ki, şirkət ciddi maliyyə problemləri keçirdiyi bir vaxtda böyük həcmdə kredit almağa hazırlaşır. Mənbə məlumata görə pul istəmədi və ona heç bir ödəniş edilmədi. Bu mövzu barədə məqalə hazırlayarkən jurnalist şirkətə zəng vurdu və məsələ barədə şərh vermələrini xahiş etdi. Bu söhbətdən sonra şirkət məhkəmədən xahiş etdi ki, cənab Qudvinin məqaləsinin dərc olunmasına qadağa qoysun və iddia etdi ki, bu informasiya ictimaiyyətə açıqlansa, onun iqtisadi və maliyyə maraqlarına ciddi ziyan dəyəcək. Qadağa barədə qərar çıxarıldı və şirkət qərarın surətini aparıcı qəzetlərə göndərdi.

Bundan sonra şirkət məhkəmədən xahiş etdi ki, jurnalistdən informasiya mənbəyinin adını açıqlamağı tələb etsin. O, iddia etdi ki, bu, vəzifə borcunu pozmuş işçini aşkara çıxarmaqda və ona qarşı məhkəmə iddiası qaldırmaqda şirkətə kömək edəcək. Jurnalist məhkəmənin tələbini bir neçə dəfə rədd etdi və mənbəni açıqlamadı. O, “ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə mane olma” ittihamı ilə məhkum edilərək cərimələndi.

Avropa Məhkəməsidəki icraatda ərizəçi iddia etdi ki, onun informasiya mənbəyini açıqlamasını tələb edən məhkəmə qərarı, eləcə də bunu etmədiyinə görə təyin edilmiş cərimə onun ifadə azadlığı hüququnu pozub. Məhkəmə “ifadə azadlığının demokratik cəmiyyətin mühüm dayaqlarından birini təşkil etdiyini və mətbuatın ifadə azadlığının təmin edilməsinin xüsusi əhəmiyyət daşıdığını” xatırladaraq bildirdi ki:

jurnalist mənbələrinin müdafiəsi mətbuat azadlığının əsas şərtlərindən biridir və bir sıra iştirakçı dövlətlərin qanunlarında və peşə davranışı məəcəllələrində və jurnalist azadlığına dair bir sıra beynəlxalq mənbələrdə öz əksini tapıb [...]. Bu cür müdafiə olmasa mənbələr ictimai maraq doğuran məsələlər barədə ictimaiyyəti məlumatlandırmaqda mətbuata kömək etməkdən çəkinərlər. Nəticədə mətbuatın “ictimai nəzarətçi” roluna xələl gətirilə bilər və mətbuatın dəqiq və etibarlı informasiya vermək imkanları mənfi təsirə məruz qala bilər.

Demokratik cəmiyyətdə jurnalist mənbələrinin mətbuat azadlığı üçün mühümlüyünü və mənbənin aşılınması barədə məhkəmə qərarının potensial olaraq çəkindirici təsir göstərə biləcəyini nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab etdi ki:

ərizəçinin məlumat mənbəyini açıqlamasını tələb edən məhkəmə qərarı və bundan imtina etdiyinə görə ona tətbiq edilmiş cərimə onun ifadə azadlığı hüququnun pozulması ilə nəticələnib.

Qudvinin işi üzrə qərardan sonra 8 mart 2000-ci ildə Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi “Jurnalistlərin öz informasiya mənbələrini açıqlamamaq hüququ haqqında” R (2000) 7 sayılı tövsiyə qəbul etdi.

Jurnalist mənbələrinin müdafiəsini nəzərdə tutan hüquq normalarının qüvvədə olmadığı ölkələrdə məhkəmələr bu məsələyə dair Avropa hüququnun müddəalarına, məsələn, Qudvinin işi üzrə Məhkəmənin çıxardığı qərarla ifadə edilmiş prinsiplərə, eləcə də beynəlxalq hüququn hamılıqla tanınmış prinsiplərinə uyğun hərəkət etməlidirlər. Milli məhkəmələr ifadə azadlığının keşiyində durmalıdırlar, bu azadlıq bütün hallarda, o cümlədən jurnalistlər cavabdeh və ya şahid qismində məhkəməyə çağırıldıqda jurnalist

mənbələrinin qorunması zərurətini də əhatə edir. Belə hallarda məhkəmələr yalnız mütənasiblik prinsipini və demokratik cəmiyyətdə mətbuatın mühüm rolunu rəhbər tutmalıdırlar.

İşlərin siyahısı

Mətnə istinad edilmiş işlər aşağıda əlifba sırası ilə sadalanır.* Məhkəmənin və Komissiyanın presedent hüququ aşağıdakı toplularda dərc olunub:

- Avropa İnsan Hüquqları Komissiyasının qərarlar toplusu, 1-46-cı cildlər, 1964-1970.
- Avropa İnsan Hüquqları Komissiyasının qərar və məruzələri, c. 1-94B, 1975-1998.
- A seriyaları: Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin qərar və qəraradları, c. 1-338, 1961-1995.
- Qərar və qəraradlar toplusu, 1996-...

Konvensiyaya üzrə bütün presedent hüququ, o cümlədən kağız formasında dərc olunmamış qərar və qəraradları aşağıdakı saydan əldə etmək olar:
<http://hudoc.echr.coe.int/> (*HUDOC database*).

***

A

“Açıq Qapı” və “Dublin Mamaları” İrlandiyaya qarşı, ərizələr № 14234/88, 14235/88, A seriyaları, c. 246-A.

Arslan Türkiyəyə qarşı, ərizə № 23462/94, 8 iyul 1999-cu il tarixli qərar (dərc olunmayıb).

Autronic AG İsveçrəyə qarşı, ərizə № 12726/87, A seriyaları, c. 178.

Avstriya Demokratik Əsgərlər Birliyi və Qubi Avstriyaya qarşı, ərizə № 15153/89, A seriyaları, c. 302.

B

Barfod Danimarkaya qarşı, ərizə № 11508/85, A seriyaları, c. 149.

Bartold Almaniya Federativ Respublikasına qarşı, ərizə № 8734/79, A seriyaları, c. 90.

Bergens Tidende və başqaları Norveçə qarşı, ərizə № 26132/95, Qərar və qəraradlar toplusu, 2000-IV.

D

Dalban Rumıniyaya qarşı, ərizə № 28114/95, Qərar və qəraradlar toplusu, 1999-VI.

De Haes və Gijsels Belçikaya qarşı, ərizə № 19983/92, Qərar və qəraradlar toplusu, 1997-I.

D.I. Almaniya qarşı, ərizə № 26551/95, Komissiyanın qərarı, 18 oktyabr 1995 (dərc olunmayıb).

Dixand və başqaları Avstriyaya qarşı, ərizə № 28114/95, Qərar və qəraradlar toplusu, 1999-VI.

---

* Siyahı Azərbaycan əlifbası ilə verilir (*tərcüməçi*).

E

Engel və başqaları Niderlanda qarşı, ərizələr № 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72, 5370/72, A seriyaları, c. 22.

F

Foqt Almaniya qarşı, ərizə № 17851/91, A seriyaları, c. 323.
Fressöz və Ruaye Fransaya qarşı, ərizə № 29183/95, Qərar və qəraradlar toplusu, 1999-I.

H

Hacianastasiu Yunanıstana qarşı, ərizə № 12945/87, A seriyaları, c. 252.
Həndisayd Birləşmiş Krallığa qarşı, ərizə № 5493/72, A seriyaları, c. 24.
Honsik Avstriyaya qarşı, ərizə № 25062/94, Qərar və məruzələr, c. 83.

X

Xorherr Avstriyaya qarşı, ərizə № 13308/87, A seriyaları, c. 266-B.

i

İncal Türkiyəyə qarşı, ərizə № 22678/93, Qərar və qəraradlar toplusu, 1998-IV.
Informationsverein Lentia və başqaları Avstriyaya qarşı, ərizələr № 13914/88, 15041/89, 15717/89, 15779/89, 17207/90, A seriyaları, c. 276.

J

Yanovski Polşaya qarşı, ərizə № 25716/94, Qərar və qəraradlar toplusu, 1998-I.
Yersild Danimarkaya qarşı, ərizə № 15890/89, A seriyaları, c. 298.
Yerusəlim Avstriyaya qarşı, ərizə № 26958/95, Qərar və qəraradlar toplusu, 2001-II.

K

K Avstriyaya qarşı, ərizə № 16002/90, A seriyaları, c. 255-B.
Karataş Türkiyəyə qarşı, ərizə № 23168/94, Qərar və qəraradlar toplusu, 1999-IV.
Kasado Koka İspaniyaya qarşı, ərizə № 15450/89, A seriyaları, c. 285-A.
Kastells İspaniyaya qarşı, ərizə № 11798/85, A seriyaları, c. 236.
Kühnen Almaniya Federativ Respublikasına qarşı, ərizə № 12194/86, Qərar və məruzələr, c. 56.

Q

Qaskin Birləşmiş Krallığa qarşı, ərizə № 10454/83, A seriyaları, c. 160.

Qaveda Polşaya qarşı, ərizə № 26229/95, 14 mart 2002-ci il tarixli qərar (dərc olunmayıb).

Gropper Radio AG və başqaları İsveçrəyə qarşı, ərizə № 10890/84, A seriyaları, c. 173.

Qudvin Birləşmiş Krallığa qarşı, ərizə № 17488/90, Qərar və qəraradlar toplusu, 1996-II.

L

Leander İsveçə qarşı, ərizə № 9248/81, A seriyaları, c. 116.

Lingens Avstriyaya qarşı, ərizə № 9815/82, A seriyaları, c. 103.

Lopes Qomes da Silva Portuqaliyaya qarşı, ərizə № 37698/97, Qərar və qəraradlar toplusu, 2000-X.

M

Malone Birləşmiş Krallığa qarşı, ərizə № 8691/79, A seriyaları, c. 82 və A seriyaları, c. 95.

Markt Intern Verlag GmbH və Klaus Beyerman Almaniya Federativ Respublikasına qarşı, ərizə № 10572/83, A seriyaları, c. 165.

Maronek Slovakiyaya qarşı, ərizə № 32686/96, Qərar və qəraradlar toplusu, 2001-III.

Müller və başqaları İsveçrəyə qarşı, ərizə № 10737/84, A seriyaları, c. 133.

N

News Verlags GmbH & CoKG Avstriyaya qarşı, ərizə № 31457/96, Qərar və qəraradlar toplusu, 2000-I.

Nikula Finlandiyaya qarşı, ərizə № 31611/96, 21 mart 2002-ci il tarixli qərar (dərc olunmayıb).

O

Oberşlik Avstriyaya qarşı, ərizə № 11662/85, A seriyaları, c. 204.

Oberşlik Avstriyaya qarşı (№ 2), ərizə № 20834/92, Qərar və qəraradlar toplusu, 1997-IV.

“Observer” və “Qardian” Birləşmiş Krallığa qarşı, ərizə № 13585/88, A seriyaları, c. 216.

Oxensberger Avstriyaya qarşı, ərizə № 21318/93, Komissiyanın qərarı, 2 sentyabr 1994 (dərc olunmayıb).

Okçuoğlu Türkiyəyə qarşı, ərizə № 24246/94, 8 iyul 1999-cu il tarixli qərar (dərc olunmayıb).

Otto Preminger İnstitutu Avstriyaya qarşı, ərizə № 13470/87, A seriyaları, c. 295-A.

Ö

“Özgür Gündəm” Türkiyəyə qarşı, ərizə № 23144/93, Qərar və qəraradlar toplusu, 2000-III.

P

Petra Rumuniyaya qarşı, ərizə № 27273/95, Qərar və qəraradlar toplusu, 1998-VII.
Prager və Oberşlik Avstriyaya qarşı, ərizə № 15974/90, A seriyaları, c. 313.

R

Rommelfanger Almaniya Federativ Respublikasına qarşı, ərizə № 12242/86, Qərar və məruzələr, c. 62.
Rotaru Rumuniyaya qarşı, ərizə № 28341/95, Qərar və qəraradlar toplusu, 2000-V.

S

Sazmann Avstriyaya qarşı, ərizə № 23697/94, Komissiyanın qərarı, 27 fevral 1997 (dərc olunmayıb).
“*Sandi Tayms*” *Birləşmiş Krallığa qarşı*, ərizə № 6538/74, A seriyaları, c. 30.
“*Sandi Tayms*” *Birləşmiş Krallığa qarşı* (№ 2), ərizə № 13166/87, A seriyaları, c. 217.
Stivens Birləşmiş Krallığa qarşı, ərizə № 11674/85, Qərar və məruzələr, c. 46.
Sürek və Özdemir Türkiyəyə qarşı, ərizələr № 23927/94, 24277/94, 8 iyul 1999-cu il tarixli qərar (dərc olunmayıb).
Sürek Türkiyəyə qarşı (№ 3), ərizə № 24735/94, 8 iyul 1999-cu il tarixli qərar (dərc olunmayıb).
Sürek Türkiyəyə qarşı (№ 4), ərizə № 24762/94, 8 iyul 1999-cu il tarixli qərar (dərc olunmayıb).

Ş

Şener Türkiyəyə qarşı, ərizə № 26680/95, 18 iyul 2000-ci il tarixli qərar (dərc olunmayıb).
Şvabe Avstriyaya qarşı, ərizə № 13704/88, A seriyaları, c. 242-B.

T

Tammer Estoniyaya qarşı, ərizə № 41205/98, Qərar və qəraradlar toplusu, 2001-I.
Tele 1 Privatfernsehgesellschaft MBH Avstriyaya qarşı, ərizə № 32240/96, 21 sentyabr 2000-ci il tarixli qərar (dərc olunmayıb).
Tolstoy Miloslavski Birləşmiş Krallığa qarşı, ərizə № 18139/91, A seriyaları, c. 316-B.
Toma Lüksemburqa qarşı, ərizə № 38432/97, Qərar və qəraradlar toplusu, 2001-III.
Torgeyr Torgeyrson İslandiyaya qarşı, ərizə № 13778/88, A seriyaları, c. 239.

V

“*Vereniging Weekblad Bluf!*” *Niderlanda qarşı*, ərizə № 16616/90, A seriyaları, c. 306-A.

Ville Lixtenşteynə qarşı, ərizə № 28396/95, Qərar və qəraradlar toplusu, 1999-VII.

Z

Z. Avstriyaya qarşı, ərizə № 10392/83, Qərar və məruzələr, c. 56.

**Avropa Şurasının İnsan Hüquqları Baş Direktoratı
(Directorate General of Human Rights
Council of Europe)
F-670-75 Strasbourg Cedex**

http://www.coe.int/human_rights/

İnsan hüquqlarına dair bu silsilə məlumat kitabçaları İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Konvensiyanın konkret maddələrinin Strasburqdakı Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi tərəfindən necə tətbiq və şərh edilməsinə dair praktiki vəsaitlərdir. Onlar hüquqşünaslıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslər, xüsusən də, hakimlər üçün yazılıb, lakin maraqlanan digər oxucular da onlarla tanış ola bilərlər.